

FORUM
POLITYKI
KRYMINALNEJ

Vol. 2/2021

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Forum Polityki Kryminalnej

2021, vol. 2

Rada Naukowa

prof. Doina Balahur ("Alexandru Ioan Cuza" University of Iași)
prof. dr hab. Teresa Dukiet-Nagórska (Uniwersytet Śląski)
prof. dr hab. Krzysztof Krajewski (Uniwersytet Jagielloński)
prof. Renwen Liu (Chinese Academy of Social Sciences)
prof. dr hab. Emil Pływaczewski (Uniwersytet w Białymstoku)
dr hab. Irena Pospiszyl, prof. APS (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej)
prof. Mauro Arturo Rivera León (Universidad Iberoamericana)
prof. dr hab. Irena Rzeplińska (Polska Akademia Nauk)
dr hab. Jarosław Utrat-Milecki, prof. UW (Uniwersytet Warszawski)
prof. dr hab. Jan Widacki (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego)

Komitet Redakcyjny

Redaktor naczelna: dr Dominika Bek
Zastępczyni redaktor naczelnej: dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ
Sekretarz: mgr Jakub Hanc

Adres Redakcji

Uniwersytet Śląski, Wydział Prawa i Administracji, ul. Bankowa 11B, 40-007 Katowice
e-mail: forumpk@us.edu.pl

Spis treści

Od Redakcji (*Olga Sitarz*)

Wykaz skrótów

JUSTYNA OMELJANIUK: Dynamika zjawiska zamachów samobójczych wśród dzieci w Polsce w latach 2010–2020 w świetle policyjnych danych statystycznych

MICHAŁ KOWALIK, KAMIL WOLANIN: Szkolne relacje jako czynnik wpływający na decyzję o samobójstwie wśród dzieci

MARTA WRONA: Opieka specjalistyczna w obliczu kryzysu suicydalnego dzieci

DARIUSZ SZENKOWSKI: Wpływ alienacji rodzicielskiej na kondycję psychiczną dzieci i młodzieży w Polsce w sytuacji rozpadu rodziny

ALICJA MAGDALENA PAWLIKOWSKA: Obraz samobójstwa w filmie *Sala samobójców* w reżyserii Jana Komasy

DOMINIKA BEK: Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Studencko-Doktoranckiej „Samobójstwa dzieci w perspektywie prawnokarnej, kryminologicznej, psychologicznej i medialnej”

Table of content

From the Editors (*Olga Sitarz*)

List of abbreviations

JUSTYNA OMELJANIUK: Dynamics of the phenomenon of suicide among children in Poland in 2010–2020 in the light of statistical police data

MICHAŁ KOWALIK, KAMIL WOLANIN: Relationships at a school as a factor in suicidal decisions among children

MARTA WRONA: Professional care in the presence of suicide among children

DARIUSZ SZENKOWSKI: The influence of parental alienation on the mental condition of children and adolescents in Poland in the case of a family breakdown

ALICJA MAGDALENA PAWLIKOWSKA: The phenomenon of suicide in a film directed by Jan Komasa *Sala samobójców*

DOMINIKA BEK: Report on the National Student-Doctoral Conference “Child Suicides in the Law, Criminological, Psychological and Media Perspectives”

Od Redakcji

Zróbmy to teraz
Zróbmy to tu
Razem na zawsze
Just me and you
I przystawiam Ci do głowy
Moją miłość jak pistolet
Chodź zabiorę Ciebie tam
Gdzie nie będzie boleć

Maria Peszek, *Jak pistolet*,
z albumu *Karabin*, 2016

Kleopatra, Yukio Mishima, Iveta Bartošová, Adolf Hitler, Virginia Woolf, ale też Mordechaj Anielewicz i Piotr Szczęsny. Co mają ze sobą wspólnego? Każde z nich popełniło samobójstwo. Oni i tysiące innych osób, tych znanych i nieznanymi. Czasem samobójcza śmierć pociąga innych do podążenia taką samą drogą... Na świecie rocznie ginie z powodu targnięcia się na swoje życie prawdopodobnie ok. miliona osób.

Naukowcy od ponad stu lat zajmują się tym zjawiskiem. Próbuje je zdefiniować, zmierzyć i wyjaśnić. Jedni widzą w nim akt rozpacz, inni – tchórzostwa; są też samobójstwa honorowe czy altruistyczne. Badaniem czynników wpływających na decyzję samobójczą oraz sposobami zapobiegania samobójstwom zajmuje się interdyscyplinarna nauka – suicydologia.

Każda taka śmierć prowokuje pytania – dlaczego, co się stało, czy można było tego uniknąć? Kto zawinił – ja, ty, my, czy oni? Jaka była przyczyna porzucenia wszystkiego, co znane; odrzucenia wartości, bez której wszystkie inne wartości, prawa i dobra również odchodzą w niebyt?

Każda taka śmierć to prawdopodobnie najpierw niewymowne cierpienie przyszłego samobójcy, a chwilę potem ogromny ból jego rodziny, bliskich, znajomych.

Samobójstwo dziecka to dla rodziców najgorsze z możliwych doświadczeń. Każde z pytań krzyczy oskarżająco i rozdziera serce. Samobójcza śmierć dziecka rani jednak nie tylko bliskich i znajomych, rani każdego, do kogo informacja

o takiej tragedii dociera. Niezależnie od przekonań, poglądów i stosunku do religii nie zgadzamy się na taką śmierć dzieci. Nie zgadzamy się na ich cierpienia, na to, żeby z bezsilności, strachu, bólu lub braku miłości wybierały śmierć.

Wydaje się równocześnie, że tak mało możemy zrobić, tak trudno jest przecież zapobiec tragicznym konsekwencjom dramatycznego wyboru. Tak niewiele ostatecznie wiemy o zjawisku samobójstwa, zwłaszcza jeśli dotyczy ono osób małoletnich. I to – jako redaktorki „Forum Polityki Kryminalnej” – chcieliśmy zmienić. Razem ze Studentkami i Studentami Koła Naukowego Kryminologii oraz Sekcji Karnej Studenckiej Poradni Prawnej, działających przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, zorganizowaliśmy w 2021 r., pod patronatem „Forum Polityki Kryminalnej”, konferencję na temat samobójstw dzieci. Jako prelegentów zaprosiliśmy Studentki i Studentów, Doktorantki i Doktorantów uczelni z całej Polski, z różnych wydziałów. Poprosiliśmy, aby na problem zamachów samobójczych wśród małoletnich spojrzeli z perspektywy psychologicznej, kryminologicznej, prawnej, a nawet medialnej. Konferencja wywołała spore poruszenie nie tylko wśród bezpośrednich adresatów, ale również wśród tych wszystkich, którym los nieszczęśliwych dzieci jest bliski. W efekcie wysłuchaliśmy trzynastu referatów oraz wystąpienia Tomasza Zielińskiego, który od lat podejmuje starania, by zdarzeń takich było jak najmniej. Wszystkie referaty były interesujące, inspirujące, a przede wszystkim – uciążliwe. Część z nich – w wersji pisemnej – przedstawiamy Czytelniczkom i Czytelnikom w obecnym numerze „Forum Polityki Kryminalnej”. Wierzimy, że lektura tych tekstów pozwoli bardziej wnikliwie spojrzeć na problem samobójstw dzieci. Numer zawiera także krótkie sprawozdanie z przebiegu konferencji.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego
Zastępczyni Redaktorki Naczelnej
dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ

Wykaz skrótów

Akty prawne – publikatory

Dz.U.	– „Dziennik Ustaw”
M.P.	– „Monitor Polski”
B.I.L.P	– Biuletyn Informacyjny Lasów Państwowych
Dz.Urz.ABW	– Dziennik Urzędowy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Dz.Urz.CBA	– Dziennik Urzędowy Centralnego Biura Antykorupcyjnego
Dz.Urz.CZSW	– Dziennik Urzędowy Centralnego Zarządu Służby Więziennej
Dz.Urz.Dolno.	– Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego
Dz.Urz.GUM	– Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Miar
Dz.Urz.GUS	– Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Statystycznego
Dz.Urz.KGP	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji
Dz.Urz.KGPSP	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej
Dz.Urz.KGSG	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Straży Granicznej
Dz.Urz.KIE	– Dziennik Urzędowy Komitetu Integracji Europejskiej
Dz.Urz.KNF	– Dziennik Urzędowy Komisji Nadzoru Finansowego
Dz.Urz.KNUiFE	– Dziennik Urzędowy Komisji Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych
Dz.Urz.KPW	– Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych (do 1997 r.)
Dz.Urz.KPWIG	– Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych i Giełd (1998–2006)
Dz.Urz.Kujaw.	– Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Dz.Urz.Lubel.	– Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego

Wykaz skrótów

Dz.Urz.Lubus.	- Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego
Dz.Urz.Łódzk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego
Dz.Urz.Małop.	- Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego
Dz.Urz.Mazow.	- Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego
Dz.Urz.MB	- Dziennik Urzędowy Ministra Budownictwa
Dz.Urz.MEiN	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki
Dz.Urz.MEN	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej
Dz.Urz.MENiS	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej i Sportu
Dz.Urz.MF	- Dziennik Urzędowy Ministra Finansów (od 2001 r.)
Dz.Urz.MG	- Dziennik Urzędowy Ministra Gospodarki
Dz.Urz.MGM	- Dziennik Urzędowy Ministra Gospodarki Morskiej
Dz.Urz.MI	- Dziennik Urzędowy Ministra Infrastruktury
Dz.Urz.Min.Fin.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Finansów (do 2000 r.)
Dz.Urz.Min.NiIiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Informatyzacji i Komitetu Badań Naukowych (2004–2005)
Dz.Urz.Min.NiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Komitetu Badań Naukowych (2001–2004)
Dz.Urz.Min.Rol.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa
Dz.Urz.Min.Spr.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości (do 2000 r.)
Dz.Urz.Min.Zdr.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia
Dz.Urz.Ministra EN.	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej
Dz.Urz.Ministra KiDN	- Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (do końca 2001 r.)
Dz.Urz.Ministra RiRW	- Dziennik Urzędowy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Dz.Urz.Ministra Sprawiedl.	- Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości (od 2001 r.)
Dz.Urz.Ministra SWiA	- Dziennik Urzędowy Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
Dz.Urz.MK	- Dziennik Urzędowy Ministra Kultury (2001–2005)
Dz.Urz.MKiDN	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (do 2000 r.); Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (od 2005 r.)
Dz.Urz.MKiS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki
Dz.Urz.MNiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Informatyzacji
Dz.Urz.MNiSW	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
Dz.Urz.MON	- Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej

Dz.Urz.MPiPS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej
Dz.Urz.MPiPSP	- Dziennik Urzędowy Ministra Pracy i Polityki Społecznej
Dz.Urz.MPS	- Dziennik Urzędowy Ministra Polityki Społecznej (do 2005 r.)
Dz.Urz.MRiGŻ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Dz.Urz.MRiRR	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych
Dz.Urz.MRiRW	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Dz.Urz.MRLiGZ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Dz.Urz.MSP	- Dziennik Urzędowy Ministra Skarbu Państwa
Dz.Urz.MSW	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
Dz.Urz.MSWiA	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji
Dz.Urz.MSZ	- Dziennik Urzędowy Ministra Spraw Zagranicznych
Dz.Urz.MŚiGİOŚ	- Dziennik Urzędowy Ministra Środowiska i Głównego Inspektora Ochrony Środowiska
Dz.Urz.MT	- Dziennik Urzędowy Ministra Transportu
Dz.Urz.MTiB	- Dziennik Urzędowy Transportu i Budownictwa
Dz.Urz.MTiGM	- Dziennik Urzędowy Ministra Transportu i Gospodarki Wodnej
Dz.Urz.MZ	- Dziennik Urzędowy Ministra Zdrowia
Dz.Urz.MZiOS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej
Dz.Urz.NBP	- Dziennik Urzędowy Narodowego Banku Polskiego
Dz.Urz.Opols.	- Dziennik Urzędowy Województwa Opolskiego
Dz.Urz.PAA	- Dziennik Urzędowy Państwowej Agencji Atomistyki
Dz.Urz.PKRUS	- Dziennik Urzędowy Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
Dz.Urz.Podka.	- Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego
Dz.Urz.Podla.	- Dziennik Urzędowy Województwa Podlaskiego
Dz.Urz.Pomor.	- Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego
Dz.Urz.Śląsk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego
Dz.Urz.Święt.	- Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego
Dz.Urz.UE.C	- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej - seria C
Dz.Urz.UKE	- Dziennik Urzędowy Urzędu Komunikacji Elektronicznej

Wykaz skrótów

Dz.Urz.ULC	- Dziennik Urzędowy Urzędu Lotnictwa Cywilnego
Dz.Urz.UMiRM	- Dziennik Urzędowy Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju (do 2003 r.)
Dz.Urz.UOKiK	- Dziennik Urzędowy Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
Dz.Urz.UPRP	- Dziennik Urzędowy Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej
Dz.Urz.URiTP	- Dziennik Urzędowy Urzędu Regulacji Telekomunikacji i Poczty (do 2006 r.)
Dz.Urz.Warmi.	- Dziennik Urzędowy Województwa Warmińsko-Mazurskiego
Dz.Urz.Wielk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Wielkopolskiego
Dz.Urz.WUG	- Dziennik Urzędowy Wyższego Urzędu Górniczego
Dz.Urz.Zacho.	- Dziennik Urzędowy Województwa Zachodniopomorskiego
Dz.Urz.ZUS.	- Dziennik Urzędowy Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
M.P.„B”	- Monitor Polski B
M.S.„B”	- Monitor Spółdzielczy „B”
MSiG	- Monitor Sądowy i Gospodarczy
MSiG-Ogl	- Monitor Sądowy i Gospodarczy – Część Ogłoszenia
NFZ	- Zarządzenia Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia

Akty prawne – najważniejsze ustawy

k.c.	- kodeks cywilny
k.h.	- kodeks handlowy
k.k.	- kodeks karny
k.k.s.	- kodeks karny skarbowy
k.k.w.	- kodeks karny wykonawczy
k.m.	- kodeks morski z 2001 r.
k.p.	- kodeks pracy
k.p.a.	- kodeks postępowania administracyjnego
k.p.c.	- kodeks postępowania cywilnego
k.p.k.	- kodeks postępowania karnego
k.p.s.w.	- kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia
k.r.o.	- kodeks rodzinny i opiekuńczy
k.s.h.	- kodeks spółek handlowych
k.w.	- kodeks wykroczeń
k.z.	- kodeks zobowiązań
o.p.	- Ordynacja podatkowa

p.a.s.c.	- ustawa – Prawo o aktach stanu cywilnego
p.b.	- ustawa z 1994 r. – Prawo budowlane
p.b. z 1974 r.	- ustawa z 1974 r. – Prawo budowlane
p.d.g.	- ustawa – Prawo działalności gospodarczej
p.e.	- ustawa – Prawo energetyczne
p.g.g.	- ustawa z 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze
p.g.g. z 1994 r.	- ustawa z 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze
p.g.k.	- ustawa z 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne
p.o.ś.	- ustawa – Prawo ochrony środowiska
p.p.o.p.w.	- ustawa – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi
p.p.s.a.	- Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi
p.r.d.	- ustawa – Prawo o ruchu drogowym
p.sz.w.	- ustawa z 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym
p.t.	- ustawa z 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne
p.t. z 2000 r.	- ustawa z 2000 r. – Prawo telekomunikacyjne
p.u.n.	- ustawa – Prawo upadłościowe i naprawcze
p.u.s.a.	- ustawa – Prawo o ustroju sądów administracyjnych
p.u.s.p.	- ustawa – Prawo o ustroju sądów powszechnych
p.w.	- ustawa z 2001 r. – Prawo wodne
p.w. z 1974 r.	- ustawa z 1974 r. – Prawo wodne
p.w.p.	- ustawa – Prawo własności przemysłowej
p.z.p.	- Prawo zamówień publicznych
u.b.i.m.	- ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych
u.c.p.g.	- ustawa z 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach
u.d.i.p.	- ustawa z 2001 r. o dostępie do informacji publicznej
u.d.l.	- ustawa z 2011 r. o działalności leczniczej
u.d.p.	- ustawa o drogach publicznych
u.e.r.f.u.s.	- ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych
u.f.p.	- ustawa o finansach publicznych
u.g.h.	- ustawa z 2009 r. o grach hazardowych
u.g.n.	- ustawa o gospodarce nieruchomościami
u.k.r.s.	- ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym
u.k.s.	- ustawa o kontroli skarbowej
u.k.s.e.	- ustawa z 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji
u.k.s.s.c.	- ustawa z 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych
u.k.w.h.	- ustawa o księgach wieczystych i hipotece
u.o.d.o.	- ustawa z 1997 r. o ochronie danych osobowych

Wykaz skrótów

u.o.k.k.	– ustawa z 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów
u.o.k.k. z 2000 r.	– ustawa z 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów
u.o.n.d.f.p.	– ustawa o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych
u.o.p.	– ustawa o ochronie przyrody
u.p.a.	– ustawa o podatku akcyzowym
u.p.a.p.p.	– ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych
u.p.c.c.	– ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych
u.p.d.o.f.	– ustawa z 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych
u.p.d.o.p.	– ustawa z 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych
u.p.e.a.	– ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji
u.p.f.	– ustawa Prawo farmaceutyczne
u.p.n.	– ustawa z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii
u.p.o.l.	– ustawa z 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
u.p.o.u.a.	– ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów
u.p.p.r.	– ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie
u.p.s.	– ustawa o pomocy społecznej
u.p.s.d.	– ustawa o podatku od spadków i darowizn
u.p.t.u.	– ustawa z 2004 r. o podatku od towarów i usług
u.p.t.u. z 1993 r.	– ustawa z 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym
u.p.z.p.	– ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
u.s.d.g.	– ustawa o swobodzie działalności gospodarczej
u.s.g.	– ustawa o samorządzie gminnym
u.s.m.	– ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych
u.s.o.	– ustawa o systemie oświaty
u.s.p.	– ustawa o samorządzie powiatowym
u.s.u.s.	– ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych
u.s.w.	– ustawa o samorządzie województwa
u.sz.w.	– ustawa o szkolnictwie wyższym
u.ś.r.	– ustawa o świadczeniach rodzinnych
u.t.d.	– ustawa o transporcie drogowym
u.t.k.	– ustawa o transporcie kolejowym
u.w.l.	– ustawa o własności lokali
u.z.a.	– ustawa o zaliczce alimentacyjnej
u.z.n.k.	– ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji

u.z.o.z.	- ustawa o zakładach opieki zdrowotnej
u.z.p.	- ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym
u.z.p.d.o.f.	- ustawa o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne
u.z.p.p.r.	- ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju
u.z.t.	- ustawa o znakach towarowych

Orzecznictwo – zbiory urzędowe

ONSA	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna (od 1962 r. do końca 1994 r. – OSNCP)
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSNP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy (od 1994 r. do początku 2003 r. – OSNAP)
OTK	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
OTK-B	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria B
ZOTSiSPI	- Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji

Orzecznictwo – pozostałe zbiory

Admin.	- „Administracja”
ADR.	- „Arbitraż i Mediacja”
AFPPS	- „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej”
Apel.-Gda	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Gdańsku
Apel.-Lub	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Lublinie
Apel.-W-wa	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Warszawie
Arch.Krym	- „Archiwum Kryminologii”
Biul.NDFP	- Biuletyn orzecznictwa w sprawach o naturze dyscypliny finansów publicznych
Biul.PK	- Biuletyn Prawa Karnego
Biul.SAKa	- Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Katowicach
Biul.SASz	- Biuletyn Informacyjny Sądu Apelacyjnego w Szczecinie

Wykaz skrótów

Biul.Skarb.	- Biuletyn Skarbowy Ministerstwa Finansów
Biul.SN	- Biuletyn Biura Orzecznictwa Sądu Najwyższego
Cz.PKiNP	- „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”
Dor.Podat.	- „Doradztwo Podatkowe”
ECR	- European Court Reports
FK	- „Finanse Komunalne”
FP	- „Forum Prawnicze”
G.Podatkowa	- „Gazeta Podatkowa”
G.Prawna	- „Gazeta Prawna”
G.Prawna FiP	- „Gazeta Prawna Firma i Prawo”
G.Prawna KiPła	- „Gazeta Prawna Kadry i Płace”
G.Prawna KiPod	- „Gazeta Prawna – Księgowość i Podatki”
G.Prawna MF	- „Gazeta Prawna – Moja Firma”
G.Prawna NO	- „Gazeta Prawna – Najważniejsze Orzecznictwo”
G.Prawna NPP	- „Gazeta Prawna – Nowe Prawo Praktyka”
G.Prawna NPPiP	- „Gazeta Prawna – Nowe Prawo Przepisy i Praktyka”
G.Prawna RiA	- „Gazeta Prawna – Rachunkowość i Audyt”
G.Prawna SiA	- „Gazeta Prawna – Samorząd i Administracja”
G.Prawna TK	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Kadrowy”
G.Prawna TP	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Podatkowy”
G.Prawna TPA	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Administracyjnego”
G.Prawna TPG	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Gospodarczego”
G.Prawna TPPiU	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Pracy i Ubezpieczeń”
G.Prawna TPwF	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawo w Firmie”
G.Prawna TS	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Samorządowy”
G.Prawna UiŚ	- „Gazeta Prawna – Ubezpieczenia i Świadczenia”
GSP-Prz.Orz.	- „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa”
IN	- „Ius Novum”
Inf.Pr.	- „Informacja Prawnicza – zeszyty karne”
IPP	- „INFORMator Prawno-Podatkowy”
Jur.Podat.	- „Jurysdykcja Podatkowa”
KZS	- Krakowskie Zeszyty Sądowe
M.P.Pr.	- Monitor Prawa Pracy
M.P.Pr.-wkł.	- Monitor Prawa Pracy – wkładka
M.Podat.	- Monitor Podatkowy
M.Pr.Bank.	- Monitor Prawa Bankowego
M.Prawn.	- Monitor Prawniczy
M.Spół.	- Monitor Spółdzielczy
MPH	- Monitor Prawa Handlowego

MSiG	- Monitor Sądowy i Gospodarczy
MW	- „Medyczna Wokanda”
NP	- „Nowe Prawo”
NZS	- „Nowe Zeszyty Samorządowe”
ONSA-OZ	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach ochrony zabytków
OPP	- Orzecznictwo podatkowe. Przegląd
OSA	- Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	- Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAG	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
OSAŁ	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSASz	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie
OSAW	- Orzecznictwo Apelacji Wrocławskiej
OSNP-wkł.	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy – wkładka
OSNwSK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	- Orzecznictwo Sądów Polskich
OŚP	- Ochrona środowiska. Przegląd
OTK-supl.	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – suplement
OwSS	- Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych
PiM	- „Prawo i Medycyna”
PiP	- „Państwo i Prawo”
PiZS	- „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”
POP	- „Przegląd Orzecznictwa Podatkowego”
Por.VAT	- „Poradnik VAT”
POSAG	- Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
PP	- „Przegląd Podatkowy”
PPC	- „Polski Proces Cywilny”
PPH	- „Przegląd Prawa Handlowego”
PPiPS	- „Prawo Pracy i Prawo Socjalne”
PPM	- „Przegląd Prawa Medycznego”
PPP	- „Przegląd Prawa Publicznego”
PPW	- „Prawo Papierów Wartościowych”
Pr.Bankowe	- „Prawo Bankowe”
Pr.Gosp.	- „Prawo Gospodarcze”
Pr.iP.	- „Prawo i Podatki”
Pr.Pracy	- „Prawo Pracy”
Pr.Spółek	- „Prawo Spółek”
Prob.Egz.	- „Problemy Egzekucji”

Wykaz skrótów

Prob.Egz.S.	- „Problemy Egzekucji Sądowej”
Prok.i Pr.	- „Prokuratura i Prawo”
Prok.i Pr.-wkł.	- „Prokuratura i Prawo – wkładka”
Prz.PrWyz	- „Przegląd Prawa Wyznaniowego”
Prz.Sejm.	- „Przegląd Sejmowy”
PS	- „Przegląd Sądowy”
PS-wkł.	- „Orzecznictwo Sądów Apel. – wkładka do Przeglądu Sądowego”
PSR	- „The Prison System Review (Przegląd Więziennictwa Polskiego)”
PUG	- „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
PwD	- „Prawo w Działaniu”
PZP	- „Prawo Zamówień Publicznych”
RPP	- „Rachunkowość. Poradnik praktyczny”
Rzeczposp. DF	- „Rzeczpospolita – Dobra Firma”
Rzeczposp. PCD	- „Rzeczpospolita – Prawo co dnia”
Rzeczposp. PiP	- „Rzeczpospolita – Prawo i Praktyka”
S.Podat.	- „Serwis Podatkowy”
SI	- „Studia Iuridica”
Sł.Pracow.	- „Służba Pracownicza”
ST	- „Samorząd Terytorialny”
St.Pr.KUL	- „Studia Prawnicze KUL”
St.Pr.Wyz	- „Studia z Prawa Wyznaniowego”
TPP	- „Transformacje Prawa Prywatnego”
WPP	- „Wojskowy Przegląd Prawniczy”
ZNSA	- „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”
ZOTSiSPI	- Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji
ZPO	- „Zamówienia Publiczne w Orzecznictwie”

JUSTYNA OMELJANIUK

<https://orcid.org/0000-0002-8206-5304>

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii

Dynamika zjawiska zamachów samobójczych wśród dzieci w Polsce w latach 2010–2020 w świetle policyjnych danych statystycznych

Dynamics of the phenomenon of suicide among children in Poland in 2010–2020 in the light of statistical police data

ABSTRAKT: Niniejsze opracowanie poświęcono analizie danych statystycznych Komendy Głównej Policji za lata 2010–2020 dotyczących zamachów samobójczych popełnianych przez dzieci w Polsce. W opracowaniu posłużono się dwiema metodami badawczymi. Wiodącą była analiza danych statystycznych. Użyto również metody analizy literatury przedmiotu. Celem było przede wszystkim podjęcie próby charakterystyki dynamiki wspomnianego zjawiska. Rozważania oparto na analizie danych dotyczących grup wiekowych, powodu zamachów samobójczych w postaci problemów szkolnych oraz kategorii określanej jako „informacje o nauce/pracy – uczeń”. Dane te analizowano pod kątem liczby zamachów samobójczych niezakończonych zgonem oraz tych, w których do niego doszło.

SŁOWA KLUCZOWE: samobójstwa dzieci, statystyki policyjne, dynamika zjawiska

ABSTRACT: This study is devoted to the analysis of the statistical data of the National Police Headquarters for 2010–2020 regarding suicide attacks committed by children in Poland. Two research methods were used in the study. The leading method was the analysis of statistical data. The method of analyzing selected literature on the subject was also used. The aim was, above all, to attempt to characterize the dynamics of the phenomenon of suicide attacks among children in Poland in 2010–2020 in the light of police statistical data. The considerations were based on the analysis of data on age groups, the reasons for the suicide attacks in the form of school problems and the category referred to as “information about learning / work – student”. These data were analyzed in terms of the number of non-fatal suicide attacks and those in which they occurred.

KEYWORDS: child suicides, police statistics, dynamics of the phenomenon

1. Wprowadzenie

Targnięcie się na własne życie godzi w najważniejsze i najcenniejsze dobro, które posiada człowiek. Zjawisko samobójstwa dotyka ludzi niezależnie od ich statusu majątkowego, płci czy wykształcenia. Również wiek osób, które chcą się pozbażyć życia, nie jest określony w ścisłym przedziale. Jednakże nie ulega wątpliwości, że im niższy jest to wiek (tj. mamy do czynienia z próbą samobójczą czy samobójstwem dziecka), sytuacja taka szokuje bardziej i staje się przyczynkiem do dyskusji – zarówno tych naukowych, jak i medialnych.

Niniejsze opracowanie poświęcono analizie danych statystycznych zamieszczonych na stronie internetowej Komendy Głównej Policji (KGP), dotyczących zamachów samobójczych oraz samobójstw dokonywanych przez dzieci w Polsce w latach 2010–2020. Przedstawienie oraz analiza tych danych umożliwiły podjęcie próby charakterystyki dynamiki tego zjawiska. W publikacji zwrócono również uwagę na 2020 r., który był specyficzny ze względu na sytuację sanitarno-epidemiologiczną panującą w Polsce i na świecie. Na skutek lockdownu dzieci rozpoczęły naukę zdalną, a tym samym musiały pozostać w domach, ucząc się przed komputerami, odseparowane od swoich rówieśników. W opracowaniu posłużono się dwiema metodami badawczymi. Wiodącą była analiza danych statystycznych. Użyto także metody analizy wybranej literatury przedmiotu.

2. Kategorie policyjnych danych statystycznych dotyczących samobójstw, w tym samobójstw dzieci, i przykłady związanych z nimi trudności interpretacyjnych

Dane dotyczące zamachów samobójczych, w tym tych zakończonych zgonem, zamieszczone są do publicznej wiadomości na stronie internetowej KGP¹. Znajdują się tam trzy zakładki z plikami w formacie pdf.

Pierwsza zakładka dotyczy danych najnowszych, tj. pochodzących z lat 2017–2020². Druga – danych za lata 2013–2016³. Trzecia zaś zawiera statystyki z lat 1999–2012⁴. Uzasadnienie takowego podziału, jak wskazano na stronie internetowej KGP, „wynika z faktu, że do 2012 r. dane dotyczące samobójstw gromadzone i generowane były na podstawie druku – »Zgłoszenie zamachu

¹ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [dostęp: 11.05.2021].

² <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 11.05.2021].

³ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/122324,Zamachy-samobojcze-od-2013-do-2016.html> [dostęp: 11.05.2021].

⁴ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/122325,Zamachy-samobojcze-od-1999-do-2012.html> [dostęp: 11.05.2021].

samobójczego», który wprowadzany był do systemu PSSP Temida po przeprowadzeniu i zakończeniu postępowania sprawdzającego, w trybie art. 308 kpk lub postępowania przygotowawczego. Od 2013 r. zmienił się sposób gromadzenia i generowania danych statystycznych dotyczących zamachów samobójczych. Obecnie dane wprowadzane są do KSIP za pośrednictwem formularza »Rejestracja zgłoszenia zamachu samobójczego« bezpośrednio po wydarzeniu w momencie ustalenia, że doszło do zamachu samobójczego⁵. Z kolei od 2017 r. ponownie zmieniony został formularz oraz rozszerzono zakres gromadzonych danych⁶. Używane w dalszej części rozważań sformułowanie „zamach samobójczy” jest zatem nazewnictwem zaczerpniętym wprost ze statystyk policyjnych. Nie zostało ono jednak przez ich twórcę w żaden sposób zdefiniowane.

Statystyki KGP dotyczące zamachów samobójczych są bardzo szerokie. Zawarte w nich dane podzielono na wiele kategorii. Podstawowy jest podział na zamachy samobójcze zakończone zgonem oraz te, w których do niego nie doszło. Ze względu na wagę zjawiska istotne jest porównanie liczby zamachów samobójczych dzieci, w których doszło do śmierci, z tymi, w których dziecko jednak przeżyło.

W obrębie wskazanych grup dane podzielone zostały m.in. na kategorie takie jak: wiek, dzień tygodnia (w którym doszło do zamachu), sposób popełnienia, powód, stan cywilny, informacja o nauce/pracy, wykształcenie.

Na potrzeby niniejszego opracowania analizie poddano dane dotyczące wieku, powodu popełnienia zamachu określanego jako „problemy szkolne” oraz informacji o pracy lub nauce (kategoria „uczeń”). Są to kategorie, które *stricto* można odnieść do dzieci.

Pozostałe dane statystyczne dotyczące sposobu czy innych powodów popełnienia zamachu samobójczego mogą odnosić się również do dorosłych samobójców. Niestety, w statystykach KGP poszczególne przyczyny samobójstw czy sposoby dokonania tego czynu zostały podane bez wyszczególnienia wieku samobójców. Stanowi to istotny problem w interpretacji dynamiki tego zjawiska wśród dzieci. Bez wątpliwości trudności w szkole nie są jedynym czynnikiem mogącym popchnąć dziecko do tak tragicznej w skutkach decyzji, jaką jest targnięcie się na swoje życie. Problemy rodzinne, zdrowotne lub niechciana ciężka także mogą być tego przyczyną. Bez wyszczególnienia jednak kategorii wiekowych nie ma możliwości interpretacji tych danych jedynie w kontekście samobójstw dzieci.

Już na wstępie można więc zauważyć, że obraz wyłaniający się z analizy statystyk nie będzie pełny z powodu braku powiązania przedziałów wiekowych z innymi kategoriami tych danych. Najbardziej pożądana byłaby bowiem sy-

⁵ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [dostęp: 11.05.2021].

⁶ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [dostęp: 11.05.2021].

tuacja, w której dane odnoszące się do poszczególnych przyczyn zamachów samobójczych przedstawione zostałyby z uwzględnieniem wieku samobójców. Już chociażby wyodrębnienie dwóch grup:

- 1) samobójcy do 18. roku życia,
- 2) samobójcy po 18. roku życia,

pozwoлиłoby na wskazanie, które przyczyny samobójstw w policyjnej statystyce dotyczą dzieci i młodzieży, a które osób dorosłych. Jeszcze lepszym rozwiązaniem byłoby podzielenie tychże danych na więcej przedziałów wiekowych, np. z uwzględnieniem etapów edukacji (tj. dzieci w wieku od 0 do 6 lat, dzieci w wieku odpowiadającym nauczaniu w szkole podstawowej/średniej itd.).

Warto też w tym miejscu wspomnieć, że statystyki policyjne na pewno nie ujmują wszystkich przypadków zamachów samobójczych, które rzeczywiście w badanym przedziale czasowym się wydarzyły. Możemy tu mieć do czynienia ze zjawiskiem tzw. ciemnej liczby. Przykładem może być choćby przypadek, w którym rodzic znalazłby swoje dziecko próbujące dokonać samobójstwo przez powieszenie i mu w tym przeszkodził, nie dopuszczając do poważnych następstw tego zdarzenia. Jeżeli nikt nie zgłosiłby sytuacji policji lub innym organom, dziecko nie trafiłoby do szpitala, a na jego ciele nie byłoby widać obrażeń sugerujących, że mogła wydarzyć się próba samobójcza – wtedy taka sytuacja nie trafiłaby przecież do policyjnej statystyki. Pomimo tego nie oznacza to jednak, że owo zdarzenie nie miało miejsca. Przyczyną niezgłoszenia takiego zajścia nie musi być tylko brak obrażeń u dziecka. Rodzic czy opiekun może się także wstydzić tego, co się zdarzyło, i to spowoduje, że informacja o próbie samobójczej nie trafi do statystyki.

Jako kolejny przykład można wskazać rzucenie się pod samochód, które przez organy ścigania zakwalifikowane może być jako wypadek komunikacyjny. W większości sytuacji przecież szybkie i niespodziewane wtargnięcie pieszego czy rowerzysty na jezdnię nie świadczy o chęci popełnienia samobójstwa, lecz bywa skutkiem zamyślenia, nieuwagi, nierespektowania zasad ruchu drogowego.

Należy także podkreślić, że samobójstwo (niezależnie od tego, czy jest zakończone zgonem, czy też nie) nie stanowi przestępstwa na gruncie polskiego porządku prawnego. Kodeks karny z 1997 r. w art. 151 penalizuje jedynie przestępstwo pomocy w samobójstwie lub namowy do niego, czyli tzw. doprowadzenia do samobójstwa⁷. Policję interesuje również ewentualny udział osób trzecich w upozorowaniu samobójstwa celem ukrycia popełnienia przestępstwa zabójstwa (z art. 148 k.k.) lub nieumyślnego spowodowania śmierci (z art. 155 k.k.). Jeżeli jednak okazuje się, że żadne z wymienionych przestępstw nie miało miej-

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2021 r., poz. 1023); art. 151 k.k. stanowi, że „kto namową lub przez udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

sca, wtedy policja jedynie odnotowuje zdarzenie i nie prowadzi postępowania w sprawie. Stąd też wynikać może fakt, że dane te będą niepełne⁸.

3. Zamachy samobójcze dzieci z uwzględnieniem ich wieku

W pierwszej kolejności warto dokonać porównania ogólnej liczby zamachów samobójczych w Polsce w latach 2010–2020 z liczbą prób samobójczych dzieci w wieku 0–18 lat, z podziałem na zamachy samobójcze zakończone oraz niezakończone zgonem. Porównanie to przedstawiono w tabeli 1. Przyjęcie granicy 18. roku życia podyktowane jest faktem, że w polskim ustawodawstwie osiągnięcie pełnoletności (czyli ukończenie 18 lat) oznacza formalne stanie się osobą dorosłą. Do tego roku istnieje również obowiązek nauki⁹.

TABELA 1. Porównanie ogólnej liczby zamachów samobójczych w Polsce w latach 2010–2020 z liczbą prób samobójczych dzieci w wieku 0–18 lat, z podziałem na zamachy samobójcze zakończone oraz niezakończone zgonem

Rok	Liczba zamachów samobójczych w Polsce			
	ogółem		dzieci (0–18 lat)	
	bez zgonu	zgon	bez zgonu	zgon
2010	5 456	4 087	273	123
2011	5 124	3 839	248	114
2012	5 791	4 177	291	139
2013	8 575	6 101	357	148
2014	10 207	6 165	442	127
2015	9 973	5 688	481	119
2016	9 861	5 405	475	103
2017	11 139	5 276	730	116
2018	11 167	5 182	769	97
2019	11 961	5 255	951	98
2020	12 013	5 165	843	107

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych KGP.

⁸ D. Rząsa, *Samobójstwa nastolatków – dlaczego oficjalne statystyki pokazują tylko część prawdy*, <https://sledztwopisma.pl/sledztwo-w-liczbach/samobojstwa-nastolatkow-dlaczego-oficjalne-statystyki-pokazuja-tylko-czesc-prawdy/> [dostęp: 1.09.2021].

⁹ Art. 35 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2021 r., poz. 1082): „1. Nauka jest obowiązkowa do ukończenia 18. roku życia.
2. Obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, oraz trwa do ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia”.

Należy zauważyć, że ogólna liczba zamachów samobójczych w Polsce w latach 2010–2020 odnotowywana była w tysiącach. W przypadku prób samobójczych niezakończonych zgonem liczba ta w ciągu dekady wzrosła z poziomu ponad 5 tys. przypadków rocznie do poziomu ponad 12 tys. przypadków. Oznacza to, że wzrosła ona ponad dwukrotnie. Mniej odnotowano zaś zamachów samobójczych zakończonych zgonem. Najwięcej ich przypadło na 2014 r. – tj. 6 165 przypadków, a najmniej na 2011 r. – niecałe 4 tys. przypadków. Warto jednakże podkreślić, że nadal są to wartości znaczne z uwagi na fakt, że oznaczają utratę życia przez człowieka. Nie ulega wątpliwości, że wzrastająca przez lata liczba samobójstw wynika chociażby z ciągłego rozwoju społeczeństwa (na różnych płaszczyznach) i stale powiększających się jego potrzeb, które niezaspokajane (np. z powodu braku środków finansowych) mogą prowadzić do frustracji, utraty sensu egzystencji, a w konsekwencji nawet do próby targnięcia się na swoje życie.

Pośród dzieci również wyższe wartości odnotowywane były w przypadku zamachów samobójczych niezakończonych zgonem. Samobójstw, które skutkowały utratą życia, rejestrowano mniej. W wypadku dzieci różnice te rzeczywiście były znaczne – zwłaszcza w latach 2017–2020. Wyjaśniając ten fakt, można by twierdzić, że sytuacja taka mogła zaistnieć na skutek niedostatecznej wiedzy dzieci o tym, w jaki sposób można odebrać sobie życie. Stanowisko to wydaje się jednak w dzisiejszych czasach nieuzasadnione. W dobie Internetu i dostępu do różnorodnych treści młody człowiek jest w stanie wyszukać informacje o skutecznych metodach popełnienia samobójstwa, np. poprzez użycie trucizny. Ponadto w Sieci powstają specjalne fora, witryny oraz strony poświęcone tematyce samobójstw. Określić je można rodzajem swoistych „poradników” dla osób pragnących odebrać sobie życie. Stanowią ogólnodostępną bazę wiedzy na ten temat¹⁰. Również dostęp do niebezpiecznych substancji w czasach zakupów *online* jest dużo prostszy niż chociażby dekadę temu.

Bardziej trafne wydaje się stwierdzenie, że odnotowana liczba zamachów samobójczych niezakończonych zgonem była większa niż tych, gdzie do zgonu doszło, ponieważ swoim zachowaniem (zamachem na życie) dziecko nie chce doprowadzić do nieodwracalnego skutku, a bardziej ma na celu np. zwrócenie na siebie i swoje problemy uwagi rodziców czy opiekunów. Często zabiegani dorośli nie są w stanie zauważyć, że coś niepokojącego dzieje się z ich dzieckiem. Dopiero podjęcie przez nie próby samobójczej sprawia, że dorosły zwraca na dziecko uwagę i próbuje dociec, co było przyczyną takiego zachowania.

Zamachy samobójcze dzieci w ostatniej dekadzie niemal rokrocznie liczone były w setkach przypadków. Udział tych prób w ogólnej liczbie zamachów samo-

¹⁰ M. Rzadkowska, *Zachowania samobójcze wśród dzieci i młodzieży – charakterystyka ryzyka i profilaktyka*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2016, nr 1 (18), s. 166; zob. też: P. Drzewiecki, *Samobójstwa nastolatków w Internecie w perspektywie pedagogiki mediów*, „Kultura – Media – Teologia” 2011, nr 2, s. 61–72.

bójczych w Polsce wydaje się zatem zauważalny. W przypadku niezakończonych zgonem prób odebrania sobie życia przez dzieci w ciągu dekady liczba ta wzrosła z poziomu niemal 300 przypadków (lata 2010–2012) do 951 w 2019 r. Oznacza to, że uległa ona niemal trzykrotnemu wzrostowi. Z kolei zamachy samobójcze dzieci skutkujące zgonem w latach 2010–2020 nie przekroczyły 150 przypadków rocznie. Najwięcej takich sytuacji odnotowano w 2013 r. (148 przypadków).

Bardziej szczegółowo liczbę zamachów samobójczych dzieci z uwzględnieniem wybranych grup wiekowych w poszczególnych latach przedstawiono w tabeli 2.

TABELA 2. Liczba zamachów samobójczych dzieci w Polsce w latach 2010–2020 z uwzględnieniem wybranych grup wiekowych

Rok	Wybrane grupy wiekowe					
	0–6 lat		7–12 lat		13–18 lat	
	bez zgonu	zgon	bez zgonu	zgon	bez zgonu	zgon
2010	0	0	6	4	267	119
2011	0	0	5	3	243	111
2012	0	0	5	1	286	138
2013	0	0	9	4	348	144
2014	0	0	14	3	428	124
2015	0	0	12	5	469	114
2016	0	0	9	2	466	101
2017	0	0	28	1	702	115
2018	0	0	23	5	746	92
2019	0	0	46	4	905	94
2020	0	0	29	1	814	106

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych KGP.

Dzieci w wieku 0–6 lat

Należy zauważyć, że w latach 2010–2020 w grupie wiekowej 0–6 lat nie odnotowano (według danych KGP) ani jednego przypadku próby targnięcia się na swoje życie. Oczywiście nie oznacza to, że wszystkie dzieci w Polsce w ciągu ostatnich 10 lat były wychowywane w poczuciu bezpieczeństwa oraz żyły w idealnych, kochających się rodzinach. Funkcjonują przecież w naszym kraju rodziny dysfunkcyjne – czy to na skutek uzależnień, które dotyczą rodziców (np. alkoholizm), czy też jakiegokolwiek innej niewydolności wychowawczej. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, mimo że dysfunkcjonalność rodziny podnosi ryzyko wystąpienia zachowań samobójczych, to czynnik ten nie jest decydujący, a problem „może dotyczyć młodzieży ze wszystkich środowisk i warstw

społecznych”¹¹. Cytowane słowa pochodzą co prawda z publikacji dotyczącej dzieci w wieku 14–18 lat, wydaje się jednak, że nic nie stoi na przeszkodzie, aby mogły być one uznane za trafne także w przypadku dzieci młodszych.

Brak odnotowanych przypadków zamachów samobójczych w kategorii wiekowej 0–6 lat sugerować może, że pomimo problemów rodzinnych, np. alkoholizmu jednego z rodziców, rodzic niepijący lub inni bliscy starają się zapewnić dziecku takie środowisko i atmosferę, aby nie odczuło ono „problemów dorosłych”. Przede wszystkim jednak zwrócić należy uwagę na etap rozwoju tak małego dziecka.

Ta kategoria wiekowa jest to ten czas, z którego w dalszym życiu zachowuje się niewiele wspomnień. Wydaje się również, że jest to wiek, w którym dziecko nie jest świadome możliwości pozbawienia siebie życia. Jak twierdzi Brunon Hołyst, „w przypadku samobójstw popełnianych przez dzieci i młodzież, ich pełna świadomość podejmowanego czynu budzi wątpliwości ze względu na brak doświadczenia życiowego oraz rozumienia tego, co tak naprawdę oznacza podjęcie decyzji o tak drastycznym zakończeniu problemów, które ofiary napotkały na początku swojego życia”¹². Z kolei Krystyna Kuberska-Przekwas wskazuje, że „dzieci nie mają poczucia własnej śmiertelności. Pojęcie śmierci rozwija się pod koniec dorastania, kiedy dziecko staje się zdolne, by intelektualnie przyswoić fizjologiczne, metafizyczne, a także biologiczne aspekty śmierci”¹³.

Ponadto, jest to też przedział wiekowy, w którym dziecko nie uczęszcza jeszcze do szkoły podstawowej, a tym samym potencjalne przyczyny samobójstw w postaci problemów związanych z przebywaniem w takim środowisku również nie mogą zaistnieć. Oczywiście, dziecko może uczęszczać w tym czasie do przedszkola/żłobka. Nie wydaje się jednak, by mogło napotkać tam takie problemy, które spowodowałyby świadome podjęcie decyzji o targnięciu się na swoje życie.

Warto zatem zauważyć, że na brak odnotowanych zamachów samobójczych w tym przedziale wiekowym wpływ ma stan rozwoju psychicznego dziecka wynikający z jego wieku.

Wydawać by się mogło, że ze względu na brak odnotowywanych w tej kategorii wiekowej przypadków nie ma potrzeby wspomnienia i szerszego analizowania kwestii zamachów samobójczych dzieci w wieku 0–6 lat. Moim zdaniem warto jednak te dane przytoczyć i choćby w kilku zdaniach wskazać, że jest to

¹¹ M. Makara-Studzińska, *Przyczyny prób samobójczych u młodzieży w wieku 14–18 lat*, „Psychiatria” 2013, t. 10, nr 2, s. 76; M. Rządowska, *Zachowania samobójcze...*, s. 165.

¹² B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis, Warszawa 2012, cyt. za: A. Bąbik, D. Olejniczak, *Uwarunkowania i profilaktyka samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2014, vol. 13, no. 2, s. 100.

¹³ K. Kuberska-Przekwas, *Samobójstwa dzieci i młodzieży jako choroba społeczna*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” 2014, nr 1, s. 56.

pozytywna informacja. Poza tym z uwagi na naukowy charakter tego opracowania pominięcie tej kategorii wiekowej było nieuzasadnione.

Dzieci w wieku 7–12 lat

Kolejną kategorię wiekową stanowią dzieci w wieku od 7 do 12 lat. Jest to czas, w którym dziecko uczy się w szkole podstawowej, coraz intensywniej poznaje świat, kształtuje swoje kontakty z rówieśnikami. Wchodzi także w okres dojrzewania. Należy zatem zauważyć, że w porównaniu z poprzednim przedziałem wiekowym tutaj młody człowiek staje w obliczu znacznie większej liczby potencjalnie problematycznych sytuacji. Mowa tu np. o kłopotach z nauką, problemach w relacjach rówieśniczych (zwłaszcza, gdy dziecko czymś różni się od rówieśników) czy też zmianach w nastroju lub wyglądzie, które są następstwem wejścia w okres dojrzewania¹⁴.

W tej kategorii wiekowej w ciągu ostatniej dekady niestety odnotowywane już były zamachy samobójcze. W przypadku prób samobójczych niezakończonych zgonem do 2013 r. ich liczba nie przekroczyła 10 osób rocznie. W latach 2011–2012 odnotowano ich najmniej, tj. po 5 takich przypadków na rok. W 2014 r. liczba ta wzrosła do 14, jednakże w kolejnych latach – do 2016 r. – wykazywała tendencję spadkową. Spadła ona nawet do poziomu poniżej 10 zamachów samobójczych (w 2016 r.). Znaczny wzrost tej liczby nastąpił w 2017 r. (ponadtrzykrotny). W 2018 r. liczba ta utrzymywała się nadal na poziomie ponad 20 zamachów samobójczych. Najwięcej prób samobójczych niezakończonych zgonem w kategorii wiekowej 7–12 lat przypadło na 2019 r. – 46 przypadków. W porównaniu z 2018 r. był to dwukrotny wzrost tej liczby.

Warto jednakże zauważyć, że 2020 r. nie podtrzymał tendencji wzrostowej, która została zapoczątkowana w 2018 r. Wręcz przeciwnie – odnotowano aż o 17 przypadków zamachów samobójczych mniej niż w 2019 r. Oznaczać to może, że *lockdown* oraz obowiązek nauki zdalnej nie spowodowały wzrostu liczby prób targnięcia się na swoje życie wśród dzieci w wieku 7–12 lat. Ze względu na sytuację sanitarno-epidemiologiczną i konieczność pracy zdalnej części dorosłego społeczeństwa, w tym rodziców, wydaje się możliwe, że przynajmniej pewien ich odsetek poświęcił swoim dzieciom więcej uwagi oraz czasu, co również (choćby po części) mogło przełożyć się na spadek analizowanej liczby zamachów samobójczych niezakończonych zgonem. Często bowiem próby samobójcze są właśnie tzw. krzykiem o pomoc, o okazanie zainteresowania przez rodzica. Poświęcenie większej uwagi dziecku, częstsze spędzanie z nim czasu (choćby była to tylko pomoc w lekcjach zdalnych) może ułatwić rodzicowi „wychwycenie” ewentualnych problemów młodego człowieka. Wspólne spędza-

¹⁴ J. Lamm, *Samobójstwa wśród młodzieży*, <https://www.primopsyche.pl/pl/samobojstwa-wsrod-mlodziezy/> [dostęp: 1.09.2021].

nie czasu służy zacieśnieniu więzi z rodzicem i bez wątpienia przyczynić się może do tego, że dziecko się otworzy i opowie o dręczących je problemach.

Analiza danych statystycznych KGP odnoszących się do zamachów samobójczych zakończonych zgonem, dokonanych przez dzieci w wieku 7–12 lat, pokazuje, że przypadków tych odnotowano zdecydowanie mniej niż prób, w których do śmierci nie doszło. Najwidoczniejsze różnice zachodzące pomiędzy tymi wartościami należy wskazać w latach 2014–2015 oraz 2017–2020, kiedy to zamachów niezakończonych zgonem było nawet o 42 przypadki więcej niż tych, w których doszło do śmierci dziecka.

Najmniej prób targnięcia się na własne życie zakończonych zgonem dzieci w tej kategorii wiekowej przypadło na lata: 2012, 2017 oraz 2020 (jedynie po 1 przypadku). Najwięcej zgonów na skutek zamachu samobójczego odnotowano w 2015 i 2018 r. – po 5 przypadków rocznie. Od 2018 r. odnotowywana jest tendencja spadkowa w tej kategorii zamachów samobójczych, co stanowi pozytywną wiadomość. Warto zatem zauważyć, że obiektywnie rzecz biorąc, są to niewielkie wartości, co również potwierdzać może wskazane tu wcześniej hipotezy, że próba samobójcza dziecka w większości przypadków nie ma na celu odebrania sobie życia, a zwrócenie uwagi rodzica/opiekuna na potrzeby i problemy młodego człowieka.

Przedstawione dane dotyczące zamachów samobójczych zakończonych zgonem wskazują, że śmierć nastąpiła w skrajnych przypadkach. Być może była ona np. skutkiem nieudzielenia na czas pomocy dziecku czy splotu innych przypadkowych zdarzeń. W statystykach nie wskazano przyczyny zgonu, nie można więc ustalić, czy nastąpił on w wyniku tak dobrze zaplanowanego i przeprowadzonego zamachu samobójczego, czy właśnie choćby dlatego, że nie udzielono dziecku pomocy w odpowiednim czasie (ponieważ np. rodzic tego dnia wrócił z pracy później i kiedy odnalazł dziecko, które zatrulo się lekami, było już za późno na uratowanie go).

Dzieci w wieku 13–18 lat

Ostatnią kategorią wiekową uwzględnioną jako „dzieci” w niniejszym opracowaniu jest przedział 13–18 lat. Wcześniej byli to uczniowie gimnazjum oraz szkół średnich, obecnie uczniowie najstarszych roczników szkoły podstawowej oraz szkół średnich. W tym przedziale wiekowym liczba zamachów samobójczych niezakończonych zgonem była zdecydowanie wyższa niż w kategorii 7–12 lat¹⁵. Nie ulega wątpiwości, że osoby w tym wieku, będąc jednocześnie w okresie dojrzewania (wręcz u progu dorosłości), rzeczywiście mogą napotykać jeszcze więcej przeszkód i problemów życiowych aniżeli ich młodszy koledzy¹⁶.

¹⁵ K. Kuberska-Przekwas, *Samobójstwa dzieci...*, s. 56.

¹⁶ *Ibidem*, s. 57.

Wskazuje się także na związek między stanem emocjonalnym a zachodzącymi zmianami hormonalnymi („burza hormonalna”)¹⁷.

Jak zauważa Stanisław Kawula, „grupę podwyższonego ryzyka samobójczego stanowią młodzi dorośli i nastolatki z kryzysem rozwojowym, kryzysem w relacjach międzyludzkich (osamotnienie wewnętrzne, pytania o sens życia), z problemami narkotykowymi (inne uzależnienia), z problemami rodzinnymi, szkolnymi”¹⁸. Irena Obuchowska z kolei zwraca uwagę na „szczególnie ważne w okresie rozwoju wpływy środowiskowe. Im dziecko jest starsze, bardziej obserwuje swoje środowisko, niekiedy jest świadkiem, a nieraz także obiektem różnych kulturowych i cywilizacyjnych wynaturzeń, które przenikając do psychiki budują w nim przekonania składające się na »syndrom podłego świata«”¹⁹.

Podobnie wypowiedział się również Piotr Gałęcki, który stwierdził, że wzrost liczby samobójstw wśród dzieci jest związany z psychicznym funkcjonowaniem dorosłej części społeczeństwa. Według badacza „zdolność radzenia sobie dzieci jest powiązana ze wsparciem psychicznym ze strony rodziców, dorosłych. Niestety brak wsparcia zarówno dla dzieci, jak i dorosłych będących w sytuacji kryzysu psychicznego przyczynia się do takich wzrostów”²⁰.

Najniższą liczbę zamachów samobójczych niezakończonych zgonem w przedziale wiekowym 13–18 lat odnotowano w 2011 r. (243 przypadki). Od tego też roku do 2015 r. odnotowywano tendencję wzrostową tego zjawiska. Od 2017 r. do 2019 r. ponownie zaobserwowano tendencję wzrostową. W 2019 r. odnotowano najwyższą liczbę zamachów samobójczych – 905 przypadków. Tak jak w poprzedniej kategorii wiekowej, tak też i tutaj w 2020 r. zarejestrowano spadek liczby prób targnięcia się na własne życie niezakończonych zgonem.

Liczba odnotowanych zamachów samobójczych zakończonych śmiercią dzieci w wieku 13–18 lat w Polsce w latach 2010–2020 nie przekroczyła 150 przypadków rocznie. Najwięcej takich sytuacji zarejestrowano w 2013 r. (144 przypadki), najmniej zaś w 2018 r. (92). Co ciekawe jednak, w tej kategorii wiekowej zamachy samobójcze zakończone zgonami w latach 2018–2020 wykazywały tendencję wzrostową. W 2020 r. liczba ta wyniosła 106 przypadków i w porównaniu z 2019 r. wzrosła o 12 zgonów – to niepokojące zjawisko. Oczy-

¹⁷ G. Cepuch, A. Kruszecka-Krówka, P. Libe, *Wybrane predyktory zachowań suicydalnych młodzieży w Polsce*, „Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne” 2020, nr 10 (4), s. 292.

¹⁸ S. Kawula, *Zachowanie samobójcze młodzieży i jej stosunek do kary śmierci*, w: *Środowisko – młodzież – zdrowie. Pedagogiczne i psychologiczne wymiary zagrożeń życia i rozwoju młodzieży*, red. J.A. Malinowski, A. Mandrecki, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2007, cyt. za: M. Makara-Studzińska, *Przyczyny prób...*, s. 76.

¹⁹ I. Obuchowska, *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży – wybrane zagadnienia*, w: *Psychologia kliniczna*, red. H. Sęk, PWN, Warszawa 2006, cyt. za: M. Makara-Studzińska, *Przyczyny prób...*, s. 76.

²⁰ K. Grzelak, *W roku pandemii wzrosła liczba samobójstw wśród dzieci. Polska policja pokazuje tragiczne statystyki*, <https://www.focus.pl/artykul/w-roku-pandemii-wzroslo-liczba-samobojstw-wsrod-dzieci-polska-policja-pokazuje-tragiczne-statystyki> [dostęp: 1.09.2021].

wiście, nie jest to zapewne wyłącznie efekt sytuacji sanitarno-epidemiologicznej. Jednakże odseparowanie od rówieśników oraz nauka zdalna mogły przyczynić się do zaistnienia lub pogłębienia się już istniejących problemów młodych ludzi²¹, którzy siłą rzeczy, spędzając jeszcze więcej czasu w świecie wirtualnym, mogli mieć styczność np. z treściami dotyczącymi sposobów popełniania samobójstwa²². Jest to szczególnie niebezpieczne zwłaszcza dla osób, które kwestionują sens swojego istnienia, np. na skutek przytłaczających je problemów.

Z kolei takie czynniki, jak brak specjalistycznej pomocy czy wsparcia ze strony rodziny, również mogły przełożyć się na podjęcie decyzji o zakończeniu życia²³. Jak wskazują Aleksandra Bąbik oraz Dominik Olejniczak, rodzina ma największy wpływ na zapobieganie samobójstwom²⁴. Dlatego też, zwłaszcza w obecnych czasach, kiedy młodzi ludzie mają utrudniony bezpośredni kontakt ze znajomymi, przyjaciółmi, ważne jest dla nich wsparcie ze strony bliskich. Wiek młodzieńczy należy zatem uznać za okres, w którym istnieje znaczne ryzyko podjęcia zamachu samobójczego²⁵.

Wydaje się, że spory odsetek rodziców/opiekunów dzieci z tej grupy wiekowej wychodzi z założenia, że nie potrzebują one aż tak wiele uwagi i pomocy ze strony dorosłych. Są przecież znawcami i aktywnymi użytkownikami nowych technologii, więc nie trzeba im pomagać np. w technicznych aspektach związanych z nauką (w tym w czasie nauki zdalnej).

Warto jednak wziąć pod uwagę wielokrotnie już podkreślany fakt, że wraz z wiekiem dziecku przybywa problemów. Wynikają one ze wzrostu stopnia trudności nauki, z procesu dorastania (zmiany fizyczne i psychiczne), przeżywania pierwszych miłości (w tym i tych odrzuconych), relacji z rówieśnikami, rodzicami (które w okresie „młodzieńczego buntu” mogą być dosyć burzliwe). Nie jest zatem żadnym zaskoczeniem, że wraz z wiekiem i ze zwiększającą się liczbą możliwych trudności (ewentualnych przyczyn samobójstwa), jakie dziecko spotyka na swojej drodze, wzrasta również liczba zamachów samobójczych odnotowywanych w statystykach policyjnych.

4. Zamachy samobójcze dzieci z uwzględnieniem powodu ich popełniania – tzw. problemy szkolne

Pomimo chęci szerszego wskazania przyczyn zamachów samobójczych wśród dzieci dokonanie tego na podstawie policyjnej statystyki jest niestety

²¹ Ibidem.

²² M. Rzadkowska, *Zachowania samobójcze...*, s. 166.

²³ J. Szymańska, *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oświatowych oraz rodziców*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016, s. 15–16.

²⁴ A. Bąbik, D. Olejniczak, *Uwarunkowania i profilaktyka...*, s. 113.

²⁵ K. Kuberska-Przekwas, *Samobójstwa dzieci...*, s. 57.

niemożliwe z uwagi na podnoszony już brak wyodrębnienia przedziałów wiekowych w danych dotyczących poszczególnych przyczyn samobójstw w Polsce. Na podstawie analizy wymienionych tam powodów można wskazać tylko jeden, który *stricte* odnosiłby się do zamachów samobójczych wśród dzieci. Co ciekawe, od 2017 r. dane odnośnie do i tej przyczyny stały się trudne w interpretacji. Powód tej trudności zostanie przedstawiony dalej.

Liczbę zamachów samobójczych dzieci w Polsce w latach 2010–2020 w kategorii „powód: problemy szkolne” przedstawiono w tabeli 3.

TABELA 3. Liczba zamachów samobójczych dzieci w Polsce w latach 2010–2020 w kategorii „powód: problemy szkolne”

Rok	Powód: problemy szkolne	
	bez zgonu	zgon
2010	30	11
2011	24	7
2012	34	14
2013	27	12
2014	41	13
2015	53	13
2016	59	12
2017	149 (problemy w szkole lub pracy)	41 (problemy w szkole lub pracy)
2018	160 (problemy w szkole lub pracy)	38 (problemy w szkole lub pracy)
2019	175 (problemy w szkole lub pracy)	29 (problemy w szkole lub pracy)
2020	159 (problemy w szkole lub pracy)	35 (problemy w szkole lub pracy)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych KGP.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że od 2017 r. w policyjnych danych statystycznych w tej samej kategorii zaczęto ujmować także problemy w pracy. Od tego roku kategorię tę opisywano jako „problemy w szkole lub pracy”. Do 2017 r. problemy w szkole były ujmowane oddzielnie. Z pracą z kolei związane były takie kategorie, jak np. złe warunki ekonomiczne czy nagła utrata źródła utrzymania. Nie będą to jednakże dane poddawane analizie z uwagi na fakt, że dzieci, co do zasady, nie podejmują pracy zarobkowej.

Połączenie tych kategorii bez wyodrębnienia choćby grup wiekowych nie pozwala ustalić, w ilu przypadkach zamach samobójczy popełniło dziecko, a w ilu dorosły. Brak jest też na stronie internetowej (gdzie znajdują się dane

statystyczne) jakiegokolwiek wyjaśnienia, dlaczego informacje te są przedstawiane łącznie. Sama zmiana sposobu prowadzenia statystyk czy formularza, na którym odnotowuje się przypadki samobójstw, nie wyjaśnia zbyt wiele. Warto także zauważyć, że wzory formularzy nie są udostępniane, więc samo wskazanie, że zmieniła się ich nazwa i sposób klasyfikowania danych (patrz fragment niniejszej publikacji o źródłach danych), nie rozjaśnia tej kwestii zbyt wiele, jeżeli analizujący dane statystyczne nie może porównać pytań zawartych w tych formularzach celem ustalenia, jakie oraz w jakim stopniu zmiany tutaj zaszły.

Oczywiste jest, że im więcej kategorii danych, tym ich interpretacja, przedstawianie czy klasyfikacja mogą być utrudnione. Może to też powodować mniejszą przejrzystość tych informacji. Jednakże wydaje się, że pomiędzy problemami w szkole a problemami w pracy istnieje zasadnicza różnica, inne są bowiem miejsce i wiek osób, których dotyczą owe kwestie. Dlatego właśnie rozróżnienie to było jak najbardziej klarowne.

W latach 2010–2016 najmniej niezakończonych zgonem zamachów samobójczych z powodu problemów w szkole odnotowano w 2011 r. – 24. Najwięcej zarejestrowano w 2016 r. – 59 przypadków. W latach 2017–2020 liczba prób samobójczych z powodu problemów w szkole lub pracy znacznie wzrosła – do ponad 140 przypadków rocznie. Niestety ze względu na połączenie tych danych trudno wskazać, jaka była tendencja zamachów samobójczych popełnianych z powodu problemów w szkole w ostatnich latach, w tym w 2020 r.

Próby samobójcze zakończone zgonem również i w tej kategorii wiekowej wykazywały wartości niższe. Najmniej odnotowano ich w 2011 r. – 7 przypadków, najwięcej w 2012 r. – 14. W latach 2014–2016 liczba ta utrzymywała się na niemal stałym poziomie 12–13 zamachów samobójczych zakończonych śmiercią rocznie. W latach 2017–2020 trudno jednoznacznie wskazać, ile dzieci odebrało sobie życie z powodu problemów szkolnych, ponieważ – jak już wcześniej wskazano – wartości z tej kategorii zsumowano z przypadkami samobójstw wynikających z problemów w pracy.

5. Zamachy samobójcze dzieci z uwzględnieniem kategorii „Informacja o pracy lub nauce – uczeń”

Jako ostatnie analizie zostały poddane dane statystyczne dotyczące liczby zamachów samobójczych dzieci w kategorii „Informacja o pracy lub nauce – uczeń”. Przedstawione one zostały w tabeli 4.

Na podstawie danych zawartych w tej tabeli można ustalić, ile osób dokonujących zamachów samobójczych zostało zakwalifikowanych w policyjnej statystyce jako uczniowie. Co ciekawe, jeśli dokonać zsumowania liczby osób

z kategorii wiekowych ujętych w tabeli 2 (7–12 lat oraz 13–18 lat), wartości te nie pokrywają się z danymi z tabeli 3.

TABELA 4. Liczba zamachów samobójczych dzieci w Polsce w latach 2010–2020 w kategorii „Informacja o pracy lub nauce – uczeń”

Rok	Informacja o pracy lub nauce – uczeń	
	bez zgonu	ze zgonem
2010	269	122
2011	226	102
2012	262	123
2013	347	166
2014	472	158
2015	465	132
2016	454	107
2017	689	119
2018	735	102
2019	877	93
2020	780	113

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych KGP.

Definicja pojęcia „uczeń” nie została wskazana w miejscu zamieszczenia danych. Wydaje się jednak, że mowa tu po prostu o osobach, które uczą się (lub uczyły się) w szkołach podstawowych, gimnazjach oraz szkołach średnich. Pojawia się zatem pytanie, jaki jest powód tejże rozbieżności. Być może nie wszystkie osoby ujmowane w analizowanych wcześniej przedziałach wiekowych (pomimo obowiązku nauki do 18 r.ż.) taką naukę odbywały i dlatego nie zostały one zakwalifikowane jako „uczniowie”. Różnica między sumą odnotowanych osób, które popełniły zamachy samobójcze, mając 7–18 lat, a danymi zamieszczonymi w tabeli 4 wskazuje, że to właśnie pierwsza kategoria danych była wyższa niż liczba odnotowanych osób o statusie ucznia.

Jak wskazują A. Bąbik oraz D. Olejniczak, istnieją również rozbieżności w danych dotyczących zamachów samobójczych w statystykach przedstawianych przez KGP oraz przez Główny Urząd Statystyczny (GUS). Autorzy ci ową różnicę wyjaśniają faktem, że „GUS korzysta z informacji z kart zgonu przekazywanych do urzędów statystycznych przez szpitale i zakłady pogrzebowe po przeprowadzeniu sekcji zwłok, a Policja głównie z informacji uzyskanych po oględzinach miejsca zdarzenia, jeszcze przed sekcją zwłok i wystawieniem karty zgonu”²⁶.

²⁶ A. Bąbik, D. Olejniczak, *Uwarunkowania i profilaktyka...*, s. 103.

Wracając jednak do analizy danych statystycznych KGP, należy wskazać, że najmniejszą liczbę osób o statusie ucznia, które dokonały zamachu samobójczego niezakończonego zgonem, odnotowano w 2011 r. – 226 osób. Z kolei najwyższą liczbę w tej kategorii zarejestrowano w 2019 r. – 877 osób. W ciągu ostatniej dekady, pomimo niejednolitej tendencji, można zauważyć, że liczba uczniów, którzy dokonali próby samobójczej, wzrosła z poziomu ponad 200 osób do niemal 900. Jest to znaczny wzrost. Warto jednakże zasygnalizować, że i w tej kategorii danych w 2020 r. nie odnotowano wzrostu liczby osób o statusie ucznia, które dokonały zamachu samobójczego. Wręcz przeciwnie – liczba ta spadła o niemal 100 osób w porównaniu z 2019 r.

Liczba prób samobójczych zakończonych zgonem dokonanych przez osoby zakwalifikowane w danych KGP jako „uczeń” również była niższa od liczby zamachów samobójczych, w wyniku których nie doszło do śmierci. Najwięcej zgonów odnotowano w tej kategorii w 2013 r. (166 przypadków), najmniej zaś w 2019 r., kiedy liczba ta spadła poniżej 100.

Należy jednak zauważyć, że od 2019 r. liczba zamachów samobójczych zakończonych zgonem wśród uczniów wykazuje tendencję wzrostową. Jest to niepokojąca informacja – w 2020 r. liczba ta wzrosła aż o 20 przypadków (w porównaniu z 2019 r.). Fakt ten, w połączeniu ze wskazanym wcześniej wzrostem liczby zamachów samobójczych zakończonych zgonem, dokonanych przez dzieci w wieku 13–18 lat, może prowadzić do wniosku, że rzeczywiście w 2020 r. *lockdown* mógł nasilić zjawisko samobójstw (zakończonych zgonem) wśród starszej młodzieży.

6. Podsumowanie

Zamachy samobójcze godzą w najważniejsze dobra, jakie posiada dziecko – jego życie lub zdrowie. Próby samobójcze dzieci stanowią znaczny odsetek wszystkich tego typu czynów dokonywanych w Polsce w latach 2010–2020, a ich liczba wzrasta wraz z wiekiem osób dokonujących zamachu na własne życie. Z analizy danych KGP wynika, że liczba odnotowanych zamachów samobójczych zakończonych zgonem była niższa aniżeli liczba prób, w których do śmierci nie doszło.

Pozytywną informacją jest brak jakichkolwiek odnotowanych przypadków zamachów samobójczych wśród dzieci w wieku 0–6 lat. Najwięcej prób odebrania sobie życia (zarówno ze zgonem, jak i bez) zarejestrowano wśród dzieci w wieku 13–18 lat. Oznacza to, że młodzież w tej grupie wiekowej jest najbardziej narażona na analizowane zjawisko, chociażby z uwagi na mnogość problemów wynikających z etapu dojrzewania czy też wiążących się z bardziej świadomym pojmowaniem pewnych kwestii. Niepokoi fakt, że w tej kategorii wiekowej odnotowano w 2020 r. wzrost liczby zamachów samobójczych za-

kończonych zgonem. W kategorii 7–12 lat liczba ta w czasie lockdownu spadła zarówno w przypadku prób zakończonych, jak i niezakończonych zgonem.

Pomimo wielu kategorii danych zawartych w policyjnych statystykach nie jest łatwo określić dynamikę zamachów samobójczych dzieci w Polsce w latach 2010–2020. O ile analiza liczby prób odebrania sobie życia w poszczególnych przedziałach wiekowych nie nastręcza trudności, o tyle nie może to być jedyna kategoria danych, na której miałyby być oparte rozważania naukowe. Niestety, spośród informacji dotyczących powodów dokonywania zamachów samobójczych brak jest wyszczególnienia, które z nich odnoszą się *stricto* do dzieci. Oczywiście, można domniemywać, że przykładowo problemy w pracy czy utrata źródła zarobku rzeczywiście ich nie dotyczą.

Kategoria powodu zamachu samobójczego określana jako „problemy w szkole” na pewno do dzieci się odnosi. Z perspektywy osoby dorosłej wydawać się może, że w życiu człowieka pojawia się o wiele więcej bardziej istotnych problemów, jak np. choroby, utrata bliskiej osoby. Jednakże analizując dane z tej kategorii statystyk, należy mieć na uwadze, że dla dziecka w wieku 7–18 lat to m.in. szkoła oraz relacje z rówieśnikami stanowią centrum zainteresowań. Toteż z perspektywy młodego człowieka wszelkie problemy na tym polu – jeżeli zaczynają się nawarstwiać lub powiększać – mogą stanowić powód do targnięcia się na własne życie, zwłaszcza w sytuacji braku wsparcia np. ze strony bliskich dziecku osób. Problemy w szkole nie mogą być jednakże traktowane jako jedyny powód popełniania samobójstw przez dzieci. Dlatego też trafnym postulatem jest stwierdzenie, że przy danych statystycznych dotyczących powodów zamachów samobójczych należałoby wprowadzić rozgraniczenie na przypadki, w których próby takiej dokonało dziecko, a w których osoba dorosła. Interesując z naukowego punktu widzenia byłoby także podzielenie danych, uwzględniając płeć osób dokonujących zamachów samobójczych.

Niedostatki statystyk policyjnych nie są skutkiem błędnego ich prowadzenia. Po prostu samobójstwo nie jest zdarzeniem takim jak przestępstwo, co do którego prowadzi się szczegółowe postępowanie wyjaśniające jego przyczyny i przebieg. Jak wskazano, również statystyki GUS nie zawierają wszystkich przypadków samobójstw w Polsce. Sam problem jednak – tj. zamachów samobójczych, w tym szczególnie tych wśród dzieci – powinien być analizowany nie tylko na gruncie naukowym (np. przez suycydologię, kryminologię czy socjologię), ale przede wszystkim na etapie przeciwdziałania (np. pomoc psychologiczna w szkołach, telefony zaufania itd.). Na szali bowiem znajduje się najważniejsze dobro, jakie posiada człowiek. Sytuacja jest tym poważniejsza, że mowa tu o dzieciach. Zamach samobójczy może w skrajnym przypadku pozbawić jednostkę życia lub też często skutkować trwałym kalectwem.

Bibliografia

- Bąbik A., Olejniczak D., *Uwarunkowania i profilaktyka samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2014, vol. 13, no. 2, s. 99–121.
- Cepuch G., Kruszecka-Krówka A., Libe P., *Wybrane predyktory zachowań suicyden- talnych młodzieży w Polsce*, „Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne” 2020, nr 10 (4), s. 291–296.
- Drzewiecki P., *Samobójstwa nastolatków w Internecie w perspektywie pedagogiki mediów*, „Kultura – Media – Teologia” 2011, nr 2, s. 61–73.
- Grzelak K., *W roku pandemii wzrosła liczba samobójstw wśród dzieci. Polska policja pokazuje tragiczne statystyki*, <https://www.focus.pl/artykul/w-roku-pandemii-wzrosla-liczba-samobojstw-wsrod-dzieci-polska-policja-pokazuje-tragiczne-statystyki> [dostęp: 1.09.2021].
- Hołyst B., *Suicydologia*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [dostęp: 11.05.2021].
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/122325,Zamachy-samobojcze-od-1999-do-2012.html> [dostęp: 11.05.2021].
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/122324,Zamachy-samobojcze-od-2013-do-2016.html> [dostęp: 11.05.2021].
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 11.05.2021].
- Kawula S., *Zachowanie samobójcze młodzieży i jej stosunek do kary śmierci*, w: *Środowisko – młodzież – zdrowie. Pedagogiczne i psychologiczne wymiary zagrożeń życia i rozwoju młodzieży*, red. J.A. Malinowski, A. Mandecki, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2007, s. 105–127.
- Kuberska-Przekwas K., *Samobójstwa dzieci i młodzieży jako choroba społeczna*, „War- mińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” 2014, nr 1, s. 51–70.
- Lamm J., *Samobójstwa wśród młodzieży*, <https://www.primopsyche.pl/pl/samobojstwa-wsrod-mlodziezy/> [dostęp: 1.09.2021].
- Makara-Studzińska M., *Przyczyny prób samobójczych u młodzieży w wieku 14–18 lat*, „Psychiatria” 2013, t. 10, nr 2, s. 76–83.
- Obuchowska I., *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży – wybrane zagadnienia*, w: *Psychologia kliniczna*, red. H. Sęk, PWN, Warszawa 2006, s. 25–46.
- Rzadkowska M., *Zachowania samobójcze wśród dzieci i młodzieży – charakterystyka ryzyka i profilaktyka*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2016, nr 1 (18), s. 161–179.
- Rząsa D., *Samobójstwa nastolatków – dlaczego oficjalne statystyki pokazują tylko część prawdy*, <https://sledztwopisma.pl/sledztwo-w-liczbach/samobojstwa-nastolatkow-dlaczego-oficjalne-statystyki-pokazuja-tylko-czesc-prawdy/> [dostęp: 1.09.2021].
- Szymańska J., *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oświatowych oraz rodziców*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, War- szawa 2016.

mgr JUSTYNA OMELJANIUK

e-mail: justyna1994onet.pl@onet.pl

Od 2013 r. doktorantka w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Absolwentka studiów podyplomowych mediatorów sądowych na Uniwersytecie w Białymstoku. Aktywnie zaangażowana w działalność Studenckiego Koła Nauk Penalnych. Interesuje się prawem karnym, kryminologicznymi aspektami przestępczości samochodowej i kryminalistyką.

Since 2013, a doctoral student at the Department of Criminal Law and Criminology at the Faculty of Law of the University of Białystok. A graduate of postgraduate studies in court mediators at the University of Białystok. Actively involved in the activities of the Students' Circle of Penal Sciences. She is interested in criminal law, criminological aspects of car crime and forensics.

MICHAŁ KOWALIK

<https://orcid.org/0000-0003-2671-7563>
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
Wydział Humanistyczny, Instytut Nauk o Kulturze

KAMIL WOLANIN

<https://orcid.org/0000-0003-4203-8130>
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
Wydział Prawa i Administracji, Instytut Nauk Prawnych

Szkolne relacje jako czynnik wpływający na decyzję o samobójstwie wśród dzieci

Relationships at a school as a factor in suicidal decisions among children

ABSTRAKT: Artykuł dotyczy społecznych i prawnych aspektów koncentrujących się wokół relacji szkolnych w kontekście pełnienia przez nie funkcji czynnika sprzyjającego zwiększaniu się liczby samobójstw wśród dzieci. Na wstępie zarysowano kształt unormowań prawnomiedzynarodowych, konstytucyjnych i ustawowych, dotyczących bezpieczeństwa uczniów oraz statuujących obowiązki dyrektorów i nauczycieli, jak też opisano wybrane badania na temat skali zjawiska bullingu ze strony rówieśników w szkołach. Następnie sklasyfikowano i przeanalizowano następstwa niektórych czynów wymienionych osób pod względem powstającej odpowiedzialności na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, a także karnej i dyscyplinarnej. W dalszej części opracowania przedstawiono rozwiązania mogące zniwelować opisywany problem, jak również sformułowano postulaty *de lege ferenda*. We wnioskach podkreślono wielowymiarowość badanego zjawiska.

SŁOWA KLUCZOWE: dzieci, samobójstwa, szkoła, prawo nieletnich, prawo karne

ABSTRACT: The article describes the social and legal aspects of school relations, focusing on the actions influencing the increasing number of suicides among children. At the outset, the authors depicted the international, constitutional and statutory regulations considering the principals' and teachers' duties in ensuring students' safety. Afterwards, some of the research about bullying in schools has been described. The next part is focused on a juvenile, criminal and disciplinary responsibility of the mentioned persons. In the final part, the authors depicted solutions which

could stave off the featured problem and propose *de lege ferenda* postulates. The conclusions highlight the multidimensionality of the childrens' suicides' problem.

KEYWORDS: children, suicides, school, juvenile law, criminal law

1. Wstęp

Jedną z podstawowych wartości konstytucyjnych jest gwarancja ochrony praw dziecka. Zgodnie bowiem z art. 72 ust. 1 *in fine* Konstytucji RP¹ każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dalsze ustępy przytoczonego przepisu wyznaczają zakres podmiotowy adresatów normy, którymi są władze publiczne i osoby odpowiedzialne za dziecko. Jednym z organów władzy publicznej są dyrektorzy szkół publicznych dysponujący władztwem zakładowym, czyli upoważnieniem do jednostronnego kształtowania stosunków z osobami korzystającymi z usług tego zakładu, stąd nie powinno budzić wątpliwości, że organy szkoły są jednymi z adresatów normy konstytucyjnej. Z konstytucyjną gwarancją ochrony praw dziecka koresponduje społeczny obowiązek przeciwdziałania demoralizacji nieletniego, o którym mowa w art. 4 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich². Dobro dziecka jest również chronione przez prawo międzynarodowe. Polska zobowiązała się w art. 19 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka³ do podejmowania wszelkich właściwych kroków w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej i wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy psychicznej lub fizycznej.

O pewnych dysfunkcjach struktur społecznych mających sprawować pieczę nad młodymi osobami może świadczyć nasilający się w ostatnich latach problem samobójstw wśród dzieci i młodzieży⁴. W literaturze zauważa się, że przyczynami tego zjawiska są m.in. trudności związane z sytuacją materialną, zaburzenia genetyczne, fizjologiczne, choroby psychiczne i fizyczne, ale przede wszystkim problemy dotyczące najbliższego otoczenia, w tym rodzinne, wywołane przez niewłaściwe relacje z rówieśnikami⁵. Na biologiczne czynniki pro-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

² Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r. (Dz.U. z 1982 r., nr 35, poz. 228; t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 969).

³ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.).

⁴ E. Napieralska, *Epidemiologia zgonów dzieci i młodzieży z powodu samobójstw w Polsce w latach 1999–2006*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2010, nr 91, s. 92–98.

⁵ A. Pawełko, *Problemy samobójstw wśród polskich dzieci*, „Małopolskie Pielęgniarki i Położne” 2019, nr 39, s. 12–14.

wadzące do samobójstwa składają się głównie cechy osobowości wynikające z chorób genetycznych lub nabytych, problemy psychiczne, czego konsekwencją są przypadki autoagresji, jak również lęki, nerwice, zaburzenia samooceny oraz depresja, wynikające niekiedy jednak z innych przyczyn niż biologiczne. Kolejnymi czynnikami dotyczącymi ogółu samobójstw są problemy społeczne, z jakimi spotykają się młode osoby. Dysfunkcje rodziny – w tym przykładowo zaniedbywanie dziecka, rozwody rodziców, przemoc w rodzinie, uzależnienia oraz bieda – silnie oddziałują na psychikę dziecka⁶. Następne czynniki to, szczególnie w kontekście tematu niniejszej pracy, bodźce pochodzące z najbliższego otoczenia niebędącego rodziną. Dzieci i młodzież doznające ze strony rówieśników odrzucenia, agresji lub nękania, wynikających z braku akceptacji w grupie, doświadczają uczucia rezygnacji, czego skutkiem jest nawarstwianie się myśli depresyjnych, co prowadzi do różnych reakcji. Jedną z nich jest szukanie pomocy, lecz brak możliwości jej odnalezienia, przy jednoczesnej dużej intensywności bodźców oddziałujących na dziecko, skutkuje chęcią ucieczki oraz, w skrajnych przypadkach, próbami odebrania sobie życia. Obecnie duży wpływ na popełnianie samobójstw przez osoby najmłodsze ma m.in. zły wizerunek udzielania pomocy w zakresie zdrowia psychicznego funkcjonujący w społeczeństwie⁷, który zniechęca do szukania wsparcia z obawy przed reakcją środowiska. Problem samobójstw dzieci jest złożony, ale jednym z najważniejszych czynników wpływających na takie decyzje jest szeroko rozumiane otoczenie⁸, przez które w przypadku młodych ludzi rozumieć należy szkołę – miejsce, gdzie spędzają średnio 1/3 doby⁹. W literaturze przedmiotu¹⁰ fakt ten łączy się z istotną rolą relacji rówieśniczych.

⁶ K. Ostaszewski, *Myśli samobójcze a sytuacja rodzinna oraz problemy inter- i eksternalizacyjne u młodzieży w wieku 14–16 lat*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, vol. 17, no. 3, s. 42–62.

⁷ K. Hawton et al., *Clustering of Suicides in Children and Adolescents*, “The Lancet Child & Adolescent Health” 2020, no. 1, s. 61.

⁸ P. Mencel, *Problem społeczny zamachów samobójczych wśród dzieci i młodzieży*, w: *Problemy nauk społecznych, humanistycznych, ekonomicznych. Konteksty i wyzwania*, red. K. Pujer, Exante, Wrocław 2017, s. 49–56.

⁹ *Uczniowie siedzą od rana do wieczora w szkole. Ośmiolatki nie mają czasu na zabawę*, <https://parenting.pl/uczniowie-siedza-od-rana-do-wieczora-w-szkole-osmiolatki-nie-maja-czasu-na-zabawe> [dostęp: 27.03.2021].

¹⁰ B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis, Warszawa 2002, s. 479.

2. Obraz oraz etiologia samobójstw dzieci i młodzieży

Zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy – Prawo oświatowe¹¹ obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, oraz trwa do ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia. Obecny system szkolnictwa w Polsce, w szczególności w warunkach bez obostrzeń pandemicznych, kreuje konieczność wspólnego przebywania dzieci o różnych charakterach, osobowościach i zainteresowaniach, czego rezultatem bywają niekiedy konflikty. Z raportu Instytutu Badań Edukacyjnych wynika, że co dziesiąte dziecko w wieku szkolnym jest dręczone, a największy odsetek ofiar odnotowuje się w szkołach podstawowych¹². Dręczenie w szkole określa się mianem bullyingu. Pojęcie to oznacza wielorazowe zachowania agresywne, związane z postrzeganiem ofiary jako wroga, problemem z kontrolą emocji u agresora, chęcią osiągnięcia korzyści materialnych lub psychicznych, a także przede wszystkim z potrzebą dominacji nad ofiarą. Siła oddziaływania na ofiarę zwiększa się, jeśli agresorami jest grupa osób¹³. W niektórych przypadkach ich działania mają kompensować własne braki oraz zaznaczyć władzę w grupie¹⁴. Ofiarami zostają osoby podatne na dominację, czyli zwykle jednostki niezdolne do obrony, tj.: o spokojnej naturze, ciche, z niskim poczuciem wartości, nieśmiałe, wyalienowane, pasywne w sytuacji zagrożenia. Kolejnym czynnikiem mającym znaczenie przy wyborze ofiary jest jej wygląd lub zachowanie budzące irytację wśród rówieśników¹⁵, co pozwala na racjonalizację działań agresorów przez wzgląd na społeczny dowód słuszności. Także depresja i zaburzenia samooceny sprzyjają agresji otoczenia i staniu się ofiarą bullyingu, co w połączeniu z przeświadczeniem o braku możliwości poprawy własnej sytuacji wpływa na decyzję o odebraniu sobie życia¹⁶. W aktach przemocy zazwyczaj uczestniczą inne osoby z otoczenia agresora i ofiary. W społeczności szkolnej są to inni uczniowie oraz, w mniejszym stopniu, kadra wychowawcza. Wiele osób z tego środowiska bagatelizuje problem bullyingu, posługując się stereotypami kulturowymi i traktując przemoc jako naturalną

¹¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59; tj. Dz.U. z 2021 r., poz. 1082).

¹² J. Węgrzynowska, *Dzieci doświadczające przemocy rówieśniczej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, vol. 15, no. 1, s. 10.

¹³ A. Krajewska, *Bullying jako forma przemocy w środowisku szkolnym*, w: *Przestępczość nieletnich – teoria i praktyka*, red. S. Ćmiel, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2012, s. 263–264.

¹⁴ Ibidem, s. 264–265.

¹⁵ J. Węgrzynowska, *Dzieci doświadczające przemocy...*, s. 11.

¹⁶ M. Kołodziejek, *Depresja u dzieci i młodzieży: podstawy teoretyczne, psychoterapia poznawczo-behawioralna*, „Psychoterapia” 2008, nr 2, s. 17–31.

formę relacji wśród dzieci¹⁷. Tego typu postawy wynikają z lęku przed reakcją na metody wychowawcze stosowane wobec agresora lub z braku empatii i woli zareagowania na przemoc¹⁸. Niekiedy również organy władzy szkolnej nie podejmują żadnych działań prewencyjnych, czego skutkiem jest bezkarność agresorów i pogarszający się stan psychiczny ofiar¹⁹. W problem szkolnego bullyingu włączeni są także niekiedy nauczyciele występujący w roli prześladowców. Ich władza nad uczniami i wyższa pozycja społeczna w strukturze szkoły sprzyjają znęcaniu się nad podopiecznymi. W oczywisty sposób prowadzi to do naruszenia bezpieczeństwa ucznia, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

Kolejną kwestią, nie mniej ważną w kontekście podjęcia przez ucznia decyzji o popełnieniu samobójstwa, są działania podejmowane wobec rówieśników suicydenta zachęcających go do tego czynu. Należy jednak w tym miejscu odróżnić odpowiedzialność, którą co do zasady może ponieść osoba po ukończeniu 17. roku życia, od tej, którą poniesie młodsza osoba. Zgodnie z art. 10 § 1 k.k.²⁰ na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich mówi, że wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym, a kara może być orzeczona tylko w wypadkach przewidzianych prawem, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego. Środkami wychowawczymi są m.in. udzielenie upomnienia i ustanowienie kuratora. Art. 3 § 1 wymienionej ustawy ustanawia zasadę, zgodnie z którą celem działań podejmowanych wobec nieletniego powinno być jego dobro. Prawo przewiduje zatem zarówno środki reakcji podejmowane względem osób, które mogą odpowiadać na gruncie kodeksu karnego, jak i wobec nieletnich.

Inne związane ze szkołą czynniki wpływające na decyzję ucznia o samobójstwie to: permanentny stres, zmiana środowiska wraz ze szczyblem edukacji, a także trudności adaptacyjne związane z relacjami w szkole. Szczególnie stresujące są niekiedy zbyt wysokie wymagania wobec dziecka stawiane przez otoczenie. Brak możliwości spełnienia oczekiwań rodziny i nauczycieli wpływa na spadek nastroju, złe samopoczucie, przewlekłe zmęczenie i ciągłe napięcie. Również rywalizacja uczniów o uzyskanie dobrych ocen z poszczególnych przedmiotów jest czynnikiem stresogennym. Przykładowo prowadzi to do: dysfunkcji psychofizycznych, bulimii, anoreksji, chorób psychicznych i somatycznych, apatii i chronicznego zmęczenia. W literaturze przedmiotu zauważa się, że

¹⁷ *Czarne statystyki. Coraz więcej prób samobójczych*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1414773,samobojstwa-w-szkole-mlodziez-nie-chce-zyc.html> [dostęp: 24.03.2021].

¹⁸ K. Kochanowska, *Jak radzić sobie z bullyingiem i dyskryminacją w szkole?*, Grupa KK, Radom 2016, s. 9–46.

¹⁹ *Ibidem*, s. 20–30.

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553; t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1444).

sygnały, które wysyła takie dziecko, są nagminnie ignorowane przez otoczenie, aż do feralnej próby samobójstwa²¹. Ważna wydaje się tu rola osoby dorosłej, która na co dzień ma kontakt z dzieckiem. W celu podejmowania skutecznego wsparcia psychicznego taka osoba, którą może być nauczyciel, powinna zapobiegać występowaniu uczucia osamotnienia w przypadku niewłaściwych kontaktów z rówieśnikami²².

3. Rola nauczyciela w przeciwdziałaniu samobójstwom dzieci

Odpowiedzialność nauczyciela za niezapewnienie należytego bezpieczeństwa uczniom ma charakter szczególny, gdyż jednym z jego obowiązków, wynikającym z art. 6 pkt 1 ustawy – Karta nauczyciela²³, jest rzetelne realizowanie zadań związanych z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły. Wśród tych zadań ustawodawca wymienił m.in. zapewnienie bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę. Punkty 4 i 5 przytoczonego przepisu wskazują *expressis verbis*, że rolą nauczyciela jest kształcenie młodzieży w atmosferze szacunku dla każdego człowieka oraz dbanie o kształtowanie u uczniów odpowiednich postaw, zgodnie z ideą przyjaźni między ludźmi. Raz jeszcze zaznaczyć należy, że z treści art. 7 ust. 2 pkt 6 ustawy – Karta nauczyciela wynika, że również dyrektor jest odpowiedzialny za zapewnienie bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę.

Odpowiedzialność za naruszenie tych obowiązków w kontekście niniejszego opracowania może przybrać, w zależności od ich rodzaju, formę dyscyplinarną lub karną. Po pierwsze, art. 75 ust. 1 ustawy – Karta nauczyciela statuuje zasadę odpowiedzialności dyscyplinarnej za uchybienia godności zawodu nauczyciela lub obowiązkom, o których była mowa powyżej. Przed wszczęciem procedury dyscyplinarnej praca nauczyciela może zostać oceniona na wniosek samego nauczyciela, a także na wniosek organu sprawującego nadzór pedagogiczny, a w przypadku nauczycieli placówek doskonalenia nauczycieli – kuratora oświaty, organu prowadzącego szkołę, rady szkoły lub rady rodziców, stąd w razie powzięcia wątpliwości co do jakości działań podjętych przez nauczyciela w reakcji na zjawiska patologiczne każdy z tych podmiotów ma możliwość zainicjowania oceny. Oceny dokonuje dyrektor szkoły, który przed jej wydaniem jest zobowiązany do zasięgnięcia opinii rady rodziców, o ile taka została utwo-

²¹ A. Urbanek, *Zachowania samobójcze młodzieży w kontekście trudności adaptacyjnych*, „Szkoła Specjalna” 2019, nr 5, s. 329–331.

²² G. Berguno et al., *Children’s Experience of Loneliness at School and its Relation to Bullying and the Quality of Teacher Interventions*, “The Qualitative Report” 2004, vol. 9, no. 3, s. 495.

²³ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta nauczyciela (Dz.U. z 1982 r., nr 3, poz. 19; t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1762).

rzona. W skrajnym przypadku nauczyciel może otrzymać opinię negatywną, co będzie powodem rozwiązania stosunku pracy w trybie art. 23 ust. 1 pkt 5 ustawy – Karta nauczyciela – w przypadku nauczycieli zatrudnionych na podstawie mianowania, albo art. 27 ust. 3 tej ustawy – w przypadku nauczycieli zatrudnionych na podstawie umowy o pracę.

Postępowanie dyscyplinarne zostało uregulowane odmiennie, gdyż nie jest przeprowadzane przez organ szkoły. Na początku rzecznik dyscyplinarny prowadzi postępowanie wyjaśniające, mające na celu zbadanie stanu faktycznego pod kątem prawdziwości stawianych zarzutów. Badaniu na tym etapie powinny podlegać w szczególności m.in. – w przypadku sprawdzania reakcji nauczyciela na relacje w środowisku uczniów – zachowania dziecka ujawniające jego stan psychiczny oraz działania podjęte przez nauczyciela. Jeśli zostanie ustalone, że nauczyciel wypełnił znamiona art. 75 ust. 1 ustawy – Karta nauczyciela, wówczas rzecznik kieruje do komisji dyscyplinarnej wnioski o wymierzenie kary – można tu wyróżnić chociażby zwolnienie z pracy lub wydalenie z zawodu nauczyciela.

Po drugie, oprócz odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczyciel może podlegać odpowiedzialności karnej, w tym z tytułu popełnienia niektórych przestępstw stypizowanych w części szczególnej kodeksu karnego. Kontynuując wątek nieodpowiednich relacji w stosunkach pomiędzy nauczycielem a uczniem, wymienić należy m.in. kilka typów przestępstw. Jeśli chodzi o temat niniejszego opracowania, w szczególności podkreślić należy treść art. 207 § 3 k.k. Zgodnie z tym przepisem sprawca fizycznego lub psychicznego znęcania się nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, czego następstwem jest targnięcie się na swoje życie, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. Wątpliwości nie budzi fakt, że pomiędzy nauczycielem a uczniem zobowiązanym do spełniania jego poleceń występuje stosunek zależności, który w literaturze przedmiotu jest definiowany jako stan, „gdy pokrzywdzony nie jest zdolny, z własnej woli, przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków”²⁴. Wówczas, w przypadku fizycznego lub psychicznego znęcania się nad uczniem nauczyciel wypełniał będzie znamiona przestępstwa z § 1 cytowanego przepisu. Warunkiem, od którego zależy poniesienie surowszej odpowiedzialności, jest targnięcie się na swoje życie przez ucznia. Zaznaczyć należy, że skutek targnięcia się nie jest prawnie relewantny, więc o wyczerpaniu znamiona decyduje jedynie podjęcie próby samobójczej przez pokrzywdzonego. Znamię to nie zostanie jednak wypełnione, jeśli nauczyciel nie mógł przewidzieć następstw swoich działań w momencie znęcania się. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Naj-

²⁴ S. Hypś, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, KPP Monografie, Warszawa 2021, komentarz do art. 207 k.k., teza nr 31.

wyższego²⁵ przy ocenie czynu w zakresie przewidywania jego skutków należy przede wszystkim brać pod uwagę:

- właściwości osobiste sprawcy, czyli w szczególności płeć i wiek sprawcy oraz, w przypadku nauczycieli, takie czynniki, jak dotychczasowy staż pracy i relacje z uczniami, gdyż na ogół nauczyciel z dłuższą praktyką zawodową odznaczać się będzie większym doświadczeniem od początkującego nauczyciela;
- środowisko, w którym przestępstwo zostało popełnione, przy czym w szczególności należy badać otoczenie zawodowe nauczyciela;
- częstotliwość i intensywność znęcania się, które wraz ze swoim wzrostem zaostrzają odpowiedzialność;
- reakcję ofiary na przestępstwo i stan psychiczny, w jakim się znajdowała.

Niekiedy nauczyciel swoimi działaniami nie wypełnia wszystkich znamion przestępstwa znęcania się, co implikuje brak odpowiedzialności na gruncie omawianej normy, lecz w dalszym ciągu popełnia on inne typy czynów zabronionych. Nawet w razie jednorazowego czynu w postaci naruszenia nietykalności cielesnej sprawca popełnia przestępstwo określone w art. 217 § 1 k.k. Zgodnie z tym przepisem, kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. W tym miejscu należy zaznaczyć, że jest to przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego, więc co do zasady akt oskarżenia nie jest wnoszony w tym przypadku przez prokuratora, lecz przez pokrzywdzonego. Ze względu na szczególne okoliczności w postaci naruszenia przez nauczyciela nietykalności cielesnej ucznia zastosować należy jednak normę wynikającą z art. 60 § 1 k.p.k.²⁶, na podstawie którego w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego prokurator wszczyna postępowanie albo wstępuje do postępowania już wszczętego, jeżeli wymaga tego interes społeczny. Interes społeczny nie jest terminem legalnym, a jego znaczenie odczytuje sąd *ad casum*. Wątpliwości nie powinna budzić teza, że udział prokuratora jest dopuszczalny w przestępstwach godzących w dobro ogółu społeczności szkolnej, w szczególności że – co należy podkreślić – takie stanowiska reprezentowane są w piśmiennictwie²⁷.

²⁵ Wyrok SN – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2004 r., sygn. akt: V KK 13/04, Legalis.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555; t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 534).

²⁷ M. Czekaj, *Ingerencja prokuratora w sprawach o przestępstwa prywatnoskargowe*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8, s. 48.

4. Przedsięwzięcia podejmowane w celu przeciwdziałania samobójstwom uczniów i ograniczania tego zjawiska

Obowiązkiem szkoły, co zostało już zaznaczone wcześniej, jest zapewnienie uczniom bezpieczeństwa podczas nauki. Pomimo braku prawnego obowiązku w społeczności szkolnej podnoszone są głosy, aby wprowadzić ustawowy obowiązek zatrudniania przez każdą szkołę psychologa, który byłby w stanie pomóc uczniom w rozwiązywaniu ich problemów psychicznych, uczuciowych czy adaptacyjnych. Także na zajęciach wychowawczych pedagogzy powinni uczyć dzieci, jak radzić sobie ze stresem i z problemami w szkole. Nieodzowne wydaje się informowanie, do kogo zwrócić się o pomoc, jak nawiązywać relacje z innymi ludźmi oraz jak prowadzić zdrowy tryb życia. Wszystkie te tematy są jednymi z ważniejszych w profilaktyce samobójstw²⁸. Istotne jest też prowadzenie kursów doszkalających dla nauczycieli na temat pomocy presuicydalnej i rozpoznawania objawów presuicydalnych, a także organizacji pomocy dla uczniów borykających się z problemami ich przerastającymi. Zadaniem szkoły jest również działanie na rzecz stworzenia środowiska, w którym każdy uczeń czułby się komfortowo i bezpiecznie oraz mógłby liczyć na wsparcie organów szkoły. Najważniejszymi działaniami do tego celu zmierzającymi są eliminacja przemocy rówieśniczej oraz wysoki stopień socjalizacji na trzech poziomach: uczeń – nauczyciel – rodzic²⁹. W profilaktyce samobójstw szczególnie ważna jest kooperacja szkoły i rodziców, aby jak najwcześniej zauważyć zagrożenia oraz przeciwdziałać czynnikom mogącym prowadzić do depresji i prób samobójczych wśród uczniów.

Profilaktyka samobójstw jest obecnie coraz szerzej wprowadzana do programów nauczania w wielu krajach. Ważną rolę odgrywa również właściwa ewaluacja, pozwalająca na zapoznanie się z rzeczywistymi skutkami zmian. W piśmiennictwie wskazuje się, że „krótkie programy koncentrujące się na samobójstwach lub depresji, oderwane od rzeczywistych problemów szkoły, są nieskuteczne, a nawet mogą być szkodliwe”³⁰, oraz że „ze względu na wyjątkowo złożone, wieloczynnikowe uwarunkowania depresji i samobójstw efektywny może być jedynie ekologiczny model profilaktyki: uwzględniający zarówno eliminowanie lub osłabianie wszelkich modyfikowalnych czynników ryzyka (indywidualnych, rodzinnych, szkolnych, środowiskowych), jak i wzmacnianie czynników chroniących; prowadzenie działań długofalowych na kilku poziomach”³¹. Uczniów nie edukuje się o formach pomocy, jakie przysługują im w placówce

²⁸ J. Szymańska, *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oraz rodziców*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016, s. 20–22.

²⁹ J. Węgrzynowska, *Dzieci doświadczające przemocy...*, s. 17–23.

³⁰ J. Szymańska, *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży...*, s. 20.

³¹ *Ibidem*.

szkolnej. Wielu niedosłyszących samobójców przyznaje, że wstydziło się poprosić o pomoc oraz że nikt z osób dorosłych nie dostrzegł w porę ich problemu³². Temat ten nie jest szeroko poruszany w debacie publicznej. Odrzucanie faktu istnienia problemu jest zjawiskiem szkodliwym i prowadzi do pozostawiania osób przeżywających kryzys presuicydalny bez pomocy. Jedynym rozwiązaniem dla jednostek wymagających pomocy specjalisty jest niekiedy poprawa stanu psychicznego we własnym zakresie, co często jest niemożliwe lub nieskuteczne ze względu na awersję do jakichkolwiek działań³³. Takim przykładem są liczne przypadki samobójstw nieletnich dziewcząt z powodu ciąży. Często są one obarczane przez otoczenie winą za poczęcie dziecka i pozostawione bez pomocy, a dodatkowo spotykają się z ostracyzmem społecznym. Rozwiązać ten problem można by dzięki skutecznemu edukowaniu dzieci w temacie wczesnego macierzyństwa oraz odpowiedzialności, jaką niesie ze sobą wychowanie dziecka. W tej sytuacji często młoda matka zostaje sama, bez wsparcia najbliższych, czego skutkiem jest w 20% przypadków dopuszczenie się próby samobójczej³⁴.

5. Wnioski

Przedstawione rozważania ukazały w zarysie wielowymiarowość roli czynnika, jakim jest szkoła, w procesie podejmowania przez młodych ludzi decyzji o samobójstwie. Zasadniczą różnicą między samobójstwami dorosłych i dzieci jest cel próby samobójczej – młode osoby najczęściej usiłują odebrać sobie życie, aby zwrócić uwagę otoczenia na swoje problemy³⁵. Zjawisko samobójstw wśród dzieci powinno być badane przez pryzmat relacji uczniów z rówieśnikami, a także z kadrą wychowawczą. Pomimo wielu uregulowań penalizujących popełnianie czynów zabronionych, jak również podejmowanie odpowiednich środków wobec nieletnich, najważniejszą funkcję w zwalczaniu samobójstw powinna pełnić profilaktyka. Ważne jest przy tym, aby miała ona wymiar długofalowy, a jej skutki były monitorowane w celu udoskonalania programu. Na zakończenie należy wspomnieć też o roli pandemii w kontekście poruszanego w niniejszej pracy tematu. Z badań przeprowadzonych przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej wynika, że stan psychiczny uczniów jednoznacznie ulega pogorszeniu, a programy profilaktyczne mogą być skutecznie prowadzone w formule elektronicznej³⁶.

³² Ibidem, s. 17.

³³ J. Palma, *Problemy samobójstw a rozwiązania systemowe*, „Suicydologia” 2016, nr 1, s. 31.

³⁴ A. Kielan, I. Cieślak, *Suicydologiczny aspekt ciąży nieletnich*, „Suicydologia” 2016, nr 1, s. 67–74.

³⁵ B. Hołyst, *Suicydologia...*, s. 538.

³⁶ S. Grzelak, D. Żyro, *Jak wspierać uczniów po roku epidemii? Wyzwania i rekomendacje dla wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego*, [b.w.], Warszawa 2021, s. 9–10.

Bibliografia

- Berguno G. et al., *Children's Experience of Loneliness at School and its Relation to Bullying and the Quality of Teacher Interventions*, "The Qualitative Report" 2004, vol. 9, no. 3, s. 483–499.
- Czarne statystyki. Coraz więcej prób samobójczych, <https://serwis.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1414773,samobojstwa-w-szkole-mlodziez-nie-chce-zyc.html> [dostęp: 24.03.2021].
- Czekaj M., *Ingerencja prokuratora w sprawach o przestępstwa prywatnoskargowe*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8, s. 46–64.
- Grzelak S., Żyro D., *Jak wspierać uczniów po roku epidemii? Wyzwania i rekomendacje dla wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego*, [b.w.], Warszawa 2021.
- Hawton K. et al., *Clustering of Suicides in Children and Adolescents*, "The Lancet Child & Adolescent Health" 2020, no. 1, s. 58–67.
- Hołyst B., *Suicydologia*, LexisNexis, Warszawa 2002.
- Kielan A., Cieślak I., *Suicydologiczny aspekt cięż nieletnich*, „Suicydologia” 2016, nr 1, s. 67–74.
- Kochanowska K., *Jak radzić sobie z bullyingiem i dyskryminacją w szkole?*, Grupa KK, Radom 2016.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, KPP Monografie, Warszawa 2021.
- Kołodziejek M., *Depresja u dzieci i młodzieży: podstawy teoretyczne, psychoterapia poznawczo-behawioralna*, „Psychoterapia” 2008, nr 2, s. 17–31.
- Krajewska A., *Bullying jako forma przemocy w środowisku szkolnym*, w: *Przestępczość nieletnich – teoria i praktyka*, red. S. Ćmiel, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2012, s. 259–274.
- Mencel P., *Problem społeczny zamachów samobójczych wśród dzieci i młodzieży*, w: *Problemy nauk społecznych, humanistycznych, ekonomicznych. Konteksty i wyzwania*, red. K. Pujer, Exante, Wrocław 2017, s. 49–58.
- Napieralska E., *Epidemiologia zgonów dzieci i młodzieży z powodu samobójstw w Polsce w latach 1999–2006*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2010, nr 91, s. 92–98.
- Ostaszewski K., *Myśli samobójcze a sytuacja rodzinna oraz problemy inter- i eksternalizacyjne u młodzieży w wieku 14–16 lat*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, vol. 17, no. 3, s. 42–62.
- Palma J., *Problemy samobójstw a rozwiązania systemowe*, „Suicydologia” 2016, nr 1, s. 27–34.
- Pawełko A., *Problemy samobójstw wśród polskich dzieci*, „Małopolskie Pielęgniarki i Położne” 2019, nr 39, s. 12–14.
- Szymańska J., *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oraz rodziców*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.
- Uczniowie siedzą od rana do wieczora w szkole. Ośmiolatki nie mają czasu na zabawę*, <https://parenting.pl/uczniowie-siedza-od-rana-do-wieczora-w-szkole-osmiolatki-nie-maja-czasu-na-zabawe> [dostęp: 27.03.2021].
- Urbanek A., *Zachowania samobójcze młodzieży w kontekście trudności adaptacyjnych*, „Szkoła Specjalna” 2019, nr 5, s. 325–339.

MICHAŁ KOWALIK, KAMIL WOLANIN

Węgrzynowska J., *Dzieci doświadczające przemocy rówieśniczej*, „Dziecko Krzywdzone.

Teoria, badania, praktyka” 2016, vol. 15, no. 1, s. 9–26.

Wyrok SN – Izba Karna z dnia 3 czerwca 2004 r., sygn. akt: V KK 13/04, Legalis.

MICHAŁ KOWALIK

e-mail: michalkowalik@onet.pl

Student kulturoznawstwa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; prelegent wielu konferencji naukowych z zakresu socjologii i problematyki samobójstw.

Cultural studies student at Maria Curie-Skłodowska University; participant of many scientific conferences on sociological problems and suicides.

KAMIL WOLANIN

e-mail: kmlwolanin@gmail.com

Student prawa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; czynny uczestnik konferencji dotyczących kryminalistyki i kryminologii.

Law student at Maria Curie-Skłodowska University; speaker at conferences on forensics and criminology.

MARTA WRONA

<https://orcid.org/0000-0002-3055-3189>

Uniwersytet Warszawski, Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji

Opieka specjalistyczna w obliczu kryzysu suicydalnego dzieci

Professional care in the presence of suicide among children

ABSTRAKT: Samobójstwa stanowią drugą po wypadkach samochodowych przyczynę zgonów wśród dzieci i młodzieży w Polsce. Prawo krajowe i system opieki zdrowia nie są do tego przygotowane. W artykule na podstawie badań własnych z lat 2019–2021 autorka ukazała na przykładzie m.st. Warszawy główne problemy opieki specjalistycznej (ze strony szkoły, poradni psychologiczno-pedagogicznych, szpitali i oddziałów psychiatrycznych dla dzieci) w sytuacji kryzysu suicydalnego dzieci. Trudności te stanowią dobry wstęp do dyskusji publicznej i zmian w zakresie pomocy interwencyjnej, także w Polsce. W artykule przedstawiono wnioski z badań i rekomendacje działań wspierających system, które stworzone zostały na podstawie opinii specjalistów pracujących z dziećmi i z młodzieżą w Warszawie oraz rodziców dzieci w kryzysie psychicznym (szczególnie doświadczających depresji, mających myśli samobójcze i będących po próbach samobójczych).

SŁOWA KLUCZOWE: samobójstwo dzieci, kryzys suicydalny, psychiatria dziecięca, opieka pedagogiczna, opieka psychologiczna, zapobieganie samobójstwom

ABSTRACT: Suicide is the second leading cause of death among children and adolescents in Poland, after car accidents. The national law and the health care system are not prepared for it. In the article, based on my own research from 2019–2021, I try to show the main problems of specialized care in the situation of suicidal crisis of children in Warsaw. However, the difficulties are a good introduction to public discussion and changes in the field of intervention assistance. In this article I present conclusions from the research and recommendations for actions to support the system. It was created on the basis of the opinions of specialists working with children and adolescents in Warsaw and parents of children in psychical crisis.

KEYWORDS: suicide among children, suicidal crisis, child psychiatry, pedagogical care, psychological care, suicide prevention

1. Wstęp

Kryzys jest subiektywnym odczuwaniem lub doświadczeniem wydarzenia albo sytuacji jako: niemożliwej do rozwiązania (towarzyszy temu ból i cierpienie), wyczerpującej zasoby jednostki (poczucie utraty, bezradności), przekraczającej dotychczasowe sposoby radzenia sobie z trudnościami¹. W wielu przypadkach przerodzić się może w kryzys suicydalny – uczucia skłaniające do myśli samobójczych i podejmowanie prób odebrania sobie życia, także przez najmłodszych.

Według danych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) co piąty nastolatek ma problemy psychiczne lub behawioralne². Polskie statystyki potwierdzają ten trend, który uwidacznia się również w kontekście decyzji ostatecznych. W 2020 r. policja odnotowała wśród dzieci i młodzieży 106 samobójstw oraz niemal ośmiokrotnie więcej prób samobójczych. Najczęstszymi powodami tego kroku okazały się: choroby psychiczne, kłopoty miłosne, brak wsparcia oraz konflikty i przemoc w rodzinie³. Na podjęcie decyzji o zakończeniu życia wpływa najczęściej wypadkowa suicydogennych układów sytuacyjnych, na które składa się przynajmniej kilka okoliczności⁴. Jednym z głównych zagrożeń jest depresja, w tym młodzieńcza, która jest jeszcze nie do końca znana, a czynniki ryzyka stale się poszerzają⁵.

Przyczyny wielu problemów zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w Polsce wiążą się z niską jakością, wąskim zakresem oraz utrudnioną dostępnością do opieki profilaktyczno-leczniczej i pomocy socjalnej, co z kolei jest przejawem braku spójnej i konsekwentnej polityki państwa wobec zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony zdrowia dzieci⁶.

Profilaktyka oraz powszechna ochrona zdrowia psychicznego dzieci stanowią jedne z najistotniejszych aspektów zapewnienia najmłodszym bezpieczeństwa i zadbania o ich kondycję psychiczną. Szybkie wykrycie problemów i od-

¹ K. Kraska, S. Żyła, *Interwencja wobec dzieci i młodzieży w obliczu sytuacji kryzysowych. Dzieci i młodzież w kryzysie*, materiały Ośrodka Interwencji Kryzysowej, <https://docplayer.pl/10789039-Osrodek-interwencji-kryzysowej-ul-dalibora-1-01-439-warszawa.html> [dostęp: 31.05.2020].

² *Skuteczna pomoc w kryzysach psychicznych. W całej Polsce powstają pilotażowe ośrodki wsparcia*, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/skuteczna-pomoc-w-kryzysach-psychicznych-w-calej-polsce-powstaja-pilotazowe-osrodki-wsparcia> [dostęp: 20.11.2019].

³ *Zamachy samobójcze od 2017 roku*, <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 25.05.2020].

⁴ B. Hołyst, *Model motywacji zachowań samobójczych*, w: *Suicydologia*, red. B. Hołyst, t. 4, LexisNexis Polska, Warszawa 2008, s. 85–87.

⁵ J. Szymańska, *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oświatowych oraz rodziców*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016, s. 14.

⁶ E. Respond, *Prawne aspekty ochrony zdrowia dzieci w Polsce*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. 24, nr 3, s. 42–56.

powiednie reagowanie mogą niwelować długotrwałe konsekwencje. Skuteczne działania zapobiegawcze i pomoc interwencyjna w zakresie zachowań suicydalnych są możliwe dzięki oparciu się na wiedzy i interdyscyplinarnych badaniach naukowych.

Celem artykułu jest przyjrzenie się sytuacji opieki specjalistycznej dla dzieci i młodzieży w sytuacji kryzysu suicydalnego. Na podstawie badań własnych staram się ukazać główne problemy pojawiające się w opiece psychologicznej i psychiatrycznej w Warszawie. Przyglądając się opinii specjalistów pracujących z dziećmi i z młodzieżą oraz zbierając wypowiedzi rodziców dzieci doświadczających depresji lub myśli samobójczych, stworzyłam rekomendacje mające znaczenie w tworzeniu opieki nad zdrowiem psychicznym najmłodszych. W artykule staram się wskazać główne problemy w funkcjonowaniu systemów pomocy psychiatrycznej i psychologicznej dla dzieci i ich rodzin.

2. Metodologia badań

Artykuł powstał na podstawie moich badań na temat funkcjonowania w Warszawie w 2019 r. opieki psychologicznej i psychiatrycznej dla dzieci doświadczających kryzysu psychicznego (szczególnie depresja i zachowania samobójcze) oraz na podstawie badań własnych w ramach przygotowywania na Uniwersytecie Warszawskim rozprawy doktorskiej na temat samobójstw dzieci (lata 2019–2021). W ramach badań wymienionych jako pierwsze przeprowadziłam 329 ankiet z pytaniami otwartymi i zamkniętymi, 16 wywiadów ze specjalistami ze szkół i z poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz 21 wywiadów z rodzicami dzieci mających depresję lub kryzys suicydalny. Analizie poddałam także fora internetowe, na których znaleźć można zapytania o pomoc psychologiczną i psychiatryczną dla dzieci w Warszawie. Przygotowując rozprawę doktorską, zebrałam 497 kwestionariuszy wypełnionych przez specjalistów pracujących z dziećmi. W Warszawie zapytania ankietowe wysłałam do 722 placówek pomocowych i oświatowych w każdej z 18 dzielnic. Kwestionariusze w obydwu badaniach składały się z pytań zamkniętych i otwartych, które dotyczyły zagadnień takich jak: występowanie problemów psychicznych u uczniów wszystkich poziomów szkół warszawskich, współpraca między instytucjami (szkoła, poradnie, NGO, psychiatrzy), dostępność psychiatrów i psychologów w Warszawie, trudności spotykane na co dzień w świadczeniu usług pomocowych i wspierających, znajomość procedur interwencyjnych w przypadku myśli i zachowań samobójczych dzieci, znajomość ośrodków pomocowych dla dzieci wymagających opieki psychologicznej i psychiatrycznej, rozpoznawanie depresji, zachowań samobójczych u dzieci, pomysły na działania profilaktyczne i ochronne w zakresie zapobiegania samobójstwom najmłodszych. W ramach prowadzonych badań skupiałam się na opiece psychiatrycznej jako wtórnej

względem wsparcia interwencyjnego oraz na podstawowej pomocy pedagogicznej i psychologicznej. Uwagę zwróciłam na wiedzę specjalistów codziennie pracujących z dziećmi, szczególnie pracowników warszawskich szkół i poradni psychologiczno-pedagogicznych. Wnioski stanowią rekomendację do działań profilaktycznych dla instytucji rządowych i pozarządowych, świadczących pomoc w zakresie ochrony zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży, szczególnie w zakresie przeciwdziałania samobójstwom i depresji dzieci.

3. Sytuacja psychiatrii dziecięcej w Polsce

Liczbę psychiatrów na oddziale prowadzącym świadczenia psychiatryczne dla dzieci i młodzieży obejmujące ich diagnostykę i leczenie reguluje Rozporządzenie w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu opieki psychiatrycznej i leczenia uzależnień z 19 czerwca 2019 r. W załączniku pierwszym tego dokumentu znajdziemy informację, że na 16 łóżek szpitalnych powinien przypadać: lekarz specjalista w dziedzinie psychiatrii lub lekarz specjalista w dziedzinie psychiatrii dzieci i młodzieży albo psychiatrii dziecięcej, lub lekarz, który posiada specjalizację I stopnia w dziedzinie psychiatrii albo psychiatrii dzieci i młodzieży, lub lekarz w trakcie specjalizacji w dziedzinie psychiatrii albo psychiatrii dzieci i młodzieży, pracując na jeden pełny etat. Liczba pracowników wpływa na szybkość i jakość interwencji⁷. Według danych Najwyższej Izby Kontroli w Polsce w 2019 r. brakowało ok. 300 lekarzy tej specjalności. Zawód psychiatry dzieci i młodzieży wykonywało 419 lekarzy, a 169 odbywało specjalizację. Dodatkowo niekorzystna była również struktura wiekowa kadry lekarskiej, albowiem 32% specjalistów miało powyżej 55 lat. Sytuacja nie ulega poprawie. Nieliczne miejsca specjalizacyjne w zakresie psychiatrii zostały obsadzone rezydentami (39 miejsc ze 161 dostępnych). Obecnie lekarze niechętnie wybierają tę specjalizację⁸.

Dodatkowym problemem w skali ogólnokrajowej jest nierównomierne rozmieszczenie w kraju pomocy specjalistycznej (względem województw oraz wybranych miast, jak np. Warszawa i Kraków – które dominują w swoich województwach – wobec np. Radomia lub Tarnowa) oraz lekarzy: „Najmniej lekarzy tej specjalności, przypadających na 10 tys. osób małopletnich było w województwie lubuskim (0,16), a najwięcej – w województwie łódzkim (0,79). Natomiast psychiatrów przypadających na 1 tys. pacjentów małopletnich, najmniej było

⁷ Załącznik nr 1 w: Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu opieki psychiatrycznej i leczenia uzależnień (Dz.U. z 2019 r., poz. 1285).

⁸ *NIK o dostępności lecznictwa psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/lecznictwo-psychiatryczne-dzieci-i-mlodziezy.html> [dostęp: 5.05.2021].

w województwie podkarpackim (1,02) a najwięcej – również w województwie łódzkim (4,96)⁹.

W odpowiedzi na rozwijający się kryzys psychiatrii dziecięcej w 2019 r. powstał raport stworzony przez Sieć Obywatelską Watchdog¹⁰. Ukazuje on obecną sytuację tej gałęzi służby zdrowia w Polsce. Województwo mazowieckie pod względem miejsc i możliwości opieki ma liczebną przewagę nad innymi regionami w Polsce¹¹, co miało znaczenie przy opracowywaniu wyników moich badań. Raport wskazuje na problemy systemowe i organizacyjne państwa polskiego w zakresie ochrony zdrowia psychicznego dzieci. Brakuje łóżek w szpitalach psychiatrycznych, szczególnie w okresie jesiennym. Przyjmowane są przede wszystkim dzieci, u których stwierdza się zagrożenie życia lub zdrowia, a i dla nich nie zawsze jest miejsce inne niż na korytarzu. Praca na oddziale jest stresująca i cechuje się dużą odpowiedzialnością. Brakuje miejsc pomocowych, gdzie dzieci otrzymałyby wsparcie psychologiczne i gdzie zagwarantowano by szybką interwencję kryzysową¹². Wnioski z tego badania stały się dla mnie inspiracją do pogłębienia wiedzy na temat sytuacji pomocowej dla dzieci w kryzysie suicydalnym w stolicy. Zebrane przeze mnie informacje pokrywają się z danymi z wymienionego raportu.

4. Warszawski głos o kryzysowej pomocy specjalistów

Warszawski system ochrony zdrowia psychicznego dzieci ma szeroką ofertę pomocową. Począwszy od zatrudnienia w szkołach psychologów i pedagogów szkolnych, przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne w każdej dzielnicy, aż po szeroką ofertę organizacji pozarządowych finansowanych w ramach projektów miejskich. Przeprowadzone przeze mnie badania sprawdzają, jak oferta ta wygląda w praktyce. Rozpatruję również możliwości związane z ograniczeniem potrzeby hospitalizacji dzieci na rzecz działań systemowych, które podejmowane będą już w szkołach. Być może nie chodzi o to, aby powiększać szpitale i szukać psychiatrów dziecięcych, których w tym momencie brakuje na rynku pracy. Być może warto pomyśleć, co zrobić, aby wielu problemom zapobiec,

⁹ Ibidem.

¹⁰ R. Maślankiewicz, M. Bójko, *Raport Watchdoga. Jak źle jest w polskiej psychiatrii dzieci i młodzieży*, <https://siecobywatelska.pl/raport-watchdoga-jak-zle-jest-w-polskiej-psychiatrii-dzieci-i-mlodziezy/> [dostęp: 30.04.2020].

¹¹ Informacja ta miała znaczenie w doborze próby w moich badaniach dotyczących pomocy specjalistycznej dla dzieci i młodzieży. Wybrałam Warszawę jako miasto wielu możliwości pomocowych w przypadku kryzysu suicydalnego dzieci. Za zasadną uznałam informację, że wszelkie braki w pomocy warszawskiej mają wpływ na pomoc psychiatryczną i psychologiczną w całym kraju.

¹² R. Maślankiewicz, M. Bójko, *Raport Watchdoga...*, s. 9.

eliminując czynniki, które powodują kryzysy suicydalne. W celu poszerzenia wiedzy w tym temacie warto przyrzeć się wypowiedziom osób bezpośrednio w system pomocy zaangażowanych.

Główny wniosek w opinii specjalistów pracujących z dziećmi w Warszawie, którzy brali udział w moim badaniu, dotyczy braku dostępu do bezpłatnej pomocy lekarzy psychiatrów, psychoterapeutów i do szybkiej interwencji psychologicznej. Konsultacje prywatne są drogie (ok. 250 zł za wizytę) i również często niedostępne od zaraz. Pierwsze spotkanie to czasami dopiero początek długiej drogi leczenia, wiążącej się z oczekiwaniem na realizację skierowań. Na problem ten uwagę zwrócili ankietowani psycholodzy i pedagodzy szkolni:

„Wielokrotnie proponowałam rodzicom chęć i potrzebę współpracy – bez odzewu. Nie dziwi mnie to, psychiatrów jest mało, a potrzeby ogromne” – pedagog warszawskiego liceum.

„Nie ma współpracy, brak specjalistów” – psycholog szkoły podstawowej.

„Znam kilka miejsc, do których kieruję rodziców. W placówkach NFZ terminy są tak odległe, że dziecko nie ma szans na pomoc w chwili, kiedy tego najbardziej oczekuje. W niektórych szpitalach dzieci »uczą się« od siebie. Ilość personelu jest zdecydowanie niewystarczająca. Raczej naklonię rodziców do wizyt prywatnych” – pedagog szkoły podstawowej¹³.

W badaniach prowadzonych dla m.st. Warszawy przeprowadziłam wywiady z rodzicami dzieci, które doświadczają depresji, załamania psychicznego, mają myśli samobójcze lub są po próbach samobójczych. Zebrane informacje pokazują praktyczną stronę pomocy psychiatrycznej i psychologicznej w Warszawie, której na co dzień doświadczają rodzice szukający wsparcia i ratunku dla swoich podopiecznych¹⁴:

„Szukałam pomocy w Internecie, trudno jest znaleźć dobre opinie. Znalazłam jednak fundację, która doradziła mi, co mam robić” – mama dziewczynki chorej na anoreksję.

„Jest zdecydowanie za mało informacji, gdzie szukać pomocy. Jedni odsyłają do drugich, ze względu na długie kolejki. Rzadko ktoś umie wskazać, gdzie tej kolejki nie będzie” – mama chłopca, który chciał popełnić samobójstwo.

¹³ Wypowiedzi pochodzą z badania prowadzonego przeze mnie dla m.st. Warszawy w 2019 r. Kwestionariusze z pytaniami otwartymi i zamkniętymi wypełniło 321 specjalistów pracujących w warszawskich szkołach i ośrodkach pomocowych. Badania były anonimowe.

¹⁴ Zebrałam 21 wywiadów z rodzicami, którzy w ostatnim czasie (2019 r.) korzystali z pomocy psychologów, psychiatrów dziecięcych i psychoterapeutów lub ogólnej pomocy w ramach działań poradni psychologiczno-pedagogicznych w Warszawie.

„Bardzo wstydziłam się iść z dzieckiem do psychiatry. Chciałam, aby szkoła o tym nie wiedziała” – mama dziewczynki z depresją¹⁵.

W badaniach zebrałam także wypowiedzi internautów. Opinie dobierałam celowo. Szukałam rodziców, którzy poszukiwali wsparcia oraz pomocy psychologicznej i psychiatrycznej dla swoich dzieci w Internecie:

Re: Psychiatrya dziecięcy 09.11.18, 08:54: Trudno z psychiatrami dziecięcymi. Jest ich mało a kolejki ciągną się niemiłosiernie – prywatnie. Państwowo np. w przychodni przyszpitalnej na Żwirki i Wigury nawet 6 miesięcy. Diagnoza i opieka możliwa jest w [...] miejscach prywatnych¹⁶.

21.03.2018 13:23: Monalizz Fakt dziś ciężko o dobrego psychologa jak i o dobrego lekarza ;) Obeznani w temacie wiedzą jak jest ;) Ta nasza państwowa służba zdrowia też nie daje spokojnie spać w nocy. Nie o takiej rzeczywistości się kiedyś myślało chyba :/¹⁷.

lauren6Re: Psychiatrya dziecięcy 09.11.18, 13:30: Raczej przyszykuj się na wielomiesięczną (o ile nie kilkuletnią) kolejkę na NFZ lub na diagnozę w prywatnym gabinecie za kilkaset zł¹⁸.

Przyglądając się cytowanym wypowiedziom, należy stwierdzić, że potrzebne jest wzmocnienie systemu opieki specjalistycznej dla dzieci doświadczających kryzysów psychicznych, także suicydalnych, i szukających pomocy w stolicy.

5. Opieka specjalistyczna wobec kryzysu suicydalnego

W ramach prowadzonych przeze mnie badań dowiedziałam się, jaka jest opinia na temat pomocy specjalistycznej według internautów, specjalistów pracujących z dziećmi i z rodzicami oraz rodzin poszukujących pomocy psychologów i psychiatrów. Wyniki zebrałam i uporządkowałam tematycznie. Warto na nie zwrócić uwagę, rozpatrując stan pomocy kryzysowej w Warszawie i nie tylko.

W Internecie pojawiają się zapytania rodziców, opiekunów i specjalistów dotyczące opieki pedagogicznej, psychologicznej i psychiatrycznej dzieci. Według internautów na rynku brakuje specjalistów w tych dziedzinach, szczególnie

¹⁵ Wywiady przeprowadzone zostały anonimowo. Ankietowani byli dobierani celowo, na podstawie doświadczenia w korzystaniu z pomocy psychologicznej i psychiatrycznej dla dzieci w Warszawie.

¹⁶ https://forum.gazeta.pl/forum/w,567,167111928,167111928,Psychiatra_dzieci.html [dostęp: 2.12.2019].

¹⁷ https://tustolica.pl/forum_dobry-psycholog.warszawa/topic/6-14726 [dostęp: 15.11.2019].

¹⁸ https://forum.gazeta.pl/forum/w,567,167111928,167111928,Psychiatra_dzieci.html [dostęp: 2.12.2019].

w ramach działań Narodowego Funduszu Zdrowia (dane na przykładzie m.st. Warszawy). W licznych wpisach widać bezradność rodziców wobec problemów, które pojawiły się w ich życiu. Użytkownicy forum Gazeta.pl opisują, w jaki sposób znaleźć dla dziecka rzetelną, szybką, sprawdzoną i jak najlepszą pomoc. Zainteresowanie tematyką psychiatrów i psychologów dziecięcych w Warszawie wzrasta w okresie jesienno-zimowym. Informacje na forach internetowych są często przedstawiane chaotycznie. Wątki są wymieszane tematycznie. Pojawiają się tam też liczne reklamy placówek prywatnych. Są one podkreślane w osobnych wątkach, ale także włączane w rozmowy użytkowników. W czasie pandemii COVID-19 wzrosła popularność porad *online*. Konsultacje psychologiczne i psychiatryczne prowadzone w ten sposób mają niższą stawkę godzinową niż spotkanie osobiste. Cena wizyty u psychiatry dziecięcego wynosi ok. 250 zł, u psychologa 150–200 zł. Wizyta *online* kosztuje ok. 100 zł. Telefony zaufania dla dzieci i młodzieży są bardzo łatwe do wyszukania w przestrzeni internetowej.

We wnioskach wyróżnić należy pochwały dotyczące współpracy szkół (psychologów/pedagogów) z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi. Według specjalistów z różnych instytucji funkcjonuje ona prawidłowo. W warszawskich szkołach i placówkach pomocowych najczęściej pojawiające się wśród dzieci objawy to: lęk, zaburzenia zachowania, częste zmiany nastroju, depresja, myśli samobójcze. Nauczyciele, psychologowie i pedagodzy wskazywali coraz częściej występujące samookaleczenia i szerzej rozumianą autoagresję. Do najczęściej spotykanych przez specjalistów trudnych zachowań możemy zaliczyć: agresję słowną, nadpobudliwość, uzależnienia behawioralne, napady złości. Przyczyny wszelkich kryzysów psychicznych dzieci są złożone i wieloaspektowe. Specjaliści podkreślają brak umiejętności wychowawczych rodziców i opiekunów, w tym brak konsekwencji i nieumiejętność stawiania granic, przewyciężenie czego może wesprzeć szersza oferta pomocowa i edukacyjna skierowana do nich.

Najistotniejszym elementem systemu pomocy psychiatrycznej jest szkoła. To ta instytucja ma pierwszy kontakt z uczniem, a zespół psychologiczno-pedagogiczny stanowi fundament wszelkich działań interwencyjnych w placówkach. Nauczyciele wskazują psychologa i pedagoga szkolnego jako podstawę działań interwencyjnych i pomocowych. To oni mają znać procedury i wiedzieć wszystko. Problemem jest jednak niewystarczająca liczba psychologów i pedagogów w szkołach oraz w przedszkolach. Zbyt mała liczba specjalistów w placówkach pierwszego kontaktu powoduje natłok spraw i niedokładność działań, stąd tylko 70% odpowiadających stwierdziło, że pomoc specjalistyczna w szkołach jest wystarczająca, aby pomagać w kryzysie. Według pracowników szkół współpraca z psychiatrami w Warszawie nie istnieje. Stan psychiatrii jest na poziomie przeciętnym. Brakuje psychiatrów dziecięcych, a można wręcz powiedzieć, że ich nie ma. Konieczne jest kierowanie do placówek prywatnych, które też nie zawsze są dostępne. Z powodu słabej współpracy instytucji i niewystarczającej liczby

specjalistów dziecko doświadczające kryzysu nie zawsze otrzymuje pomoc. Zbyt często także dzieci przekierowuje się do innych osób zajmujących się wsparciem. Brakuje psychoterapeutów dziecięcych.

Potrzebne działania pomocowe skupiają się przede wszystkim na profilaktyce uniwersalnej, czyli kierowaniu do wszystkich przekazów mówiących o walce ze stereotypami na temat chorób psychicznych oraz o walce ze stereotypami dotyczącymi pomocy psychiatrycznej i psychologicznej. Niezbędne jest podnoszenie świadomości społeczeństwa w tych tematach. Potrzebne są również działania w zakresie profilaktyki selektywnej, skierowanej do wybranych grup już zagrożonych ryzykiem kryzysu psychicznego. Szczególne działania powinny być poświęcone umiejętnościom wychowawczym rodziców.

Bardzo ważnym elementem spójnej ochrony zdrowia psychicznego dzieci w Warszawie jest współpraca między instytucjami – której według specjalistów jest za mało. Potrzebnych jest więcej placówek pracujących z podopiecznymi środowiskowo. Istotne jest, aby wszelkie działania pomocowe kierowane były systemowo – do dzieci i do ich rodziców.

Trzeba także zauważyć, że brakuje kampanii informacyjnych na temat problemów psychicznych dzieci, w tym kryzysów suicydalnych. Istnieje niska społeczna świadomość w kwestii tego, co dzieciom może dolegać i jak ważna jest rozmowa oraz dostrzeganie ich emocji. Rodzice chwalą pracę psychologów i pedagogów w szkołach oraz działania poradni psychologiczno-pedagogicznych. Wyrażają natomiast swoją niemoc, jeśli chodzi o poszukiwanie terapii długoterminowych po otrzymanych diagnozach. Brakuje również zajęć socjoterapeutycznych, treningów umiejętności społecznych, treningów zastępowania agresji.

6. Rekomendacje

W świetle danych zgromadzonych podczas moich badań, szczególnie opierając się na wieloaspektowych opiniach specjalistów, uważam za istotne podjęcie debaty publicznej zainteresowanych środowisk, na podstawie której wprowadzone zostaną kompleksowe działania, skuteczne w ochronie zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w Polsce. Opisuję tu ogólne kierunki działań, które wymagają skonkretyzowania rozwiązań dla działań lokalnych. Najważniejsze z nich to:

- wdrożenie i przeprowadzenie ciągłych działań w zakresie profilaktyki zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży (zarówno profilaktyka uniwersalna, jak i selektywna) – powinny one zostać skierowane do dzieci, rodziców i specjalistów oraz być realizowane na każdym etapie rozwoju dzieci. Należy kształtować umiejętności społeczne, uczyć rozpoznawania emocji, komunikacji. W działaniach profilaktycznych istotne są także kampanie społeczne przełamujące stereotypy, uwrażliwiające i uczące pomocy dzieciom będącym w potrzebie;

- wzmocnienie działalności przedszkoli i szkół – należy wzmocnić pozycję pedagogów i psychologów szkolnych, zadbać o ich doszkolenie w zakresie zdrowia psychicznego dzieci i nauczyć adekwatnie reagować, na samym początku kryzysu. Warto tworzyć kampanie społeczne dla pracowników oświaty dotyczące zdrowia psychicznego dzieci; zachęcać kadrę pedagogiczną do tworzenia kampanii lokalnych; ograniczyć czas poświęcany na sporządzenie dokumentacji (dzienniki, sprawozdania) na rzecz intensyfikacji pracy z dziećmi i ich rodzicami;
- wzmocnienie i przeformułowanie zadań poradni psychologiczno-pedagogicznych – należy wzmocnić działania środowiskowe. Istotne jest nowe zdefiniowanie poradni psychologiczno-pedagogicznych (PPP) w systemie oświaty, które pomoże w zmniejszeniu liczby pacjentów czekających długo na porady psychiatryczne. Działania PPP są chwalone przez rodziców i specjalistów. W związku z tym warto je rozbudować, uściślając współpracę między szkołami a poradniami, co może stanowić pierwszy krok wychodzenia z kryzysu. Zamiast odsyłać dalej, to oni wspólnie mogą podejmować działania ratunkowe i zapobiegawcze. Warto wzmocnić współpracę poradni zdrowia psychicznego z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi oraz ze szkołami; uprościć kontakt z tymi placówkami (czasami bardzo trudno się tam dodzwonić, nie zawsze jest możliwość zapisu przez Internet); prowadzić miejskie projekty o charakterze ochrony zdrowia psychicznego – działania edukacyjne, ale także interwencyjne. Należy stworzyć jasny przekaz – również w Internecie – gdzie szukać pomocy, gdzie kierować dzieci tej pomocy potrzebujące; działać w myśl zasady: „lepiej zapobiegać, niż leczyć”;
- podejmowanie działań w zakresie prawnej ochrony dobra dzieci – warto wprowadzić w ramach struktur pomocy społecznej możliwość działań wyspecjalizowanej kadry działającej interwencyjnie na zasadzie psychologicznej pomocy środowiskowej. Należy dążyć do poprawy współpracy interdyscyplinarnej poprzez wspólne działania szkół, poradni, pomocy społecznej, kuratorów; wprowadzić do szkół jednolite procedury interwencyjne i wymagać ich przestrzegania; stale podnosić kompetencje specjalistów różnych instytucji i organizacji, nie tylko związanych ze zdrowiem dzieci. Trzeba umożliwić dzieciom kończącym 18 lat zakończenie psychoterapii na oddziałach psychiatrycznych dla młodzieży; wprowadzić ujednolicone przepisy dotyczące tylko dzieci – przepisy „porozrzucane” po różnych aktach prawnych, pisane często w niezrozumiały sposób, utrudniają bowiem pracę specjalistom;
- wzmocnienie współpracy między instytucjami, szczególnie w zakresie przepływu informacji;
- ustalając kierunki polityki wsparcia dla rodzin oraz usług edukacyjnych i zdrowotnych dla dzieci, należy tworzyć rozwiązania dążące do wyrównywania szans rodzin i dzieci będących w trudnej sytuacji. Trzeba zapewnić równy dostęp do różnorodnych form opieki i edukacji dla dzieci, dbając o wy-

soką jakość tych działań; uwrażliwiać rodziców na wagę czasu, który powinni poświęcać swoim dzieciom – umożliwić im to poprzez, w miarę możliwości, elastyczny czas pracy.

Przedstawione rekomendacje to tylko część możliwości wskazanych dla poprawy opieki psychiatrycznej i psychologicznej dzieci. Stanowią one mogą jednak podstawę dyskusji i podstawę do usprawnienia działań pomocowych.

7. Wnioski rodziców i nauczycieli w Warszawie na temat profilaktyki

Profilaktyka i działania zapobiegające samobójstwom powinny koncentrować się przede wszystkim na nauce komunikacji i budowania relacji. Potrzebne są kampanie rozwijające wiedzę ogólną na temat wszelkich problemów psychicznych, warsztaty profilaktyczne dla dzieci, rodziców i nauczycieli. Z tej przyczyny, pisząc o opiece specjalistycznej w sytuacji kryzysu suicydalnego, warto pokazać, jakie rekomendacje dają rodzice i nauczyciele będący w bezpośrednim kontakcie z dzieckiem.

Zbierając różne odpowiedzi i reakcje rodziców, stworzyłam listę krótkich porad dla rodziców od rodziców oraz od rodziców dla nauczycieli. Uwagi przedstawiam łącznie ze względu na bardzo podobne komunikaty. Lista porad rodziców dla rodziców i nauczycieli zawiera następujące hasła: chcieć dostrzec, pokonać strach w reagowaniu, działać jak najszybciej, rozmawiać ze swoimi dziećmi i traktować je poważnie, nie pouczać, nie oceniać, dawać szansę, być cierpliwym, kochać, słuchać, widzieć, prosić o pomoc, szukać jej i nie dawać za wygraną, być silnym, chcieć widzieć i chcieć działać¹⁹.

8. Podsumowanie

Zebrane informacje na temat problemów występujących w opiece psychologicznej i psychiatrycznej dla dzieci w Warszawie oraz stworzone rekomendacje są tylko częścią możliwości wskazanych dla poprawy opieki psychiatrycznej i psychologicznej dzieci. Na podstawie moich badań starałam się ukazać spis możliwości zgłaszanych przez specjalistów i rodziców. Wnioski ukazują także codzienne trudności w realizacji założeń ochrony zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży, z różnych perspektyw. Wprowadzenie przemyślanych, kompleksowych i jednolitych działań usprawniających ochronę zdrowia najmłodszych

¹⁹ Porady rodziców i nauczycieli pochodzą z badania prowadzonego przeze mnie dla m.st. Warszawy w 2019 r. Powstały na podstawie wywiadów przeprowadzonych z rodzicami i nauczycielami.

przyniesie pozytywne rezultaty nie tylko dla działu medycznego, ale też dla edukacji i innych działań na rzecz rodzin. Jest to sieć, której elementy są ze sobą ściśle połączone i od siebie zależne. Zdrowie rodziny, podstawowej komórki społecznej, jest fundamentem sprawnie działającego systemu w ogóle.

Podsumowując, usprawnienie działań na rzecz opieki psychologicznej i psychiatrycznej wymaga czasu i jak najszerszych konsultacji społecznych, włączając w nie: dzieci, rodziców, specjalistów z zakresu działań rządowych, samorządowych i pozarządowych, podmioty prywatne oraz organizacje religijne. Tylko współpraca i stałe działania profilaktyczne mogą polepszyć stan obecnej opieki psychiatrycznej i psychologicznej w Warszawie oraz w całej Polsce i wzmocnić pomoc dla dzieci, także w kryzysie suicydalnym.

Bibliografia

- Hołyst B., *Model motywacji zachowań samobójczych*, w: *Suicydologia*, red. B. Hołyst, t. 4, LexisNexis Polska, Warszawa 2008, s. 85–87.
http://forum.gazeta.pl/forum/w,567,167111928,167111928,Psychiatra_dzieciocy.html [dostęp: 2.12.2019].
https://tustolica.pl/forum_dobry-psycholog.warszawa/topic/6-14726 [dostęp: 15.11.2019].
- Kraska K., Żyża S., *Interwencja wobec dzieci i młodzieży w obliczu sytuacji kryzysowych. Dzieci i młodzież w kryzysie*, materiały Ośrodka Interwencji Kryzysowej, <https://docplayer.pl/10789039-Osrodek-interwencji-kryzysowej-ul-dalibora-1-01-439-warszawa.html> [dostęp: 31.05.2020].
- Maślankiewicz R., Bójko M., *Raport Watchdoga. Jak źle jest w polskiej psychiatrii dzieci i młodzieży*, <https://siecobywatelska.pl/raport-watchdoga-jak-zle-jest-w-polskiej-psychiatrii-dzieci-i-mlodziezy/> [dostęp: 30.04.2020].
- NIK o dostępności leczenia psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/lecznictwo-psychiatryczne-dzieci-i-mlodziezy.html> [dostęp: 5.05.2021].
- Respond E., *Prawne aspekty ochrony zdrowia dzieci w Polsce*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. 24, nr 3, s. 42–56.
- Skuteczna pomoc w kryzysach psychicznych. W całej Polsce powstają pilotażowe ośrodki wsparcia*, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/skuteczna-pomoc-w-kryzysach-psychicznych-w-calej-polsce-powstaja-pilotazowe-osrodki-wsparcia> [dostęp: 20.11.2019].
- Szymańska J., *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oświatowych oraz rodziców*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.
- Zamachy samobójcze od 2017 roku*, <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 25.05.2020].

mgr MARTA WRONA

e-mail: martasabinasoczewka@gmail.com

Kryminolog, socjolog i pedagog. Doktorantka Katedry Kryminologii Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalizuje się w suicydologii. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat samobójstw dzieci. Zawodowo uczy, szkoli i wykłada.

Criminologist, sociologist, and educator. PhD student at the Department of Criminology at the University of Warsaw. She specializes in suicidology. She is preparing a doctoral dissertation on child suicides. In her professional life, she teaches, trains, and lectures.

DARIUSZ SZENKOWSKI

<https://orcid.org/0000-0002-5902-9401>

Wpływ alienacji rodzicielskiej na kondycję psychiczną dzieci i młodzieży w Polsce w sytuacji rozpadu rodziny*

The influence of parental alienation on the mental condition of children and adolescents in Poland in the case of a family breakdown

ABSTRAKT: Autor przedstawił główne przyczyny alienacji rodzicielskiej w Polsce, do których zaliczył przyczynę osobową, związaną z dysfunkcją czy niedojrzałością rodzicielską jednego z rodziców. Taki rodzic-alienator, często przy pomocy swojej rodziny i innych osób, manipuluje całą strukturą psychiczną dziecka, głównie jego emocjami, uczuciami, potrzebami, lękami, by przedstawić drugiego rodzica jako swoiste „zagrożenie” dla dziecka, co zaburza świat psychiczny i emocjonalny młodego człowieka. Dodatkowo w tym celu, poza psychomanipulacją, która jest najczęściej stosowana, rodzic-alienator utrudnia bądź uniemożliwia dziecku wszelki kontakt z drugim rodzicem i całą jego rodziną, by w ten sposób uczynić siebie „głównym światem” w życiu dziecka, zapewniającym mu „najbezpieczniejsze i szczęśliwe życie”, co utrwala w młodym człowieku podporządkowanie i jego zależność od rodzica-alienatora. Skutkiem takiego oddziaływania są zaburzenia w rozwoju emocjonalnym oraz psychicznym dzieci i młodzieży w Polsce, nierzadko prowadzące do samookaleczenia, zwłaszcza przez starsze dzieci, a w skrajnych przypadkach do prób samobójczych starszych dzieci i czasem drugiego, izolowanego rodzica. Również i polski system prawa rodzinnego wspomaga zjawisko alienacji rodzicielskiej, co potwierdziła zarówno analiza przepisów prawa, jak i sam sąd rodzinny.

SŁOWA KLUCZOWE: alienacja rodzicielska, przemoc psychiczna i emocjonalna, dobro dziecka, samobójstwo

ABSTRACT: The author has presented the main causes of parental alienation in Poland, including the personal cause connected with one parent's dysfunction or parental immaturity. Such a parent, an alienator, frequently with the help of his/her family or other parties, manipulates

* Ramy tego artykułu uniemożliwiają autorowi szersze podjęcie tego złożonego tematu.

the child's whole mental structure, above all his/her emotions, feelings, needs and fears in order to portray the other parent as somewhat of a "threat" to the child, which distorts in a harmful way the child's psychological and emotional world. Apart from the most frequently used psychological manipulation and with the same view in mind, the alienating parent restricts or prevents any contact between the child and the other parent and all the family of the latter so that he/she can become "the main world" in the child's life, ensuring him/her "the safest and happiest life", which instills in the child both subordination and dependence on the alienating parent. Such an influence results in disturbances of Polish children and adolescents' emotional and psychological development, oftentimes leading to self-harm, especially in the case of older children, and in extreme cases to an attempted suicide on the part of either the child or the rejected parent. Also the Polish system of family law supports the phenomenon of parental alienation, which has been confirmed by an analysis of the provisions of law, as well as by the family court itself in one of its rulings.

KEYWORDS: parental alienation, mental and emotional abuse, the child's well-being, suicide

1. Wstęp

Na przełomie XX i XXI w. w Polsce zmiany w strukturze zwyczajowego postrzegania ról rodzicielskich ze względu na płeć rodzica doprowadziły do większego zaangażowania się ojców w opiekę nad wspólnym dzieckiem. Jednocześnie zwiększyła się tendencja do rozpadu rodzin żyjących w małżeństwie lub w konkubinacie.

W krajach demokratycznych o stanowieniu prawa w istocie nie przesądza czynnik merytoryczny czy aksjologiczny, pożądaný ze społecznego punktu widzenia, a często zawarty w hasłach wyborczych czy w uzasadnieniach ustawodawcy nowego lub nowelizowanego prawa. Innymi słowy, tetyczność prawa *per se* nie decyduje o realizacji wartości w tworzeniu, a potem i w stosowaniu tego prawa, ponieważ o uchwaleniu ustawy (prawa) przesądza wyłącznie liczba głosów posłów i senatorów, głosów często oddanych w wyniku „trudnych” koalicji politycznych partii rządzącej¹.

Można by rzec, że „polityczno-matematyczny” model tworzenia prawa jest często demokratyczną fikcją ochrony praw rodzica (i dziecka) w relacji z państwem, które uczyniło w wielu przypadkach z obywatela (rodzica) współczesnego „niewolnika państwa” w sytuacji rozpadu rodziny, kiedy rodzice podlegają wadliwemu oraz konfliktogennemu (w wielu kluczowych kwestiach) systemowi prawa rodzinnego².

¹ Por. D. Szenkowski, *Pluralizm wartości a wola i racjonalność ustawodawcy – konflikt aksjologiczny w systemie i stosowaniu prawa*, w: *Przemoc w polityce. Polityk i jego emanacje*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2010, s. 183 i *passim*.

² Szerzej na ten temat: D. Szenkowski, *Władza rodzicielska na tle konfliktów aksjologicznych – niektóre uwagi de lege lata i de lege ferenda. Czy polskie prawo chroni dobro dziecka?*,

Od zarania dziejów rozpad rodziny jest nieodłącznym zjawiskiem dysharmonicznych interakcji rodzinnych. Złożoność życia rodzinnego, wzajemna zależność rodziców dziecka od siebie lub próby wzajemnej niezależności, a czasem „konkurencja rodzicielska” wobec dziecka, często także próba narzucenia prymatu autonomicznego świata (filozofii) wartości jednego z rodziców nad wspólnymi celami życia rodziny (prowadzi to do braku porozumienia i wywołuje konflikty), są częstymi przyczynami jej rozpadu, co jest niekorzystne z punktu widzenia rozwoju i dobra dziecka³.

Rozpadowi rodziny czasem towarzyszy bardzo destrukcyjna psychicznie i społecznie rywalizacja o wyłączne prawo pieczy nad dzieckiem, co niestety jest również wynikiem politycznych manipulacji wyborczych i tworzenia bardzo konfliktogennego prawa rodzinnego przez ustawodawcę⁴.

Obserwując życie polityczne w Polsce, możemy skonstatować, że słowo „rodzina” jest tradycyjnie nadużywanym medialnie hasłem wyborczym prawie każdej partii politycznej ubiegającej się o głos wyborców. Praktyka pokazuje, że faktycznie zmienny politycznie ustawodawca (a przede wszystkim aksjologicznie) w rzeczywistości dba o własne interesy, tj. o jak najdłuższe dzierżenie władzy, co jest szczególnie widoczne w polskiej kulturze politycznej, której główną dominantą jest wykorzystywanie w przekazie medialnym haseł związanych z ochroną rodziny (by oddziaływać na emocje wyborców).

W trakcie rywalizacji o wyłączną pieczę nad małoletnim i inne korzyści z tego płynące bardzo częstym zjawiskiem w tej swoistej „walce o dziecko” jest stosowanie alienacji rodzicielskiej, głównie w celu procesowym (w kierunku pośredniego lub całkowitego pozbawienia nieletniego więzi rodzicielskiej z drugim rodzicem i jego dalszą rodziną), by w ten sposób wykazać przed sądem, że ma ono zaburzone, osłabione bądź niewłaściwe (gorsze) stosunki z jednym z rodziców. Na podstawie różnych negatywnych oddziaływań na psychikę dziecka, najczęściej poprzez psychomanipulację, rodzic, który stosuje przemoc alienacji rodzicielskiej, chce wytworzyć „różnicę procesową” na swoją korzyść przed sądem, by ten uczynił go tzw. pierwszoplanowym rodzicem, tj. powierzył mu wykonywanie władzy rodzicielskiej nad dzieckiem, a drugiemu rodzicowi (na

w: *Władza rodzicielska. Wybrane zagadnienia regulacji i praktyki prawnej*, red. P.A. Gryguć, K. Kuryłowicz, A. Pawełko, E. Szachniewicz, Temida 2, Białystok 2020, s. 231–255.

³ Por. np. S.L. Zalewska, *Wartości we współczesnej rodzinie. Pomiędzy deklaracją a czynem*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2017, s. 188 i n., <https://doi.org/10.14746/sr.2017.1.1.15> [dostęp: 6.06.2021].

⁴ Por. np. A. Czerederecka, *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 163. Jest to również wynik bardzo dyskryminacyjnej polityki i stosowania prawa rodzinnego oraz zaniechania właściwej pomocy dziecku i jednemu rodzicowi, którzy są ofiarami bezwzględnej walki drugiego z rodziców o pieczę nad dzieckiem właśnie przy stosowaniu przemocy alienacji rodzicielskiej.

wniosek pierwszego z nich) ograniczył tę władzę⁵. Owa „przewaga procesowa” dotyczy wytworzenia w stanie faktycznym danej sprawy (sprawa rozwodowa lub opiekuńcza) dowodów na niekorzyść jednego z rodziców, wyłącznie na potrzeby takiego postępowania przed sądem, by udowodnić gorszą jakość relacji dziecko – rodzic.

Oslabianie czy niszczenie więzi rodzicielskiej znalazło swoje potwierdzenie w *Sprawozdaniu Rzecznika Praw Dziecka* za 2015 r., w którym to Marek Michalak podkreślił, że „izolacja dziecka od jednego z rodziców jest coraz częstszą wybieraną strategią procesową w sprawach dotyczących uregulowania sytuacji dziecka po rozstaniu się rodziców”⁶.

Podstawowe pytanie brzmi: czy podczas rozpadu rodziny prawo i sąd powinny zabezpieczyć (chronić) prawnie dziecko przed potencjalnymi i dysfunkcyjnymi zachowaniami jednego lub obojga rodziców wobec niego w tej rywalizacji? Jeśli rozpad rodziny osłabia ją w sposób naturalny, ponieważ następuje z woli jednego lub obojga rodziców, to czy państwo polskie powinno taką rodzinę dalej osłabiać poprzez tworzenie i stosowanie konfliktogennego prawa rodzinnego, które sprzyja powstawaniu i utrwalaniu przemocy alienacji rodzicielskiej wobec dziecka? Odpowiedź wydaje się oczywista. Ustawodawca, tworząc system prawny, ma szczególny obowiązek chronić małoletniego przed takimi praktykami, które niszczą go, zaburzając jego dalszy rozwój emocjonalny, psychiczny i społeczny, jednakże w Polsce zachodzi sytuacja odwrotna.

2. Przemocowy charakter alienacji rodzicielskiej

Alienacja rodzicielska jest zjawiskiem wieloczynnikowym. Na potrzeby tego artykułu ograniczymy się tylko do dwóch głównych przyczyn. Pierwsza to przyczyna osobowa (tzw. pierwotna alienacja rodzicielska), występująca po stronie rodzica (lub obojga rodziców) i jego dalszej rodziny, często przy współudziale innych osób (np. opiekunek, pracowników przedszkoli czy szkół, czasem sąsiadów), które pośrednio lub bezpośrednio na wielu poziomach interakcji psychologiczno-społecznych wspierają rodzica dążącego do częściowego lub całkowitego wyeliminowania z życia dziecka drugiego rodzica i jego dalszej rodziny.

Drugą przyczyną zjawiska alienacji rodzicielskiej są świadome lub nieświadome działania ustawodawcy, który tworzy system prawny sprzyjający stosowa-

⁵ Taki model stosowania prawa rodzinnego w Polsce całkowicie dezintegruje i tak już osłabioną rodzinę, a zwłaszcza nie zabezpiecza praw dziecka szeroko ujętych w Konwencji o prawach dziecka, jak również narusza konstytucyjne prawa rodziców wyrażone w art. 18 Konstytucji RP i innych.

⁶ *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2015 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, 2016, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/informacja_z_a_rok_2015.pdf [dostęp: 5.10.2021].

niu tego typu przemocy psychicznej wobec dziecka (często zachęcając do tego niektórych rodziców)⁷.

Dokonując deskrypcji czynności alienacyjnych tkwiących w przyczynach osobowych, wskazać należy na świadome i nieświadome działania rodzica (oraz jego potencjalnych, wymienionych już, pomocników), prowadzące do częściowej lub całkowitej izolacji emocjonalnej, psychicznej i fizycznej dziecka od drugiego rodzica (i jego dalszej rodziny, czasem od dorosłego rodzeństwa), których celem jest osłabienie, wypaczenie lub całkowite zaburzenie i/lub zniszczenie najważniejszej więzi – z punktu widzenia dobra małoletniego – jaką jest więź rodzicielska. W tym celu główny sprawca alienacji, tj. rodzic (czasem czyni to babcia, dziadek lub inni członkowie rodziny), manipuluje całą strukturą psychiczną młodego człowieka, głównie jego emocjami, uczuciami, potrzebami, lękami, by przedstawić drugiego rodzica jako swoiste „zagrożenie” dla dziecka. Stosuje się też szantaż emocjonalny bądź typową przemoc psychiczną⁸. Dodatkowo w tym celu, poza psychomanipulacją, która jest najczęściej stosowana, rodzic-alienator utrudnia bądź uniemożliwia nieletniemu wszelki kontakt z drugim rodzicem i całą jego rodziną, by w ten sposób uczynić siebie „głównym światem” w życiu młodego człowieka, zapewniającym mu „najbezpieczniejsze i szczęśliwe życie”, co często wzmacniane jest przez wszelkiego rodzaju prezenty czy atrakcje, które utrwalają w dziecku podporządkowanie i zależność od rodzica-alienatora oraz przynależność do jego rodziny. Taki mechanizm zaburzenia tożsamości rodzinnej małoletniego wzmacniany jest najczęściej uczestnictwem dalszych osób, tj. rodziny i/lub znajomych rodzica-alienatora, by wytworzyć w umyśle młodego człowieka obraz jedyne, prawdziwego świata. Przedstawione działania najczęściej prowadzą do psychicznego, emocjonalnego i fizycznego podporządkowania się rodzicowi-alienatorowi i przyjęcia przez dziecko jego patogenicznych

⁷ Autor uczestniczył w kilkudziesięciu posiedzeniach komisji senackich oraz poselskich procedujących zmiany w prawie rodzinnym i uważa, że jest to świadome działanie ustawodawcy (niezależnie od opcji politycznej). W 2014 r., np. na połączonych komisjach senackich procedujących zmiany w kodeksie postępowania cywilnego oraz w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, wszystkie komisje senackie głosowały za ochroną praw dzieci w sytuacji rozpadu rodziny. Argumenty za zmianą prawa rodzinnego (w kierunku wskazanym przez np. autora) poparł też ówczesny rzecznik Krajowej Rady Sądownictwa Waldemar Żurek. Przedstawiciele Ministerstwa Sprawiedliwości, wyrażający swoją opinię na komisjach, zawsze byli przeciwko zmianom w prawie rodzinnym.

⁸ Por. J. Haines, M. Matthewson, M. Turnbull, *Understanding And Managing Parental Alienation*, informacja z: Online Parental Alienation Conference 2020, 26th November 2020, <https://education.parentalalienation.eu/pa-online-2020-parents> [dostęp: 3.06.2021]: „Parental alienation is a process in which one parent manipulates their child to negatively perceive and reject the other parent”; por. też wypowiedzi specjalistów w programie telewizyjnym *Medycyna i Ty*, wyemitowanym 7 października 2021 r. w TVP3 Poznań, w którym głos na temat alienacji rodzicielskiej i jej skutków zabrali: prof. Jan Jarac (psychiatra), dr Małgorzata Talarczyk (psycholog kliniczny) oraz Dorota Dziamska (pedagog) – <https://poznan.tvp.pl/56262753/07102021> [dostęp: 5.10.2021].

postaw za normę w swoim życiu. W głębokim stadium tej alienacji rodzicielskiej samo dziecko w pewnym określonym wieku (z reguły powyżej 10. roku życia lub wcześniej) żyje już autonomicznie tym „wirusem samozniszczenia”, który mocno osadzony w strukturze psychiczno-emocjonalnej małego, już bez udziału rodzica-alienatora i jego dalszych pomocników, przedłuża tę alienację jako wyraz jego „wolnej woli” (alienacja wtórna). Jest to najtragiczniejszy obraz alienacji rodzicielskiej, w którym dziecko bardzo często otwarcie lekceważy drugiego rodzica i jego rodzinę lub okazuje jawną wrogość, pogardę, nienawiść, nierzadko używając pod adresem drugiego rodzica wulgarnego słownictwa (osobiście lub np. w korespondencji e-mailowej)⁹. Dorastające dziecko jest wówczas większym „sprawcą przemocy” alienacji rodzicielskiej wobec swojego alienowanego rodzica niż sprawca pierwotny (bądź sprawcy), co tym mocniej niszczy emocjonalnie i psychicznie drugiego rodzica, nierzadko decydującego się na najtragiczniejszy krok, jakim jest samobójstwo¹⁰.

Polską normą w postępowaniu sądowym w sytuacji rozpadu rodziny (w której jest dziecko) są kłamstwa i fałszywe oskarżenia (z reguły matki oskarżają ojców), np. o pedofilię, o molestowanie seksualne własnych dzieci, o przemoc fizyczną bądź psychiczną wobec nich lub wobec pierwszego rodzica, by w ten sposób przedstawić drugiego jako przestępcę, przed którym trzeba chronić małego. Takie oskarżenia prawie zawsze padają podczas walki o dziecko¹¹.

Podsumowując, przyczyny osobowe alienacji rodzicielskiej znamionują swoistą niedojrzałość, dysfunkcję rodzicielską, czego podłożem są zaburzenia

⁹ Np. sprawa o sygn. V Nsm 526/20, Sąd Rejonowy dla Warszawy-Mokotowa (informacja własna).

¹⁰ Por. K. Courage, *New Study Finds Little Misuse of Parental Alienation Arguments in Child Custody Cases*, <https://natsci.source.colostate.edu/new-study-finds-little-misuse-of-parental-alienation-arguments-in-child-custody-cases> [dostęp: 3.06.2021] – według autorki ponad 40% rodziców będących w sytuacji umiarkowanej lub bardzo poważnej alienacji rodzicielskiej rozważało samobójstwo.

¹¹ A. Szulc, *Fałszywe oskarżenia o pedofilię*, Newsweek, 9.11.2015, <https://www.newsweek.pl/polska/kobiety-wykorzystuja-oskarzenia-o-pedofilie-przeciwko-partnerom/ngjbcvg> [dostęp: 3.06.2021]; P. Żak, P. Brysacz, *Rozwód z molestowaniem w tle*, Charaktery, 27.07.2016, <https://charaktery.eu/artukul/rozwod-z-molestowaniem-w-tle> [dostęp: 3.06.2021]; M. Pieńkowski, *Rozwód i piekło pomówień*, Rzeczpospolita, 30.05.2014, <https://www.rp.pl/artukul/1113868-Rozwod-i-pieklo-pomowien.html> [dostęp: 3.06.2021]; *Fałszywe oskarżenia o molestowanie*, 9.11.2011, <https://kobieta.wp.pl/fałszywe-oskarzenia-o-molestowanie-5982430628250753a> [dostęp: 3.06.2021]. Według statystyk sporządzonych przez autora niniejszego artykułu na podstawie obserwacji własnych i innych prawników zjawisko to występuje w ok. 70% przypadków. Często na podstawie takich fałszywych oskarżeń dochodzi jednak do skazania ojca przez sąd. To też jest „sądowy zwyczaj” w Polsce, ale ten fakt bywa z reguły przemilczany. Głównymi powodami są właśnie rywalizacja o pieczę nad dzieckiem i środki finansowe, jakie wiąże się z małym, tj. alimenty, a ostatnio świadczenie wychowawcze z programu 500+. Celem tego programu była zachęta do zakładania rodzin i zwiększenia dzietności w Polsce, ale okazało się, że osiągnięto cel odwrotny.

emocjonalne czy już psychiczne rodziców, którzy stosują tę przemoc psychiczną i emocjonalną wobec własnego dziecka i drugiego rodzica (i jego dalszej rodziny), głównie z powodu nienawiści do tego rodzica, a czasem i z powodu finansowych profitów, jakie oferuje system prawny w Polsce rodzicowi, któremu sąd powierzy wykonywanie władzy rodzicielskiej, podczas gdy drugiemu ją ograniczy.

Rzecznik Praw Dziecka w 2014 r., w swoim *Sprawozdaniu Rzecznika Praw Dziecka za 2013 r.*, po analizie tysięcy spraw, jakie do niego trafiają, skonstataował: „Należy zrezygnować z konfliktogennych przepisów prawa rodzinnego i dokonać wprowadzenia nowych rozwiązań, gwarantujących prawo dziecka do wychowania przez oboje rodziców”¹². W 2017 r. RPD w swoim generalnym wystąpieniu do ministra sprawiedliwości postulował o szybkie zmiany w prawie rodzinnym, wskazując, że „Alienacja rodzicielska od jednego z rodziców jest niewątpliwie formą przemocy emocjonalnej. Świadome bądź nieświadome zachowania alienacyjne doprowadzają do zaburzeń osobowościowych, emocjonalnych, społecznych i rozwojowych dziecka. Wciąganie w konflikt okołorozwodowy, manipulacja, sterowanie lękami dziecka, szantaż emocjonalny są niestety działaniami powszechnymi. Indukowane dziecku negatywne postawy i przekonania wobec drugiego rodzica, skutkują głębokimi zaburzeniami w sferze emocjonalnej dziecka i mają ogromny wpływ na jego późniejsze – dorosłe – życie. [...] Izolacja dziecka od jednego z rodziców w sytuacji, gdy jedyną przesłanką takiego postępowania jest silny konflikt z drugim rodzicem, powinna spotkać się z szybką i stanowczą reakcją sądu. Jest to bowiem naruszenie odpowiedzialności rodzicielskiej, zapisanej w obecnie funkcjonujących przepisach jako władza rodzicielska”¹³.

Drugą, ważniejszą przyczyną alienacji rodzicielskiej jest system prawny, który sprzyja powstawaniu tego zjawiska.

Od momentu uchwalenia kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w dniu 25 lutego 1964 r.¹⁴ kodeks ten w swoich przepisach prawa – w sytuacji rozpadu małżeństwa czy konkubinatu – zawierał możliwość ingerencji „z urzędu” w prawa rodzicielskie rodziców z powodu samego faktu rozwodu (tzw. przesłanka formalna), czego dotyczył art. 58. Analogicznie było w przypadku rozpadu konkubinatu, co regulował art. 107 k.r.o.

¹² *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2013 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, 2014, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/informacja_rpd_2013.pdf [dostęp: 5.10.2021].

¹³ Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 kwietnia 2017 r. (sygn. GAB.422.5.2017.BS), http://bip.brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2017_04_21_alienacja.pdf [dostęp: 6.06.2021], oraz pismo z dnia 11 grudnia 2017 r. (ta sama sygnatura).

¹⁴ Ustawa z 25 lutego 1964 r. (Dz.U. z 1964 r., nr 9, poz. 59 z późniejszymi zmianami).

W ten sposób już w 1964 r. w ogóle pominięto klauzulę dobra dziecka oraz prawo dziecka do życia w rodzinie w sytuacji rozpadu jego rodziny, mimo że przepisy prawne w art. 95 i art. 96 k.r.o. nie uległy istotnej zmianie, a ich treść jest nadal aktualna: „władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka [...] powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny [...]. Rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka [...]. Głównym obowiązkiem rodziców w trakcie życia w rodzinie, jest wykonywać swoje ww. prawne i inne obowiązki wobec dziecka”.

Możliwość ingerencji w najważniejsze dla rodziców prawa (prawa rodzicielskie) była wyrazem ówczesnego ducha polityki rodzinnej odradzającego się państwa polskiego, dlatego nie można było wymagać od komunistycznego ustawodawcy racjonalnego tworzenia prawa i jego stosowania. Polska, będąca wówczas krajem socjalistycznym i totalitarnym, politycznie podporządkowanym Związkowi Radzieckiemu, nie mogła tworzyć przepisów chroniących rodzinę, aczkolwiek zjawisko alienacji rodzicielskiej wówczas prawie nie występowało. Zmiana ustroju, jaka dokonała się po 1989 r., zmiana w podejściu do rodzicielstwa, większy udział kobiet w rozwoju zawodowym, wzrastający odsetek rozwodów – to wszystko zmieniło obraz stosunków rodzinnych i społecznych w Polsce, a tym samym stworzyło warunki do tego, aby bardziej zaangażować ojców w opiekę nad dzieckiem w sytuacji rozpadu rodziny. Jednakże prawo rodzinne, tj. kodeks rodzinny i opiekuńczy, nie uległo zmianie, a wobec wzrostu liczby rozpadających się rodzin pojawiać zaczęły się pierwsze problemy z ochroną więzi rodzicielskiej z tymi rodzicami, którzy nie byli tzw. pierwszoplanowymi rodzicami. Polski model „ochrony wzajemnych praw rodzica i dziecka” wyglądał następująco. Podczas wspólnego życia w rodzinie matka i ojciec współorganizowali sobie czas opieki nad własnym dzieckiem, autonomicznie decydując o wszystkim, co miało z nim związek. W sytuacji rozpadu rodziny przez rozwód sprawa kierowana była do sądu (pozew o rozwód), który wówczas ograniczał jednemu z rodziców władzę rodzicielską, a drugiego czynił „swoistym dysponentem” dziecka w relacji z pierwszym rodzicem, co w sposób naturalny dawało początek procesowi alienacji rodzicielskiej w Polsce. Analogicznie było w sytuacji rozpadu konkubinatu, gdy jedno z rodziców złożyło stosowny wniosek do sądu w przedmiocie powierzenia mu wykonywania władzy rodzicielskiej nad wspólnym dzieckiem z żądaniem ograniczenia tej władzy drugiemu rodzicowi (w tym przypadku nie ma obligatoryjności postępowania sądowego).

Już pod koniec lat 90. XX w., mimo że zjawisko utrudniania i uniemożliwiania dzieciom kontaktów, tj. w istocie tworzenia więzi, z drugim rodzicem (niepełnowartościowym prawnie rodzicem) i jego dalszą rodziną zostało

dostrzeżone przez prawników, to jednak ustawodawca milczał, ponieważ miał w tym swój cel polityczny¹⁵.

Można by zapytać: czy rozpad rodziny powinien umniejszać prawa rodzicielskie jednego z rodziców, a tym samym być prawnym podłożem występowania alienacji rodzicielskiej? Jeśli rozpad rodziny osłabia ją w sposób naturalny, ponieważ dzieje się to z woli jednego lub obojga rodziców, to jaki cel ma ustawodawca, aby zaniechać szczególnej ochrony dzieci przed możliwością wystąpienia alienacji rodzicielskiej w Polsce?

Problemy ochrony praw i dobra dzieci w sytuacji rozpadu ich rodzin zostały pozornie dostrzeżone przez ustawodawcę, który w 2008 r. dokonał dużej nowelizacji prawa rodzinnego (obowiązywała od 13 czerwca 2009 r.). Do przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wprowadzono niefortunne pojęcie „porozumienia rodzicielskiego” czy „planu rodzicielskiego”¹⁶, które *de facto* uzależniło ochronę prawną dziecka i jednego z rodziców od woli pierwszego rodzica, co w istocie było dalszym – i w dodatku prawnym – osłabianiem rodziny i praw samego dziecka do ochrony jego więzi z drugim rodzicem (i jego dalszą rodziną), a to z kolei tylko wzmocniło zjawisko alienacji rodzicielskiej w Polsce.

Problemy ochrony małoletnich przed zjawiskiem alienacji rodzicielskiej trwały, a dziecko mieszkające w Polsce w wielu przypadkach doświadczało już prawnej izolacji od drugiego rodzica, co tym samym naruszało prawo dziecka do utrwalania więzi z obojgiem rodziców w sytuacji rozpadu rodziny. W 2011 r. ustawodawca kolejny raz „dostrzegł” ten problem i dokonał nowelizacji prawa – tym razem kodeksu postępowania cywilnego. Efektem tej nowelizacji (nieudanej) było uchwalenie i wejście w życie z dniem 13 sierpnia 2011 r. do tego kodeksu oddziału 6: *Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem* (art. 59815–59821 k.p.c.)¹⁷.

Od początku prac nad wspomnianymi przepisami prawa o egzekucji kontaktów sygnalizowano negatywne oceny tego kontrowersyjnego rozwiązania, które było w istocie eksperymentem doprowadzającym do pogorszenia stanu ochrony praw dziecka i rodziców. To z kolei powiększyło problem alienacji rodzicielskiej od jednego z rodziców i jego dalszej rodziny, co w istocie było przemocą emocjonalną (psychiczną) wobec dziecka i wobec drugiego rodzica. Zaburzenia

¹⁵ Według Wandy Stojanowskiej w ok. 96% przypadków to matki zaburzają normalne relacje dziecka z ojcem. Autorka – za pomocą ankiet – zapytała o to sędziów wydziałów rodzinnych, który potwierdzili, że w 95,9% postępowań sądowych o kontakty (ochrona więzi rodzicielskiej) to matki utrudniają te kontakty dzieciom, jak również angażują je w konflikt okołorozwodowy. Por. W. Stojanowska, *Władza rodzicielska pozamałżeńskiego i rozwiedzionego rodzica. Studium socjologiczno-prawne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2000, s. 138; por. też M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety*, Impuls, Kraków 2017, s. 322.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r., nr 220, poz. 1431); por. art. 58 i art. 107 k.r.o.

¹⁷ Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego z 26 maja 2011 r. (Dz.U. z 2011 r., nr 144, poz. 854).

więzi rodzicielskiej prowadzą z reguły do *sui generis* kalectwa emocjonalnego i psychicznego dziecka oraz przyczyniają się do niedostosowania społecznego małoletniego, co często prowadzi do tworzenia zaburzonych relacji rodzinnych w jego już dorosłym życiu¹⁸.

Postępowanie w przedmiocie egzekucji kontaktów to w istocie wymierzenie kary finansowej, które jest dwuetapowe. W pierwszym etapie sąd wylicza kwotę, jaką zagrozi rodzicowi (zastosuje ją) do wymierzenia kary finansowej w drugim etapie. Postępowanie w pierwszej fazie może trwać rok lub 2 lata. Postępowanie w drugiej fazie również może trwać rok lub 2 lata. W sumie, aby skutecznie wyegzekwować kontakty rodzica z dzieckiem poprzez karę finansową od rodzica, który utrudnia ochronę prawa dziecka do obojga rodziców, potrzeba z reguły 3–4 lat lub dłużej. Tak długi okres wystarczy, aby samo dziecko zaczęło stosować wobec własnego rodzica wtórną alienację rodzicielską (młody człowiek już bez pomocy pierwszego rodzica wypiera się relacji z drugim rodzicem, co najczęściej jest efektem psychomanipulacji). W czasach pandemii ten okres wydłuża się o kolejne lata. Ostatecznie sąd po tych paru latach wyda nakaz zapłaty, co wcale nie gwarantuje egzekucji kontaktów, ponieważ proces izolacji fizycznej i emocjonalnej można powtórzyć w kolejnych latach życia dziecka.

Kolejnym, szczególnym przypadkiem dysfunkcji prawa rodzinnego jest postępowanie w przedmiocie egzekucji kontaktów dziecka z rodzicem na pierwszym etapie, kiedy to sąd I instancji po wydaniu postanowienia w tym przedmiocie zagrozi rodzicowi, który izoluje dziecko od drugiego rodzica i jego dalszej rodziny, określoną wysokością kary finansowej. Rodzic stosujący alienację rodzicielską z reguły odwołuje się od tego postanowienia do sądu II instancji, który to sąd – uwzględniając odwołanie – może oddalić taki wniosek pokrzywdzonego rodzica o zagrożenie. Wówczas cała sprawa o egzekucję kontaktów kończy się tylko na pierwszym etapie, co oznacza, że rodzic dochodzący praw swoich i dziecka w sądzie nie znajduje w ogóle ochrony prawnej w Polsce.

Z kolejnym przypadkiem fikcji ochrony prawnej mamy do czynienia na drugim etapie egzekucji kontaktów. Na pierwszym etapie tego postępowania sąd zagroził rodzicowi alienującemu dziecko określoną karą finansową i kara ta jest już prawomocna z uwagi na brak złożenia środka zaskarżenia bądź oddalenia przez sąd II instancji odwołania, jakie złożył rodzic, któremu zagrożono taką karą finansową. Jeśli rodzic ten dalej stosuje tzw. recydywę w uniemożliwianiu bądź utrudnianiu tychże kontaktów, to w istocie wciąż narusza czy osłabia więź

¹⁸ Por. E. Holewińska-Lapińska, *Sędziowska ocena efektywności stosowania przepisów dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵–598²⁰ k.p.c.) w świetle wyników badania ankietowego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016, s. 1, 34. Por. też S. Cudak, *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (4), s. 34; por. też M. Tański, *Sytuacja psychologiczna dziecka rozstających się rodziców*, Centrum Mediacji Partners Polska, Warszawa 2016, s. 2–5.

rodzicielską dziecka z drugim rodzicem – wówczas sąd na drugim etapie postępowania i na wniosek rodzica uprawnionego rozpatruje wydanie nakazu zapłaty, mnożąc kwotę zagrożenia (z pierwszego etapu) przez liczbę naruszeń prawa do kontaktów wykazanych w drugim postępowaniu sądowym (drugi etap). Jeśli nakaz zapłaty kary finansowej z drugiego etapu postępowania zostanie oddalony po jego zaskarżeniu (po kontroli instancyjnej), ukazuje to wówczas *expressis verbis* fikcję prawną ochrony praw i dobra dziecka w Polsce. Innymi słowy, po 2 czy 4 latach sądowej batalii o wyegzekwowanie tych kontaktów, w istocie o zaprzestanie stosowania izolacji fizycznej i emocjonalnej dziecka od jednego z rodziców (czy np. dziadków tego rodzica, którzy mają ustalone kontakty z wnukiem/wnuczką) – wracamy do stanu (chwili) przed złożeniem wniosku do sądu. Taki mechanizm utrwala tylko bezkarność i wręcz zachęca dysfunkcyjnego rodzicielsko rodzica do dalszego stosowania przemocy alienacji rodzicielskiej, ponieważ polski wymiar sprawiedliwości w żaden sposób nie zmusił go do przestrzegania prawa.

Takie nieskuteczne postępowanie w przedmiocie ochrony prawa dziecka do obojga rodziców z „niepełnoprawnym rodzicem”, tj. powyższe postępowanie sądowe dotyczące wykonania kontaktów (art. 113 k.r.o. w związku z art. 598¹⁵ k.p.c. i dalszymi), z reguły kończy się tylko wzmocnieniem zjawiska alienacji rodzicielskiej przez jednego z rodziców, i to na podstawie prawa, które miało ochronić dziecko przed tą fizyczną i emocjonalną izolacją od drugiego rodzica. Problemy prawa rodzinnego związane z dziećmi stały się już tak powszechne w mediach, że powstało nawet wyrażenie **sieroty sądowe**¹⁹.

Poza wymienionymi wadliwościami w stosowaniu prawa na podstawie kodeksu postępowania cywilnego w doktrynie wskazano również na inne problemy związane ze sprawiedliwością proceduralną przed sądem II instancji, a łączące się z postępowaniem dowodowym, co tym bardziej komplikuje cały proces sprawiedliwego rozstrzygnięcia w sprawach rodzinnych czy opiekuńczych²⁰.

Kolejny raz wymienione nowelizacje prawa rodzinnego petryfikowały tylko fikcję ochrony praw dziecka, która dodatkowo wzmocniła zjawisko alienacji rodzicielskiej²¹. W 2019 r. na konferencji w Toruniu wiceminister sprawiedliwości oraz RPD oficjalnie poinformowali, że ustawodawca w ramach reformy prawa

¹⁹ *Sieroty sądowe*, „PRIME” 2012, nr 12, s. 7–11.

²⁰ Por. D. Szenkowski, *Zasada fair trial w kontekście prawa do obrony i kontroli instancyjnej w postępowaniu przed sądem II instancji na przykładzie spraw rodzinnych i opiekuńczych w Polsce*, w: *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, red. G. Jędrzejek, S. Kotas, F. Manikowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 387–411.

²¹ Nikt w Polsce nie ponosi odpowiedzialności za stanowanie takiego niszczącego rodzinę i psychikę dzieci prawa rodzinnego, które jest świadomie tworzone głównie przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Autor niniejszego artykułu wielokrotnie spotykał się z pracownikami (sędziami) tego ministerstwa i omawiał z nimi te problemy.

rodzinnego przygotowuje nowe przepisy o pieczy naprzemiennej i o penalizacji alienacji rodzicielskiej, jednakże zapowiadanych zmian nie uchwalono²².

3. Wnioski

Prawny aspekt wadliwego prawa rodzinnego wskazano również w orzecznictwie, np. sąd opiekuńczy w 2017 r. w swoim uzasadnieniu skonstatował: „Alienacja rodzicielska jest efektem zachowań, występujących najczęściej w wyniku rozstania się (rozpadu związku – rozwodu) rodziców dziecka. Jednym z elementów alienacji jest przyznawanie głównej opieki nad dzieckiem jednemu z rodziców, co zarazem ogranicza kontakt z drugim rodzicem i w efekcie może wywołać u dziecka wiele niepożądanych zachowań i zaburzeń. Zerwanie więzi między dzieckiem a jednym z rodziców jest dla niego krzywdą [...] Naruszanie naturalnego prawa dziecka do równej opieki i miłości obojga rodziców, w szczególności wykluczenie rodzicielskie – jest najgorszą krzywdą jaką można zrobić dziecku, stanowi wobec dziecka przemoc!”²³.

W anglojęzycznej literaturze psychologicznej, która porusza tematy skutków alienacji rodzicielskiej, Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne (ang. American Psychological Association – APA) konstatuje: „Dzieci, które były poddawane przemocy rodzicielskiej (Alienacja Rodzicielska) cierpią później na zaburzenia lękowe, stany depresyjne, niską samoocenę, mają objawy stresu pourazowego oraz dochodzi wśród nich do prób samobójczych w takim samym stopniu, a nierzadko większym, niż dzieci będące ofiarami przemocy fizycznej lub przemocy seksualnej”²⁴. Skutkami doświadczenia przez dzieci i młodzież przemocy psychicznej i emocjonalnej są m.in.: utrata zdolności do dawania i przyjmowania miłości od rodziców; zaburzone wzorce i relacje rodzinne, ze skłonnością do powtarzania ich w swoim dorosłym życiu; problemy psychosomatyczne, głównie trudności ze snem i z jedzeniem; konfliktowy stosunek

²² Dnia 23 lutego 2019 r. w Toruniu, w Wyższej Szkole Kultury Społecznej i Medialnej, odbyło się sympozjum naukowe pt. „Pojednanie w małżeństwie i w rodzinie”. Autor niniejszego tekstu osobiście pytał o rozwiązania prawne związane ze zjawiskiem alienacji rodzicielskiej. Na sympozjum wspomniano o wprowadzeniu pieczy naprzemiennej jako instytucji w prawie rodzinnym, jak również o karze więzienia (do 5 lat w Belgii) w sytuacji uniemożliwiania dziecku kontaktów z drugim rodzicem. Wiceminister sprawiedliwości zachwalał też nowelizację kodeksu postępowania cywilnego o karach finansowych wobec rodziców, którzy uniemożliwiają dziecku kontakt z drugim rodzicem. W rezultacie, jedynie przedstawiono propozycje, po czym zaniechano ich wprowadzenia. Dziwić może fakt, że ta opcja polityczna ze słowa „rodzina” uczyniła swoje główne hasło wyborcze (sic!).

²³ Sąd Rejonowy w Kępnie, z uzasadnienia postanowienia z dnia 31.10.2017 r. sygn. III Nsm 180/15, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/iii-nsm-180-15-postanowienie-sadu-rejonowego-w-kepnie-522609986> [dostęp: 6.06.2021].

²⁴ Cyt. za: ibidem.

do autorytetów, jak również zanik autorytetów, zwłaszcza w rodzinie; problemy z panowaniem nad gniewem i wrogością; niskie poczucie własnej wartości; nadmierna zależność (osobowość zależna); problemy z budowaniem relacji interpersonalnych, a także z tworzeniem związków intymnych; brak zaufania; depresja; alienacja społeczna; skłonność do uzależnień, głównie od alkoholu i narkotyków; stany lękowe; tendencje samobójcze²⁵.

Czasem zdarza się, że w sytuacji rozpadu rodziny samo dziecko preferuje jednego z rodziców, np. ojca, wówczas w sądzie przedstawia się to w ten sposób, że małoletni został przez niego zmanipulowany²⁶.

Doświadczanie przemocy alienacji rodzicielskiej w dzieciństwie przekłada się bezpośrednio na przyszłe i zaburzone relacje interpersonalne w osobniczym i dorosłym życiu młodego człowieka. „W 2018 r. Polska była na drugiej pozycji w Europie pod względem liczby przypadków zaburzeń psychicznych i emocjonalnych u dzieci i młodzieży (m.in. z powodu niskiej jakości ochrony praw dziecka i rodzica w sądzie rodzinnym w sytuacji rozpadu rodziny)”²⁷. „W 2014 i w 2019 r. Polska zajmowała drugie miejsce w Europie pod względem liczby samobójstw nieletnich (m.in. z powodu niskiej jakości ochrony praw dziecka i rodzica w sądzie rodzinnym w sytuacji rozpadu rodziny)”²⁸. Sytuacja pandemiczna pogorszyła kondycję psychiczną młodych ludzi, co potwierdzają częściowe policyjne statystyki.

W 2020 r. w całej Polsce w przedziale wiekowym 7–18 lat życie odebrało sobie 107 dzieci – najmłodsze z nich miało 8 lat²⁹. Ogólna liczba zamachów

²⁵ Typologia rozszerzona zob. *Alienacja rodzicielska – forma przemocy, która niszczy psychikę dziecka*, <https://alienacjarodzicielska.pl/alienacja-rodzicielska-forma-przemocy-ktora-niszczy-psychike-dziecka> [dostęp: 6.06.2021]; por. też M. Tański, *Sytuacja psychologiczna...*, s. 3 i n.

²⁶ Tak w sprawie o sygn. V ACa 315/20, SA Katowice, wyrok z dnia 27.01.2021 r. (informacja własna).

²⁷ Por. A. Szczepańska, K. Klinger, *Dzieci w psychicznej rozsypce. Liczba najmłodszych z problemami psychicznymi rośnie w zastraszającym tempie*, *Gazeta Prawna*, 5.03.2018, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/1108730,liczba-dzieci-z-problemami-psychicznymi.html> [dostęp: 30.05.2021].

²⁸ „Pod względem liczby samobójstw popełnianych przez osoby do 19. roku życia w 2014 r. Polska zajmowała drugie miejsce w Europie” – M. Jantos, *Samobójstwa dzieci i młodzieży*, https://www.krakow.pl/aktualnosci/243736,30,komunikat,samobojstwa_dzieci_i_mlodziemy.html?_ga=2.119528905.1334795245.1604434089-2141711462.1600248508 [dostęp: 30.09.2021]; B. Grygiel, *Samobójstwa nieletnich: Polska na drugim miejscu w Europie*, *Focus*, 8.05.2019, <https://www.focus.pl/artikul/samobojstwa-nieletnich-polska-na-drugim-miejscu-w-europie> [dostęp: 30.09.2021].

²⁹ K. Grzelak, *W roku pandemii wzrosła liczba samobójstw wśród dzieci. Polska policja pokazuje tragiczne statystyki*, *Focus*, 8.03.2021, <https://www.focus.pl/artikul/w-roku-pandemii-wzrosla-liczba-samobojstw-wsrod-dzieci-polska-policja-pokazuje-tragiczne-statystyki> [dostęp: 6.06.2021]; <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 27.10.2021].

samobójczych dzieci i młodzieży wyniosła 943 (w grupie od 7 do 12 lat – 29 zamachów, w grupie od 13 do 18 lat – 814 zamachów samobójczych)³⁰.

Od początku stycznia do końca września 2021 r. liczba zamachów samobójczych wśród dzieci w grupie wiekowej 7–12 lat wzrosła do 54 (wzrost prawie o 100% względem 2020 r.). W grupie wiekowej 13–18 lat liczba zamachów samobójczych wyniosła 951, co razem w obu grupach wiekowych daje liczbę 1005 (w 2020 r. – 943). Zamachy samobójcze zakończone śmiercią w grupie wiekowej od 7 do 12 lat – 1 zgon, w grupie wiekowej od 13 do 18 lat – 91 zgonów (razem 92 zgony w obu grupach wiekowych)³¹.

Największy odsetek zamachów samobójczych występuje wśród „dorosłych dzieci” (19–24 lata) – w 2020 r. liczba zamachów samobójczych wyniosła w tej grupie wiekowej 1242, ale już w 2021 r., za okres tylko 9 miesięcy (od stycznia do września), było to 1141. Z kolei zamachy samobójcze zakończone śmiercią w tej grupie wiekowej wyniosły: w 2020 r. – 349 zgonów, za 9 miesięcy 2021 r. (od stycznia do września) – 248 zgonów³².

Należy mieć na uwadze, że są to tylko zgłoszone przypadki, a eksperci w zakresie tego tematu uważają, że liczba rzeczywistych zamachów samobójczych może być kilka razy wyższa³³.

Alienacja rodzicielska przyczynia się także do ograniczania dziecku świata jego wartości, przyczynia się do swoistego monizmu aksjologiczno-kulturowego i emocjonalno-psychicznego poprzez skazanie dziecka tylko na przestrzeń życiową jednego, dysfunkcyjnego rodzicielsko rodzica, co również osłabia jego odporność psychiczną na coraz bardziej skomplikowany świat³⁴. Dziecko z reguły czerpie radość, siłę czy energię do życia z miłości rodzicielskiej, która w wielu przypadkach jest swoistą „tarczą ochronną”, za pomocą której każdy z nas rozwiązywał swoje problemy wieku młodzieńczego. Osłabienie tej energii od matki czy ojca ma negatywny wpływ na sposób rozwiązywania różnych problemów przez dziecko (zwłaszcza w jego wieku młodzieńczym), jak i wpływa na jakość życia niepełnoletniego czy już „dorosłego dziecka”³⁵. W relacjach interpersonalnych, a zwłaszcza w relacjach rodzicielskich (również rodzinnych), tkwi źródło

³⁰ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 27.10.2021].

³¹ Statystyki uzyskane z Komendy Głównej Policji w ramach dostępu do informacji publicznej za 9 miesięcy 2021 r. (informacja własna).

³² Statystyki uzyskane z Komendy Głównej Policji w ramach dostępu do informacji publicznej za 9 miesięcy 2021 r. (informacja własna).

³³ Tak Michał Murgrabia, prezes platformy ePsycholodzy.pl, w: J. Michalik, *Popelnili samobójstwo, bo nie mieli za co żyć. Śmiertelne żniwo koronakryzysu*, Sądcezanin info, 4.08.2021, <https://sadczezanin.info/wiadomosci/popelnili-samobojstwo-bo-nie-mieli-za-co-zyc-smiertelne-zniwo-koronakryzysu> [dostęp: 10.10.2021].

³⁴ Por. J.M. Domańska, *Teoretyczne aspekty zjawiska samobójstw*, „Pedagogika” 2017, t. 26, nr 2, s. 194, [dx.doi.org/10.16926/p.2017.26.36](https://doi.org/10.16926/p.2017.26.36).

³⁵ Zob. przypis 31.

naszych sukcesów, naszej siły przetrwania bądź różnych porażek życiowych, wśród których najtragiczniejszą jest próba samobójcza naszego dziecka.

Maria Jarosz w swoich badaniach nad przyczynami samobójstw wyróżniła właśnie problemy rodzinne, które najczęściej pojawiają się w sytuacji rozpadu rodziny: „[...] nie ulega wątpliwości, że wszelkie formy zachowań autodestrukcyjnych (łącznie z samouszkodzeniem) wyrosły na podłożu niekorzystnej sytuacji rodzinnej [...]”³⁶. Jednym z najtragiczniejszych przykładów zaburzonych relacji rodzinnych, niszczących umysł i duszę dziecka, a potem już dorosłej osoby, był przypadek samobójstwa rozszerzonego 26-letniej matki i jej 3-letniego dziecka w maju 2021 r.³⁷

W polskim prawie rodzinnym konieczna jest rzeczystwa – a nie kolejna i pozorna – nowelizacja prawa materialnego (kodeks rodzinny i opiekuńczy), która w sposób faktyczny podniesie prawa i dobro dziecka na możliwie najwyższy poziom ochrony prawnej w sytuacji rozpadu jego rodziny³⁸. Zmiana ta powinna polegać na zmianie przepisów prawa materialnego i prawa procesowego w kierunku wprowadzenia opieki naprzemiennej wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, aby tym samym zapewnić rodzicom realizację najważniejszych praw w życiu człowieka, tj. praw rodzicielskich, które nie tylko wyrażają się jako prawny obowiązek rodzica, ale które powinny być szczególnie chronione przez system prawny³⁹.

³⁶ Cyt. za: A. Czabański, J. Mariański, *Problematyka samobójstw w ujęciu Marii Jarosz*, „Teologia i Moralność” 2018, vol. 13, nr 2 (24), s. 213, <https://doi.org/10.14746/tim.2018.24.2.13>.

³⁷ M. Konieczna, *Od rozvodu rodziców miała myśli samobójcze. Po 18 latach zabiła własne dziecko*, <https://radiopoznan.fm/informacje/pozostale/psychiczna-rana-z-dziecinstwa-popchnela-matke-do-zabojstwa-dziecka?fbclid=IwAR1rnoi6E8gR1XNR1KL7iH7S8xQzEvJOhApCQnfpIHJG6yHqadLYBWN> [dostęp: 5.05.2021]: „26-letnia Magdalena C., która przyznała się do odebrania życia trzyletniej córce, była bezrobotna. Mieszkała z matką, od rozvodu rodziców, oprócz myśli samobójczych, miewała epizody samookaleceń”.

³⁸ Por. D. Szenkowski, *Zagubiony wymiar „dobra dziecka” w sądach rodzinnych. Prawne i pozaprawne przyczyny niskiej jakości prawa rodzinnego*, w: *Współczesne ojcostwo. Konteksty kulturowe, pedagogiczne i prawne*, red. E. Ogrodzka-Mazur, G. Błahut, T.B. Chmiel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 65–92. Obecnie koalicja rządząca stosuje politykę „kupowania” głosów wyborczych za pomocą programów socjalnych typu „pieniądze na dziecko i za urodzenie dziecka”, ponieważ program 500+ nie przyniósł oczekiwanych rezultatów.

³⁹ Przykład brzmienia nowych przepisów o władzy rodzicielskiej: „art. 58 § 1. W wyroku orzekającym rozwód sąd, uwzględniając dobro i prawo dziecka do wychowania przez oboje rodziców, ustala pieczę rodziców nad wspólnym małoletnim dzieckiem, orzekając, że dziecko będzie przebywać pod ich pieczę w równych okresach czasu (opieka równoważna). Każdy z rodziców ponosi koszty utrzymania dziecka, gdy małoletni jest pod jego pieczę. Rodzice mogą ustalić inny podział wspólnej pieczy wykonywanej nad dzieckiem (opieka nierównoważna). § 1a. W przypadku, gdy wspólna piecza rodziców nie może być wykonywana w równych okresach czasowych, sąd na wniosek rodzica, który tej pieczy nie może wykonywać, ustala mu okres pieczy, o jaki on wnioskuje. Każdy z rodziców ponosi koszty utrzymania dziecka, gdy małoletni jest pod jego pieczę. Rodzic, u którego dziecko przebywa w dłuższym okresie pieczy, może żądać dopłaty alimentacyjnej proporcjonalnej do kosztów utrzymania dziecka, wynikają-

Nie ma żadnego racjonalnego, psychologicznego bądź moralnego (czy etycznego) uzasadnienia, aby ustawodawca osłabiał rodzinę, a tym samym i prawa dziecka, tylko dlatego, że nastąpił rozpad jego rodziny. Ustawodawca powinien wprowadzić bezwzględną penalizację naruszenia prawa dziecka do bycia wychowywanym przez matkę i ojca w sytuacji rozłącznego życia jego rodziców, które zawiera się też w prawach jego rodziców (sic!), ponieważ truizmem jest twierdzenie, że „Dzieci są wiosną rodziny i społeczeństwa, nadzieją, która ciągle kwitnie, przyszłością, która bez przerwy się otwiera”⁴⁰, są radością samą w sobie, która każdego dnia daje nam – rodzicom – poczucie spełnienia naszego odwiecznego, rodzicielskiego „obowiązku”, wypełnionego bezwarunkową miłością do własnego dziecka. Wówczas konstytucyjna ochrona rodzicielstwa przestanie być martwym przepisem prawa w Polsce, ponieważ obecnie Konstytucja RP w ogóle nie chroni dziecka i jednego z rodziców w tej trudnej dla nich sytuacji, jaką jest przemoc alienacji rodzicielskiej często występująca w chwili rozpadu rodziny⁴¹.

cej z różnicy czasu okresów pieczy u rodziców”. Analogicznie, art. 107 k.r.o. Jest to propozycja autora niniejszego artykułu.

⁴⁰ Jan Paweł II, *Dzieci są wiosną rodziny i społeczeństwa*, Jubileusz Rodzin 14.10.2000 r., www.opoka.org.pl, cyt. za: D. Szczęch: *Ochrona praw dziecka w konwencjach międzynarodowych*, s. 49, <https://docplayer.pl/4749013-Ochrona-praw-dziecka-w-konwencjach-miedzynarodowych.html> [dostęp: 27.10.2021]. Przykładem penalizacji naruszenia prawa opieki rodzica bądź opiekuńca prawnego może być dodanie art. 207a: „§ 1. Kto poprzez alienację rodzicielską dziecka uniemożliwia, utrudnia bądź pozbawił osobę uprawnioną wykonywania osobistej opieki nad dzieckiem do 15. roku życia w wymiarze czasowym do 10 dni, ustalonej orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem lub inną umową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 5 lat. § 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 pozbawił osobę uprawnioną wykonywania osobistej opieki nad dzieckiem do 15. roku życia w wymiarze czasowym powyżej 10 dni, ustalonej orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem lub inną umową, podlega karze pozbawienia wolności od 4 do 5 lat. § 3. Kto, poprzez psycho-manipulację dziecka, negatywnie nastawia małoletniego przeciwko rodzicowi bądź opiekunowi prawnemu, podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 5 lat. § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1, § 2 lub § 3 następuje na wniosek pokrzywdzonego. § 5. Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 1, § 2 lub § 3, jeśli pokrzywdzony w terminie do 30 dni wycofa swój wniosek o ukaranie sprawcy”. Do słownika objaśnień ustawowych kodeksu karnego dodano by ustaloną definicję alienacji rodzicielskiej i psychomanipulacji. Należałoby tym samym dokonać również korekty art. 211 k.k., ponieważ penalizacja alienacji rodzicielskiej wyczerpuje znamiona przemocy psychicznej i naruszenia prawa opieki. Pokrzywdzonymi są tutaj dziecko i rodzic. Jest to propozycja autora niniejszego tekstu. Zob. także M. Pomarańska-Bielecka, *Kryminalizacja zjawiska alienacji rodzicielskiej – aktualnie obowiązujący stan prawny i propozycje zmian*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2021, vol. 20, no. 1, s. 138–158, <https://www.dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/793/644> [dostęp: 2.11.2021].

⁴¹ Por. *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, C.H. Beck, Warszawa 2016: „W orzecznictwie TK zauważono, że realizacja prawa do ochrony życia rodzinnego zakłada harmonijne ukształtowanie stosunków rodzinnych dla dobra wszystkich jej członków, przy szczególnym uwzględnieniu dobra dziecka jako wartości o podstawowym znaczeniu konstytucyjnym. Prawna ochrona życia rodzinnego powinna więc »stwarzać optymalne

Bibliografia

- Alienacja rodzicielska – forma przemocy, która niszczy psychikę dziecka*, <https://alienacja-rodzicielska.pl/alienacja-rodzicielska-forma-przemocy-ktora-niszczy-psychike-dziecka> [dostęp: 6.06.2021].
- Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety*, Impuls, Kraków 2017.
- Courage K., *New Study Finds Little Misuse of Parental Alienation Arguments in Child Custody Cases*, <https://natsci.source.colostate.edu/new-study-finds-little-misuse-of-parental-alienation-arguments-in-child-custody-cases> [dostęp: 3.06.2021].
- Cudak S., *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (4), s. 31–39.
- Czabański A., Mariański J., *Problematyka samobójstw w ujęciu Marii Jarosz*, „Teologia i Moralność” 2018, vol. 13, nr 2 (24), s. 225–241, <https://doi.org/10.14746/tim.2018.24.2.13>.
- Czerederecka A., *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Domańska J.M., *Teoretyczne aspekty zjawiska samobójstw*, „Pedagogika” 2017, t. 26, nr 2, s. 187–201, [dx.doi.org/10.16926/p.2017.26.36](https://doi.org/10.16926/p.2017.26.36).
- Fałszywe oskarżenia o molestowanie*, 9.11.2011, <https://kobieta.wp.pl/falszywe-oskarzenia-o-molestowanie-5982430628250753a> [dostęp: 3.06.2021].
- Gajewski R., *Plaga samobójstw w Małopolsce. Życie odbierają sobie nawet dzieci*, Sądeczanin info, 7.10.2021, https://sadczechanin.info/wiadomosci/plaga-samobojstw-w-malopolsce-zycie-odbieraja-sobie-nawet-dzieci?fbclid=IwAR0FsFT99vVaUyHxDLrF_RUWYvlu00ojx5YBRxvASQf4Y15kNCHSX1-pv14 [dostęp: 12.10.2021].
- Grygiel B., *Samobójstwa nieletnich: Polska na drugim miejscu w Europie*, Focus, 8.05.2019, <https://www.focus.pl/artykul/samobojstwa-nieletnich-polska-na-drugim-miejscu-w-europie> [dostęp: 30.09.2021].
- Grzelak K., *W roku pandemii wzrosła liczba samobójstw wśród dzieci. Polska policja pokazuje tragiczne statystyki*, Focus, 8.03.2021, <https://www.focus.pl/artykul/w-roku-pandemii-wzrosla-liczba-samobojstw-wsrod-dzieci-polska-policja-pokazuje-tragiczne-statystyki> [dostęp: 6.06.2021].
- Holewińska-Łapińska E., *Sędziowska ocena efektywności stosowania przepisów dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵–598²⁰ k.p.c.) w świetle wyników badania ankietowego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016.

warunki dla rozwoju dziecka pod pieczę rodziców” (zob. wyrok TK z 16 lipca 2007 r., SK 61/06, OTK-A 2007, nr 7, poz. 77). Dwa orzeczenia sądowe, jedno z 31 lipca 2019 r. (z Myszkowa, III Nsm 467/18), drugie z 31 marca 2021 r. (z Kartuz, III Nsm 120/18), dają „światło nadziei” na poprawę życia dzieci podlegających prawu polskiemu – w sytuacji rozpadu ich rodziny, co świadczy, że nawet przy bardzo wadliwej legislacji sąd może uszanować prawo dziecka do życia z obojgiem rodziców w sposób niedyskryminujący dziecko i jednego z rodziców. W obu przypadkach sądy orzekły o pieczy naprzemiennej (równoważnej), mimo że każdy z rodziców chciał wyłącznego wykonywania władzy rodzicielskiej nad wspólnym dzieckiem, z żądaniem ograniczenia tej władzy drugiemu rodzicowi. Sąd jednak uszanował równość rodziców oraz prawo dziecka do obojga rodziców w sytuacji rozpadu rodziny. Takie postępowanie powinno być standardem w Polsce.

- <https://education.parentalalienation.eu/pa-online-2020-parents> [dostęp: 3.06.2021].
- <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/iii-nsm-180-15-postanowienie-sadu-rejonowego-w-kepnie-522609986> [dostęp: 6.06.2021].
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 27.10.2021].
- Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2013 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, 2014, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/informacja_rpd_2013.pdf [dostęp: 5.10.2021].
- Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2015 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, 2016, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/informacja_za_rok_2015.pdf [dostęp: 5.10.2021].
- Jantos M., *Samobójstwa dzieci i młodzieży*, https://www.krakow.pl/aktualnosci/243736,30,komunikat,samobojstwa_dzieci_i_mlodziezy.html?_ga=2.119528905.1334795245.1604434089-2141711462.1600248508 [dostęp: 30.09.2021].
- Konieczna M., *Od rozwodu rodziców miała myśli samobójcze. Po 18 latach zabiła własne dziecko*, <https://radiopoznan.fm/informacje/pozostale/psychiczna-rana-z-dziecinstwa-popchnela-matke-do-zabojstwa-dziecka?fbclid=IwAR1rnoi6E8gR1XNR1KL7iH7S8xQzEvJOhApCQnfkpIHJG6yHqadLYBWN> [dostęp: 5.05.2021].
- Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Michalik J., *Popelnili samobójstwo, bo nie mieli za co żyć. Śmiertelne żniwo koronakryzysu*, *Sądcezanin info*, 4.08.2021, <https://sadeczanin.info/wiadomosci/popelnili-samobojstwo-bo-nie-mieli-za-co-zyc-smiertelne-zniwo-koronakryzysu> [dostęp: 10.10.2021].
- Pieńkowski M., *Rozwód i piekło pomówień*, *Rzeczpospolita*, 30.05.2014, <https://www.rp.pl/arttykul/1113868-Rozwod-i-pieklo-pomowien.html> [dostęp: 3.06.2021].
- Pomarańska-Bielecka M., *Kryminalizacja zjawiska alienacji rodzicielskiej – aktualnie obowiązujący stan prawny i propozycje zmian*, „*Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*” 2021, vol. 20, no. 1, s. 138–158, <https://www.dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/793/644> [dostęp: 2.11.2021].
- Sieroty sądowe*, „PRIME” 2012, nr 12, s. 7–11.
- Stojanowska W., *Władza rodzicielska pozamałżeńskiego i rozwiedzionego rodzica. Studium socjologiczno-prawne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2000.
- Szczepańska A., Klinger K., *Dzieci w psychicznej rozsypce. Liczba najmłodszych z problemami psychicznymi rośnie w zaskakującym tempie*, *Gazeta Prawna*, 5.03.2018, <https://serwis.gazetaprawna.pl/zdrowie/arttykuly/1108730,liczba-dzieci-z-problemami-psychicznymi.html> [dostęp: 30.05.2021].
- Szczęch D., *Ochrona praw dziecka w konwencjach międzynarodowych*, s. 42–49, <https://docplayer.pl/4749013-Ochrona-praw-dziecka-w-konwencjach-miedzynarodowych.html> [dostęp: 27.10.2021].
- Szenkowski D., *Pluralizm wartości a wola i racjonalność ustawodawcy – konflikt aksjologiczny w systemie i stosowaniu prawa*, w: *Przemoc w polityce. Polityk i jego emancjacje*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2010, s. 181–201.

- Szenkowski D., *Władza rodzicielska na tle konfliktów aksjologicznych – niektóre uwagi de lege lata i de lege ferenda. Czy polskie prawo chroni dobro dziecka?*, w: *Władza rodzicielska. Wybrane zagadnienia regulacji i praktyki prawnej*, red. P.A. Gryguć, K. Kuryłowicz, A. Pawełko, E. Szachniewicz, Temida 2, Białystok 2020, s. 231–255.
- Szenkowski D., *Zagubiony wymiar „dobra dziecka” w sądach rodzinnych. Prawne i pozaprawne przyczyny niskiej jakości prawa rodzinnego*, w: *Współczesne ojcostwo. Konteksty kulturowe, pedagogiczne i prawne*, red. E. Ogrodzka-Mazur, G. Błahut, T.B. Chmiel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 65–92.
- Szenkowski D., *Zasada fair trial w kontekście prawa do obrony i kontroli instancyjnej w postępowaniu przed sądem II instancji na przykładzie spraw rodzinnych i opiekuńczych w Polsce*, w: *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, red. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 387–411.
- Szulc A., *Falszywe oskarżenia o pedofilię*, Newsweek, 9.11.2015, <https://www.newsweek.pl/polska/kobiety-wykorzystuja-oskarzenia-o-pedofilie-przeciwko-partnerom/ngjbvcg> [dostęp: 3.06.2021].
- Tański M., *Sytuacja psychologiczna dziecka rozstających się rodziców*, Centrum Mediacji Partners Polska, Warszawa 2016.
- Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 kwietnia 2017 r. (sygn. GAB.422.5.2017.BS), http://bip.brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2017_04_21_alienacja.pdf [dostęp: 6.06.2021].
- Zalewska S.L., *Wartości we współczesnej rodzinie. Pomiędzy deklaracją a czynem*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2017, s. 183–198, <https://doi.org/10.14746/sr.2017.1.1.15> [dostęp: 6.06.2021].
- Żak P., Brysacz P., *Rozwód z molestowaniem w tle*, Charaktery, 27.07.2016, <https://charaktery.eu/arttykul/rozwod-z-molestowaniem-w-tle> [dostęp: 3.06.2021].

mgr DARIUSZ SZENKOWSKI

e-mail: dariusz.szenkowski@gmail.com

Mgr, absolwent UMK w Toruniu, prawnik współpracujący z organizacjami pozarządowymi i różnymi kancelariami prawniczymi w Polsce, uczestnik wielu posiedzeń komisji sejmowych i senackich w latach 2013–2019 procedujących zmiany prawa rodzinnego. Brał czynny udział w ponad 20 konferencjach o prawie rodzinnym w latach 2015–2021, był uczestnikiem w spotkaniach w Ministerstwie Sprawiedliwości na temat spraw rodzinnych (2015–2019).

LLM, who graduated from the Nicolaus Copernicus University in Toruń is a lawyer cooperating with non-governmental organisations and various law firms in Poland. He participated in many sessions of parliamentary and senate committees during 2013–2019, mainly in the filed of changes of family law. And has been active participation in over 20 conferences on family law in 2015–2021, as well as in meetings at the Ministry of Justice, in family matters (2015–2019).

ALICJA MAGDALENA PAWLIKOWSKA

 <https://orcid.org/0000-0002-5592-6033>
Kolegium Jagiellońskie Toruńska Szkoła Wyższa

Obraz samobójstwa w filmie *Sala samobójców* w reżyserii Jana Komasy

The phenomenon of suicide in a film directed by Jan Komasa *Sala samobójców*

ABSTRAKT: Ocena zjawiska samobójstwa jednostki ma niekiedy charakter ambiwalentny. Utrata bliskiej osoby jest niezwykle trudnym doświadczeniem. Samobójstwo z jednej strony może być postrzegane jako strach przed życiem, tchórzostwo czy niechęć do stawienia czoła problemom codziennym, z drugiej zaś interpretowane bywa jako swoisty akt bohaterstwa lub budzący współczucie, wyzwalający empatię. Umiejętność odczytania pewnych poprzedzających ten czyn sygnałów werbalnych i niewerbalnych daje możliwość udzielenia wsparcia osobie, która rozważa popełnienie samobójstwa. W artykule udzielię odpowiedzi na pytanie, czy film Jana Komasy *Sala samobójców* w odpowiedni sposób przedstawia problematykę zachowań samobójczych wśród adolescentów.

SŁOWA KLUCZOWE: młodzież, świat wirtualny, myśli samobójcze, samobójstwo, traumatyczne wydarzenie

ABSTRACT: The assessment of the phenomenon of an individual's suicide is sometimes ambivalent. Losing a loved one is an extremely difficult experience. On the one hand, it can be perceived as fear of life, cowardice or reluctance to face everyday problems, on the other hand, it can be interpreted as a specific act of heroism or compassion, triggering empathy. Being able to read certain verbal and non-verbal cues gives the opportunity to support someone who is considering committing suicide. In this article, I will answer the question whether Jan Komasa's film *Sala samobójców* adequately presents the problem of suicidal behavior among adolescents.

KEYWORDS: youth, virtual world, thoughts of suicide, suicide, traumatic event

Na świecie blisko 800 tysięcy osób rocznie ginie w wyniku podjęcia próby samobójczej, co daje ponad 2000 zgonów dziennie¹. W Polsce z kolei codziennie odbiera sobie życie ok. 14 osób². Samobójstwo stanowi trzecią najczęstszą przyczynę zgonów w grupie wiekowej 15–19 lat. Wskaźnik poziomu samobójstw jest wyższy w krajach bardzo wysoko oraz wysoko rozwiniętych niż w krajach średnio i słabo rozwiniętych. Pomimo rozwoju nauk społecznych zjawisko zamachu samobójczego wciąż stanowi temat tabu w ogólnym dyskursie. Stereotypowe postrzeganie tego czynu prowadzi do pewnej ambiwalencji wewnętrznej osób, które zostały poinformowane o tym, że inny człowiek planuje popełnić samobójstwo. Pomimo licznych informacji w sferze medialnej dotyczących prób samobójczych (zakończonych zgonem lub nie) osoby trzecie nie podejmują często żadnych kroków, aby udzielić wsparcia jednostce, która planuje odebrać sobie życie. Ponadto bardzo często następuje stygmatyzacja rodziny denata, co utrudnia najbliższym przeżycie żałoby.

W artykule udzielę odpowiedzi na pytanie, czy film Jana Komasy *Sala samobójców* w odpowiedni sposób przedstawia problematykę zachowań samobójczych wśród adolescentów. Ponadto opiszę czynniki ryzyka wzmagające zachowania samobójcze głównego bohatera. Dokonam również analizy wpływu otoczenia społecznego na zachowanie nastolatka.

Film jako element kultury masowej dostarcza wiedzy, jest nośnikiem wrażeń, emocji oraz sposobem na przyjemne spędzenie czasu wolnego. Wykorzystanie obrazu filmowego jako narzędzia edukacyjnego stanowi alternatywę dla tradycyjnych metod nauczania. Omawiana produkcja przedstawia m.in. zjawisko uzależnienia od Internetu, cyberprzemoc oraz problematykę zachowań samobójczych.

Niewiele jest polskich produkcji filmowych dotyczących zjawiska samobójstwa, dlatego też pragnę skupić się na filmie w reżyserii i ze scenariuszem Jana Komasy *Sala samobójców*. Miał on swoją premierę w 2011 r., a w główne role wcielili się Jakub Gierszał (Dominik Santorski), Roma Gąsiorowska (Sylwia), Agata Kulesza (Beata Santorska – matka Dominka) oraz Krzysztof Pieczyński (Andrzej Santorski – ojciec Dominika). Film jest zaliczany do gatunku dramatu psychologicznego.

Produkcja adresowana jest do adolescentów, została przygotowana w sposób przystępny dla młodzieży i dorosłych. Łączy elementy świata rzeczywistego i życia w świecie wirtualnym. Jeszcze dziesięć lat temu, gdy omawiany obraz był obecny na ekranach kin, można było rozdzielić te dwie rzeczywistości, jednak współcześnie staje się to coraz trudniejsze. W obecnych czasach człowiek żyje w obu tych światach jednocześnie.

¹ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> [data dostępu: 20.05.2021].

² <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [data dostępu: 20.05.2021].

Dystrybutor określił, że film jest przeznaczony dla osób, które ukończyły 15. rok życia. Jednak biorąc pod uwagę możliwość zakupienia płyty DVD w sklepie stacjonarnym bądź online, wiek potencjalnego odbiorcy filmu jest trudny do sprawdzenia. Ponadto istnieją liczne formy nielegalnego dostępu do materiałów audiowizualnych. W związku z tym należy stwierdzić, że film ten może obejrzeć praktycznie każdy. Z jednej strony dostęp do materiałów dotyczących zjawiska samobójstwa w dobie powszechnego dostępu do Internetu jest właściwie nieograniczony. Wobec powyższego dzieci i młodzież mogą zdobyć informacje na temat sposobu podjęcia próby samobójczej, zdobycia leków lub środków psychoaktywnych. Z drugiej strony mogą oni także pozyskać wiedzę na temat możliwości uzyskania wsparcia.

Akcja filmu przedstawia losy rodziny Santorskich. Andrzej Santorski jest znanym politykiem, a Beata Santorska kierowniczką dobrze prosperującej firmy zajmującej się PR-em. Ich nastoletni syn Dominik to uczeń prywatnego liceum w Warszawie. Rodzice tylko pozornie interesują się życiem chłopaka. Są zapracowani, rozwijają kariery, umacniają swoją pozycję społeczną. Swą nieobecność w życiu Dominika próbują rekompensować drogimi gadżetami i markowymi ubraniami. Ponadto zatrudniają prywatnego kierowcę i pomoc domową, których zadaniem jest sprawować opiekę nad chłopakiem podczas ich nieobecności. Sam Dominik, wbrew pozorom, nie jest przeciętnym nastolatkiem przygotowującym się do egzaminu maturalnego. Jego życie znacząco odbiega od dnia codziennego rówieśników. Poza tym jest niezwykle roszczeniowy wobec innych osób. Swym zachowaniem wyraża niezadowolenie z błahych powodów.

Pierwszych negatywnych zmian w zachowaniu bohatera należy szukać podczas balu studniówkowego. Uczniowie znajdujący się pod wpływem alkoholu namawiają się wzajemnie do wykonania określonych zadań, które utrwalają za pomocą telefonów komórkowych. W pewnym momencie jedna z osób sugeruje, żeby Dominik pocałował chłopca o imieniu Aleks. Początkowo bohater stanowczo odmawia, jednak po pewnym czasie ulega presji rówieśniczej i wykonuje zadanie. Całe zdarzenie zostaje utrwalone i opublikowane w portalach społecznościowych. Incydent ten staje się początkiem serii negatywnych wydarzeń, które spowodują zmiany w zachowaniu Dominika. Materiał jest oglądany przez znajomych chłopca, pojawiają się pod nim liczne komentarze poniżające bohatera. Nastolatek zaczyna odczuwać wiele trudnych emocji, ponieważ jego czyn stał się obiektem drwin. Zostaje wykluczony z grupy rówieśniczej w środowisku szkolnym. Bohater staje się ofiarą nie tylko cyberprzemocy, ale również przemocy rówieśniczej.

Jakiś czas później, w trakcie sparingu pomiędzy Dominikiem a Alekssem podczas zajęć judo dochodzi do zbliżenia ciał obu chłopców, co wywołuje u Dominika erekcję i ejakulację. Zdarzenie zostaje opisane przez drugiego z chłopców w Internecie i szybko staje się popularne wśród uczniów szkoły. Ze względu na udokumentowane okoliczności główny bohater zostaje posądzony o bycie ho-

moseksualistą. Z treningu judo ucieka, korzystając z komunikacji miejskiej, gdyż jego prywatny kierowca nie jest w stanie przyjechać o żądanej przez Dominika porze. Następuje zderzenie z brutalną rzeczywistością – w trakcie przejazdu dochodzi do bójki, w wyniku której cierpi również maturzysta.

Wszystkie wspomniane sytuacje rozpoczynają proces izolowania się Dominika od innych osób – zamyka się w swoim pokoju, coraz częściej komunikuje się z innymi tylko za pomocą Internetu. Bohater wyznaje w późniejszym czasie rodzicom swoją orientację seksualną, jednak nie spotyka się ze zrozumieniem z ich strony. Właściwie należy uznać, że rodzice zbagatelizowali wyznanie syna i skrytykowali go. Niestety, nastolatek nie uzyskał właściwego wsparcia ani ze strony najbliższych, ani placówki oświatowej.

Zrozpaczony Dominik odreagowuje trudne emocje, korzystając z Internetu. W czasie przeszukiwania Sieci odnajduje transmisję, podczas której młoda dziewczyna dokonuje aktu samookaleczenia. Sytuacja wzbudza zainteresowanie młodego Santorskiego, który próbuje nawiązać kontakt z tajemniczą kobietą. W ten sposób poznaje Sylwię, twórczynię Sali samobójców.

Sala samobójców stanowi zamknięty świat znajdujący się w wirtualnej rzeczywistości nazwanej w filmie *Create Yourself* – mieści się na wyspie w budynku przypominającym katedrę. Po wejściu do Sali można zauważyć wiele nagrobków należących do słynnych samobójców, takich jak Virginia Woolf czy Yukio Mishima. Wirtualny świat wydaje się mieć nieograniczone możliwości, postaci mogą w nim bowiem latać, tworzyć nowe przedmioty i miejsca. Możliwości te bez wątpienia zachęcają do spędzenia w tej przestrzeni sporej ilości czasu, albowiem to, co jest niemożliwe i niedostępne w prawdziwej rzeczywistości, jest dostępne na wyciągnięcie ręki w Sali. Dziewczyna wprowadza postać Dominika do wirtualnego świata, poucza go, jakie zasady obowiązują na jego terenie. Główny bohater spędza w Sali coraz więcej czasu.

Opisana sytuacja jest niezwykle podobna do zjawiska *hikikomori*³, biorąc pod uwagę zainteresowanie współczesnej młodzieży kulturą Dalekiego Wschodu oraz korzystanie z narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnych nawet kilka godzin każdego dnia. Termin *hikikomori* wprowadził Tamaki Saitou w 1961 r., opisując zachowanie młodzieży objawiające się wycofaniem się z relacji w świecie rzeczywistym; trwa ono co najmniej sześć miesięcy. Ponadto jednostka przenosi swoje relacje społeczne do rzeczywistości wirtualnej. Utrzymuje kontakty ze światem zewnętrznym jedynie poprzez narzędzia technologii informacyjno-komunikacyjnych, ponieważ tradycyjne metody kontaktów przerażają ją. Następuje zaburzenie cyklu dobowego, jednostka śpi w dzień, a aktywność wykazuje w godzinach nocnych. W związku z tym najczęściej dochodzi do porzucenia nauki czy pracy, natomiast podejmowane aktywności polegają

³ B. Szluz, „Hikikomori” – o syndromie wycofania społecznego młodych ludzi, „Seminare” 2018, t. 39, nr 1, s. 81–90.

na korzystaniu z dóbr internetowych, takich jak np. oglądanie filmów, granie⁴. Należy zaznaczyć, że owo zjawisko nie stanowi odrębnej jednostki chorobowej, albowiem trudno zakwalifikować je jako chociażby fobię społeczną czy zaburzenia lękowe, ponieważ nie spełnia ono kryteriów diagnostycznych wspomnianych zaburzeń psychicznych. Zachowanie jednostki należy traktować jako wybór, styl życia czy też formę sprzeciwu wobec świata realnego. Pomimo tego, że *hikikomori* zostało opisane po raz pierwszy w Japonii, występuje w innych krajach Azji, a coraz częściej zaczyna się o nim wspominać także w Europie.

Podobnie przedstawia się zjawisko *cocooning* (kokonizm), o którym Magdalena Kowalska⁵ pisze, że polega na izolowaniu się od otoczenia i budowaniu własnej przestrzeni. Kokoniarze, zamykając się w swojej prywatnej przestrzeni, zyskują poczucie kontroli nad własnym życiem. Ze względu na prężny rozwój nowoczesnych technologii człowiek ma w zasadzie nieograniczoną możliwość wybierania treści przekazu, samodzielnego tworzenia treści i oferowania ich innym osobom. W tym rozumieniu należy uznać zjawisko *hikikomori* za patologiczną odmianę kokonizmu. Termin *cocooning* został wprowadzony w latach 80. XX w. przez Faith Popcorn⁶. Wspomniana autorka wyróżnia trzy odmiany tego zjawiska. Pierwszą stanowi *socialized cocooning*, polegający na przeniesieniu czynności życia codziennego do własnego domu. Druga to *wandering cocooning*, dotyczący odcinania się od świata zewnętrznego – osoba taka żyje niejako w kokonie. Przykładem takiego zachowania jest chodzenie w przestrzeni publicznej ze słuchawkami w uszach i słuchanie muzyki, która zagłusza otoczenie. Trzecia odmiana – *armored cocooning* – łączy się z życiem na osiedlach zamkniętych bądź strzeżonych, zakładaniem kamer, wynajmowaniem ochrony. Jednostka odcina się od świata zewnętrznego, nie pozwala osobie niepowołanej – w jej mniemaniu – dostać się do jej przestrzeni.

Wspomniany trend został zaobserwowany na terenie USA i dotyczył przede wszystkim osób pracujących w trybie *home office*. W dobie pandemii COVID-19 coraz więcej ludzi korzysta z tej metody pracy, co prowadzi do zatarcia granicy pomiędzy wykonywaniem obowiązków zawodowych a odpoczynkiem i życiem prywatnym/domowym. W związku z tym istnieje ryzyko, że wspomniane zjawisko rozpowszechni się również w innych krajach.

W wirtualnym świecie Dominik spotyka inne osoby, które przejawiają zaburzenia psychiczne. Szczególną uwagę należy poświęcić postaci Sylwii, która już od trzech lat żyje w odosobnieniu. Dziewczyna świetnie manipuluje innymi osobami należącymi do Sali, przejawia zachowania autoagresywne, a ponadto otwarcie wyraża swój ból istnienia i pragnienie śmierci. Namawia także innych graczy do podejmowania zachowań ryzykownych.

⁴ Ibidem.

⁵ M. Kowalska, *Wpływ wirtualizacji zachowań konsumenckich na rozwój domocentryzmu*, „Handel Wewnętrzny” 2015, nr 6, s. 64–73.

⁶ Ibidem.

Wygląd zewnętrzny kobiety wydaje się potwierdzać jej wcześniejsze deklaracje dotyczące pozostawania w odosobnieniu. Włosy dziewczyny są zmierzwione, brudne, spięte w kucyk oraz pofarbowane na różowo. Nie są widoczne odrosty wskazujące na ich naturalny kolor. Ubrania Sylwii mają ciemny kolor – najczęściej są to koszulki i spodnie dresowe.

Oprócz Sylwii i Dominika w Sali samobójców znajdują się Jasper, Sirius, Kreska, Regina oraz dwie inne osoby, których pseudonimy nie zostają ujawnione. Jasper dołączył do Sali samobójców znacznie wcześniej niż główny bohater – dokonał tego za namową twórczyni Sali, która wyznała, że go kocha. Zwróciła także szczególną uwagę na jego wrażliwość. Postać Jaspera jest agresywna i nieco apodyktyczna. Pomimo tego próbuje on uchronić Dominika przed manipulacją ze strony Sylwii. Cała sytuacja doprowadza do pojedynku pomiędzy bohaterami – wygrywa go Santorski, a Jasper musi opuścić Salę. W ramach odwetu włamuje się na konto administratorki, aby móc ponownie wejść do Sali.

Kolejną postacią to Sirius. On również dołączył do Sali przed Dominikiem, a w trakcie włamania Jaspera na konto Sylwii zostaje ujawniona informacja, że jest on osobą z niepełnosprawnością, poruszającą się na wózku inwalidzkim. Sytuacja ta prowadzi do zachwiania równowagi emocjonalnej Siriusa, który staje się agresywny wobec Jaspera.

O pozostałych postaciach niewiele wiadomo, pojawiają się niekiedy w Sali, jednak nie pełnią w niej istotnej funkcji.

Jako pierwsza problem głównego bohatera dostrzega, zatrudniona przez jego rodziców, pomoc domowa. Kobieta zauważa, że chłopak nie opuszcza pokoju, czasami nawet nie zjada przygotowanych przez nią posiłków. Ze względu na prawie ciągłą nieobecność w domu Santorskich decyduje się na wezwanie policji, która wyważa drzwi do pokoju Dominika. Wówczas dochodzi do pierwszej próby samobójczej bohatera. Chłopak tłucze lustro i kawałkami szkła okalecza swoje ciało. Zostaje przewieziony do szpitala psychiatrycznego. Rodzice Dominika nie mieli świadomości powagi sytuacji, a ojciec chłopaka ma pretensje do zatrudnionej kobiety, że nic nie wiedział na temat problemów syna. Rodzice wymuszają na lekarzu psychiatrze możliwość rozmowy z synem, chcą zabrać go z placówki, na co lekarz nie wyraża zgody. Przypomina im obowiązujące procedury oraz fakt, że Dominik jest dorosły. Zwraca uwagę Santorskim, że chłopak ma głęboką depresję, która wymaga leczenia.

Po tym zdarzeniu pomoc domowa zostaje zwolniona, a Dominik wraca do domu. Santorscy we własnym zakresie zatrudniają lekarza psychiatrę – Dariusza, który podejmuje liczne próby nawiązania porozumienia pomiędzy rodzicami a chłopcem. Metody stosowane przez psychiatrę są krytykowane i niedoceniane przez rodziców Dominika. W wyniku kłótni dochodzi do zwolnienia specjalisty. Podczas sprzeczki ojciec uszkodza kable doprowadzające Internet do domu, co powoduje atak paniki Dominika – chłopak krzyczy, płacze, jest agresywny. Po tym incydencie dochodzi do rozmowy pomiędzy członkami rodziny. Syn wy-

jawia rodzicom, że chce spędzać czas w Sali, ponieważ ludzie, którzy się w niej znajdują, są dla niego jak rodzina, są mu bliscy i są dla niego wsparciem. Po tej konfrontacji rodzice chłopca po raz kolejny decydują się na skorzystanie z pomocy specjalisty. Zatrudniają następnego lekarza psychiatrę – Karolinę, która prowadzi przez drzwi rozmowę z Dominikiem. Lekarka nie ma jednak świadomości, że tak naprawdę rozmawia z chłopcem i z Sylwią, która podpowiada Dominikowi, co ma mówić, aby dostać receptę na leki psychotropowe. Cel zostaje osiągnięty – chłopak ma do nich teraz nieograniczony dostęp.

Sylwia namawia młodego Santorskiego, aby udał się z tabletkami do klubu. Chłopak początkowo poszukuje w budynku dziewczyny, jednak ze względu na jej nieobecność zamawia piwo i zaczepia inne osoby znajdujące się w klubie. Ponieważ Sylwia nie zjawia się w umówionym miejscu, Dominik udaje się do toalety, gdzie początkowo wyrzuca część tabletek, jednak po krótkiej chwili zastanowienia przyjmuje pozostałe i popija je alkoholem. W wyniku podjętych działań i braku pomocy ze strony innych osób, które znajdowały się w klubie, chłopak umiera.

W jaki sposób ukazane jest zjawisko samobójstwa i wizerunek samego samobójcy w omawianym filmie? Przede wszystkim należy zauważyć, że głównym bohaterem jest nastoletni Dominik, co jest zgodne z danymi epidemiologicznymi – wspomniane zjawisko dotyczy najczęściej mężczyzn i osób w młodym wieku. Chłopak jest jedynakiem, pochodzi z zamożnej rodziny, jednak rodzice nie poświęcają mu należytej uwagi. Najwięcej czasu poświęca mu zatrudniona przez rodziców pomoc domowa. Na początku filmu nastolatek uczęszcza do szkoły i nie sprawia znaczących problemów wychowawczych. Dominik jest wysoki i szczupły, ma czarne włosy. Ubiera się najczęściej w ciemne koszulki i ciemne spodnie, ma charakterystyczną fryzurę oraz makijaż, co można wiązać z subkulturą emo.

Subkultura emo pojawiła się po raz pierwszy w latach 80. XX w. na terenie Stanów Zjednoczonych, stanowiąc sprzeciw wobec materialistycznego oraz agresywnego stylu życia, jaki przejawiali amerykańscy raperzy i inne osoby medialne. Określenie *emo* pochodzi od angielskiego słowa *emotion*, które oznacza emocje. Łączy się z odczuwaniem silnych uczuć związanych z egzystencją w określonych warunkach społeczno-kulturowych. Członkowie tej subkultury cechują się zarówno charakterystycznym wyglądem, jak i sposobem zachowania⁷. Do cech tej grupy należy zaliczyć:

- zwykle ciemny strój, najczęściej w kolorze czarnym;
- charakterystyczną fryzurę z grzywką; włosy w kolorze czarnym, różowym, fioletowym lub czerwonym;

⁷ E. Pietrucha, *Emo-cje współczesnej młodzieży. Subkultura emo – przykład zagubienia młodzieży w ponowoczesnym świecie*, w: *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku*, red. P. Długosz, H. Kotarski, W. Jedynak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 143–151.

- ciemny i ostry makijaż;
- paznokcie pomalowane na ciemny kolor (najczęściej czarny);
- zatarcie granicy między płciami ze względu na podobny sposób ubioru i zbliżone fryzury, tzw. moda *unisex*;
- zachowania autoagresywne;
- częste refleksje o śmierci;
- wyrażanie swojej emocjonalności poprzez pisanie wierszy i piosenek, tworzenie prac plastycznych, grę na instrumentach itp.⁸.

Nie bez powodu w fabule filmu ukazane są czynniki ryzyka, stanowią one bowiem pewien sygnał ostrzegawczy, a jego zauważenie daje możliwość podjęcia odpowiednich działań. W produkcji uwzględniono następujące czynniki⁹:

- płeć męska, wiek 15–29 lat;
- trudna sytuacja rodzinna;
- wydarzenia traumatyczne;
- uzależnienia behawioralne;
- depresja.

Jednak w przypadku Dominika większość jego zachowań została zbagatelizowana przez otoczenie. Z fabuły filmu nie można wywnioskować, czy w związku z nieobecnościami Santorskiego w szkole zostały podjęte jakiegokolwiek działania. Wątek opublikowania w Internecie kompromitujących Dominika materiałów również nie został rozbudowany. Jednak bez wątpienia należy zaznaczyć, że główny bohater stał się ofiarą cyberprzemocy. Przeżywanie trudnych doświadczeń związanych z zaistniałą sytuacją oraz brak wsparcia ze strony najbliższych nie ułatwiły chłopakowi przezwyciężenia kryzysu. Nastolatek prawdopodobnie nie otrzymał wsparcia placówki edukacyjnej (z fabuły filmu nie wynika, ażeby takie się pojawiło), a rodzice Dominika przez długi czas nie rozumieli wagi problemu. Współpraca Santorskich ze specjalistami w zakresie psychiatrii była utrudniona ze względu na ich silne próby wyparcia problemu. Niezrozumienie płynące z otoczenia spowodowało, że chłopak jeszcze bardziej odizolował się od realnego świata i coraz więcej czasu spędzał w rzeczywistości wirtualnej.

Aby udzielić odpowiedzi na pytanie, czy film Jana Komasy *Sala samobójców* w odpowiedni sposób przedstawia problematykę zachowań samobójczych wśród adolescentów, pragnę omówić pedagogiczne konteksty kwestii podjętych w produkcji.

Po pierwsze, okres dorastania związany jest z intensywnym poszukiwaniem własnej tożsamości, szukaniem celu i sensu życia. Wiele młodych osób zastana-

⁸ A. Czyńska, *Cierpienia młodego Emo*, w: *Młodzież w XXI wieku. Źródła wzrostu i kryzysów*, red. E. Jackowska, B. Kromolicka, Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin 2010, s. 49–60.

⁹ E. Greszta i in., *Uwarunkowania samobójstw – przegląd teorii i badań*, „Fides et Ratio” 2018, t. 33, nr 1, s. 263–289; K. Harasim, *Generatory zachowań suicydalnych adolescentów – ujęcie analityczne*, „Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne HUMANUM” 2017, t. 27, nr 4, s. 117–130.

wia się, kim są, czego chcą i dokąd zmierzają. Przeżywanie kryzysu tożsamości wiąże się z doświadczaniem trudnych, a czasem nawet skrajnych stanów emocjonalnych¹⁰. Nie bez znaczenia w owym czasie jest wsparcie rodziny, którego Dominik właściwie nie doświadcza. Dobrostan materialny, który zapewniają mu rodzice, jest niewystarczający, zważywszy na niezaspokajanie potrzeb emocjonalnych syna. Zaburzone relacje rodzinne i brak akceptacji ze strony najbliższych nie pozostają bez znaczenia, stają się jednym z wielu powodów ucieczki bohatera w świat wirtualny.

Po drugie, praktycznie nieograniczony dostęp do informacji związanych z tematyką suicydalną. W dobie powszechnego dostępu do Internetu wystarczy wpisać w wyszukiwarkę słowo „samobójstwo”, a już po krótkiej chwili otwierają się setki stron łączących się z tym wyrazem. Oczywiście nie wszystkie wyniki wyszukiwania dotyczą metod odebrania sobie życia, są wśród nich również wpisy dotyczące wsparcia dla osób znajdujących się w kryzysie suicydalnym. Pod tym względem sieć internetowa może być zarówno faktorem ryzyka, jak i chroniącym.

Po trzecie, język stosowany podczas opisywania zjawiska samobójstwa charakteryzuje się specyficznymi sformułowaniami, które nie zawsze są zrozumiałe dla osób niezajmujących się tą tematyką. W związku z tym, nawet jeśli jednostka znajdzie stronę, na której może przeczytać o formach wsparcia, jakie może uzyskać, nie zawsze ma w sobie motywację, żeby z tego skorzystać. Jednak można też spotkać wpisy przedstawiające akt samobójczy jako coś dobrego, jako sposób na uwolnienie się od problemów życia codziennego. Można znaleźć informacje na temat sposobów odebrania sobie życia bez narażania osób bliskich na nieświadome uczestniczenie w tym akcie.

Po czwarte, wirtualne miejsce spotkań. Elementem wyróżniającym jest specyficzne miejsce (Sala samobójców) stworzone ze względu na potrzeby osób przejawiających tendencje suicydalne. Ten wirtualny świat staje się miejscem do dyskusji, umożliwiającym dzielenie się informacjami oraz doświadczanymi emocjami, a ponadto jest miejscem wspierania się w procesie urzeczywistniania podjętej wcześniej decyzji. Osoby spotykające się w Sali stanowią pewną zhierarchizowaną grupę społeczną, z wewnętrznymi strukturami. W tym miejscu warto przytoczyć klasyfikację Barbary Szackiej¹¹, która wyodrębnia struktury: socjometryczną, przywództwa i komunikacji. Przedstawiona w filmie grupa stworzyła pewne relacje, zachodziły w niej procesy, których nie sposób sprowadzić do działań poszczególnych jednostek. Socjometria zajmuje się istniejącymi w grupie oddziaływaniami między jej członkami. Struktura socjometryczna jest afektywna, oparta na uczuciach i emocjach w grupie. Członkami Sali są młodzi

¹⁰ H. Liberska, *Specyfika kształtowania się tożsamości współczesnej młodzieży*, w: *Z zagadnień psychologii rozwoju człowieka*, red. E. Rydz, D. Musiał, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2007, s. 143–158.

¹¹ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.

ludzie odrzuceni przez swoje najbliższe otoczenie. Spotykają się ze sobą, poszukując wzajemnego wsparcia. Zbierają informacje na temat środków niezbędnych do popełnienia samobójstwa. Z kolei struktura przywództwa opisuje zależności w zakresie sprawowania i podlegania władzy. Niewątpliwie w filmie osobą sprawującą władzę jest Sylwia i robi to w sposób apodyktyczny. Osoby, które sprzeciwiały się dziewczynie, zostały usunięte z Sali, bez możliwości powrotu. Ponadto w Sali obowiązują pewne wzory zachowań i reguły postępowania uznawane i przestrzegane przez jej członków. W strukturze komunikacji analizie podlegają modele komunikacji oraz ich wpływ na sposób funkcjonowania grupy jako całości. Każdy członek Sali może komunikować się z pozostałymi osobami. Nie można wyróżnić konkretnego modelu komunikacji ani określić jego wpływu na funkcjonowanie grupy. Język stosowany w grupie jest zróżnicowany. W wypowiedziach pojawia się slang młodzieżowy dotyczący czynności życia codziennego, a ponadto specyficzne określenia związane z zachowaniami suicydalnymi. Zjawisk zachodzących w Sali nie jest w stanie zaobserwować osoba spoza niej. Główny bohater w trakcie rozmowy z rodzicami oznajmia, że członkowie grupy są dla niego jak rodzina, czego Santorscy nie są w stanie zrozumieć.

Po piąte, przygotowywanie się do własnej śmierci. Dotyczy to przede wszystkim fantazjowania o własnej śmierci, zbierania środków, które umożliwią popełnienie samobójstwa. Chodzi tu też o sprawdzanie, po jakim czasie od zażycia niewielkiej ilości substancji toksycznej pojawiają się działania niepożądane.

Po szóste, zespół abstynencyjny i współuzależnienie. Obserwując scenę, podczas której ojciec Dominika wrywa kable sieciowe, warto zwrócić uwagę na zachowanie poszczególnych członków rodziny. Chłopak wpada w szał, jest agresywny, błaga o ponowne podłączenie Internetu. Matka wykazuje cechy współuzależnienia – widząc zachowanie syna, próbuje podłączyć przewody. Rodzice Dominika uświadamiają sobie, że ich syn ma poważny problem, jednak kompletnie nie wiedzą, co powinni zrobić. W obliczu trudności i niemożności poradzenia sobie z całą sytuacją Santorscy nie przyjmują pomocy z zewnątrz, ukrywają przed sobą oraz otoczeniem problem.

Po siódme, niewystarczająca pomoc psychologiczna. Na przykładzie Dominika należy zauważyć, że sama pojedyncza wizyta u psychiatry czy psychologa jest często niewystarczająca. Ponadto często najbliższe otoczenie osoby z tendencjami suicydalnymi nie jest w stanie zrozumieć potrzeby leczenia czy też odbycia terapii. Wspieranie osoby, która przejawia zachowania samobójcze, to proces – niejednokrotnie długotrwały i wymagający poświęcenia znacznej ilości czasu – który nie przynosi natychmiastowych efektów.

Warto jednak mieć świadomość, że opisane aspekty nie występują (bądź występują częściowo) zawsze i w każdej rodzinie, w której dochodzi do samobójstwa jednego z jej członków. Film *Sala samobójców* podejmuje wiele istotnych tematów z punktu widzenia zarówno młodych ludzi, jak i ich rodziców. Przed-

stawia obraz polskiej rodziny, w której niezależnie od statusu socjoekonomicznego występują różne trudności. Mogą one dotyczyć kwestii cyberprzemocy, zaburzeń więzi rodzinnych, zjawiska uzależnienia, ukrywania problemów rodzinnych przed światem zewnętrznym. Produkcja właściwie prezentuje problematykę zachowań samobójczych wśród adolescentów. W sposób przystępny dla młodzieży, rodziców i innych osób pracujących z dorastającymi ludźmi ukazuje dramat młodego człowieka borykającego się z licznymi trudnościami, których nie jest w stanie samodzielnie przezwyciężyć.

Film spotkał się zarówno z przychylnymi, jak i nieprzychylnymi ocenami. Z jednej strony doceniono, że ukazuje problematykę zachowań suicydalnych wśród młodzieży, z drugiej jednak pojawił się kontrargument stwierdzający, że fabuła została przerysowana oraz że ukazuje zjawisko w sposób stereotypowy. Zarzut ten wydaje się nietrafiony. Przedstawiony w filmie obraz zjawiska samobójstwa jest zgodny z literaturą przedmiotu, a ponadto nie piętnuje rodzin, w których pojawia się problem zachowań suicydalnych.

Z historycznego punktu widzenia zdrowie psychiczne było mniej uprzywilejowane i długo nie traktowano go priorytetowo. Sytuacja współcześnie bardzo się zmieniła, ale jednak pomimo rozwoju nauk o zdrowiu psychicznym człowieka problem dostępu do specjalistów z tej dziedziny wciąż jest aktualny.

Poczyniona analiza wpisuje się w szerszy kontekst rozważań nad problematyką zachowań suicydalnych wśród adolescentów. Od premiery filmu minęła dekada – warto zastanowić się, czy w zakresie percepcji zjawiska samobójstwa wśród młodzieży nastąpiły zmiany.

Bibliografia

- Brol M., Skorupa A., *Psychologiczna praca z filmem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
- Czyńska A., *Cierpienia młodego Emo*, w: *Młodzież w XXI wieku. Źródła wzrostu i kryzysów*, red. E. Jackowska, B. Kromolicka, Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin 2010, s. 49–60.
- Greszta E. i in., *Uwarunkowania samobójstw – przegląd teorii i badań*, „Fides et Ratio” 2018, t. 33, nr 1, s. 263–289.
- Harasim K., *Generatory zachowań suicydalnych adolescentów – ujęcie analityczne*, „Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne HUMANUM” 2017, t. 27, nr 4, s. 117–130.
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [data dostępu: 20.05.2021].
- <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> [data dostępu: 20.05.2021].
- Kowalska M., *Wpływ wirtualizacji zachowań konsumenckich na rozwój domocentryzmu*, „Handel Wewnętrzny” 2015, nr 6, s. 64–73.

- Liberska H., *Specyfika kształtowania się tożsamości współczesnej młodzieży*, w: *Z zagadnień psychologii rozwoju człowieka*, red. E. Rydz, D. Musiał, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2007, s. 143–158.
- Pietrucha E., *Emo-cje współczesnej młodzieży. Subkultura emo – przykład zagubienia młodzieży w ponowoczesnym świecie*, w: *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku*, red. P. Długosz, H. Kotarski, W. Jedynak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 143–151.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
- Szluz B., „Hikikomori” – o syndromie wycofania społecznego młodych ludzi, „Seminare” 2018, t. 39, nr 1, s. 81–90.

mgr ALICJA MAGDALENA PAWLIKOWSKA

e-mail: alicjamagdalenapawlikowska@gmail.com

Uzyskała tytuł magistra z zakresu pedagogiki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Obecnie jest nauczycielką w Przedszkolu im. Marii Montessori w Toruniu.

She has obtained a master's degree in pedagogy at the Nicolaus Copernicus University. Currently, she is a teacher at the Maria Montessori Kindergarten in Toruń.

DOMINIKA BEK

 <https://orcid.org/0000-0003-4560-808X>
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Prawnych

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Studencko-Doktoranckiej „Samobójstwa dzieci w perspektywie prawnokarnej, kryminologicznej, psychologicznej i medialnej”

„Usłyszeć na czas” – ta myśl, a zarazem nazwa cennej inicjatywy społecznej, stała się inspiracją dla organizatorów Ogólnopolskiej Konferencji Studencko-Doktoranckiej „Samobójstwa dzieci w perspektywie prawnokarnej, kryminologicznej, psychologicznej i medialnej”, która odbyła się 20 maja 2021 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego.

„Usłyszeć Na Czas” to szeroko zakrojony program przedsięwzięć związanych z profilaktyką samobójstw dziecięcych, stworzony przez Tomasza Zielińskiego w odpowiedzi na alarmujące statystyki dotyczące tego problemu. T. Zieliński tak opisuje genezę swojej działalności: „Jakiś czas temu usłyszałem słowa, które mną wstrząsnęły wypowiedziane przez Rafała Szymańskiego¹ »...każdego roku znika z mapy Polski jedna średniej wielkości szkoła, po cichu, bez rozgłosu«. Słyszając to zdanie popłakałem się... Wiecie, że jako Polska zajmujemy drugie miejsce w Europie jeżeli chodzi o próby samobójcze wśród nastolatków. Według statystyk, które podaje policja, dochodzi do takiego zdarzenia, przynajmniej raz każdego dnia, ...tak, dziś też jakiś dzieciak zrobi to, skutecznie. Pisząc to mam tak cholernie wielką niezgodę na to. Dlatego działam, rozpoczynamy zbiórkę na ośrodek, w którym pomoc ma być docelowo zupełnie za darmo. To tam będziemy pomagali usłyszeć na czas tych, których kochamy. Każdego dnia rozmawiam w tej sprawie z ludźmi i opowiadam im o tym »szalonym projekcie« zarażając ich tą ideą. Do tego prowadzę okienko 120 minut, gdzie każdego dnia przez

¹ Rafał Szymański to rodzic dziecka po próbie samobójczej, działający charytatywnie na rzecz młodzieży. Chodzi o przemówienie z 2019 r., zob. <https://www.youtube.com/watch?v=21Y-sjRf8K18> [dostęp: 10.12.2021].

dwie godziny (na razie tylko tyle mogę) odbywam bezpłatne rozmowy z dziećmi i ich rodzicami. Organizujemy też szkolenia/pogadanki, w szkołach w ośrodkach pomocy, które mają uświadamiać jak usłyszeć na czas tych, którzy w naszym życiu ważni a to dopiero początek. W ciągu najbliższych lat chcemy dotrzeć do każdej szkoły w tym kraju, aby przypomnieć dzieciakom jak są cudowne i wyjątkowe dlatego, że są, a nie dlatego, że mają dobre oceny. Chcemy podzielić się też z ich rodzicami tym jak usłyszeć je inaczej, głębiej. Robimy to z nadzieją, że cała ta nasza praca, pozwoli usłyszeć choć jednego dziecka ...na czas”². Uderzająco wysoka liczba samobójstw dziecięcych zaalarmowała także studentki i studentów z Koła Naukowego Kryminologii UŚ i z Sekcji Karnej Studenckiej Poradni Prawnej WPiA UŚ oraz ich opiekunki naukowe: dr hab. Olgę Sitarz, prof. UŚ, i dr Dominikę Bek. Wychodząc z założenia, że podstawą reakcji na określony problem powinno być jego gruntowne poznanie, organizatorzy przystąpili do przygotowania konferencji. Redakcja „Forum Polityki Kryminalnej” objęła wydarzenie swoim patronatem.

Zaproszenie do udziału czynnego obejmowało zgłaszanie propozycji wystąpień w jednym z następujących obszarów zagadnień:

- regulacje prawne związane ze zjawiskiem samobójstw w Polsce i na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem karnoprawnej oceny zdarzenia, w którym dziecko popełnia samobójstwo;
- kryminologiczny obraz samobójstw dzieci w Polsce i na świecie;
- psychologiczny wymiar samobójstw dziecięcych;
- obraz dziecięcych samobójstw w mediach (relacje medialne) i popkulturze; wpływ sieci internetowej na samobójstwa dzieci (Internet jako czynnik wyzwalający i przeciwdziałający).

Zainteresowanie wydarzeniem przerosło oczekiwania organizatorów. Studenci, doktoranci, a nawet doktorzy z różnych zakątków Polski nadesłali kilkadziesiąt abstraktów zwiastujących referaty z zakresu kilku dyscyplin naukowych, z przewagą prawa i psychologii. Ostatecznie podjęto decyzję o rozszerzeniu ram czasowych konferencji i programem objęto aż 13 referatów wytypowanych przez Komitet Naukowy, wygłoszonych przez następujące autorki i autorów:

- 1) mgr Justyna Omeljaniuk (Uniwersytet w Białymstoku): „Dynamika zjawiska zamachów samobójczych wśród dzieci w Polsce w latach 2010–2020 w świetle policyjnych danych statystycznych”;
- 2) Michał Kowalik, Kamil Wolanin (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej): „Szkoła jako czynnik wpływający na decyzję o samobójstwie wśród dzieci”;
- 3) mgr Marta Wrona (Uniwersytet Warszawski): „Samobójstwo dzieci jako fakt prawny i społeczny – opieka specjalistyczna w obliczu kryzysu suicydalnego dziecka w Polsce”;

² <https://patronite.pl/Us%C5%82ysze%C4%87NaCzas/description> (pisownia oryginalna) [dostęp: 10.12.2021].

- 4) Daniel Zero, Natalia Zielińska (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski): „Wpływ rozwoju nowych technologii na samobójstwa dzieci”;
- 5) Miłosz Barłóg, Magdalena Górak (Uniwersytet Śląski): „Internet jako płaszczyna dla działań suicydalnych wśród młodzieży. Problematyka cyber-samobójstw”;
- 6) Natalia Nowak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza): „Samobójstwo – wybór czy konieczność? O przestępstwie znęcania się i problemie samobójstw wśród dzieci i młodzieży”;
- 7) dr Konrad Burdziak (Uniwersytet Szczeciński): „Samobójstwa dzieci a odpowiedzialność osób trzecich za namowę i udzielenie pomocy”;
- 8) Monika Materlik (Uniwersytet Śląski): „Proces samobójstwa”;
- 9) mgr Dariusz Szenkowski: „Wpływ alienacji rodzicielskiej na kondycję psychiczną dzieci i młodzieży w sytuacji rozpadu rodziny w Polsce”;
- 10) mgr Justyna Jastrzębska (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego): „Naśladownictwo zachowań samobójczych z perspektywy psychologicznej”;
- 11) mgr Nathalie Sułkowska (Uniwersytet Szczeciński): „Zanik czynników chroniących młodzież przed zachowaniami autodestrukcyjnymi w dobie pandemii COVID-19 – nowe wyzwania w kształtowaniu strategii działań prewencji suicydalnej”;
- 12) Natalia Ledwoń, Mateusz Kołodziejczyk (Uniwersytet Śląski): „Psychologia mówi a prawo pozostaje głuche”;
- 13) mgr Alicja Magdalena Pawlikowska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika): „Obraz samobójstwa w filmie reżyserii Jana Komasy »Sala samobójców«”.

Sporym sukcesem okazało się zaproszenie do udziału w konferencji Gościa Specjalnego – Tomasza Zielińskiego. Gość nie tylko zgodził się opowiedzieć o swojej pracy na rzecz dzieci zagrożonych samobójstwem i ich rodzin, ale też sprawił, że informacja o wydarzeniu dotarła do znacznie szerszego grona osób, w tym do środowisk pozaakademickich.

Konferencja wzbudziła zainteresowanie mediów. Przewodniczący Koła Naukowego Kryminologii UŚ Wojciech Magiera został poproszony o wypowiedź dla Programu IV Polskiego Radia na temat przygotowywanego zdarzenia. Wsparcie dla inicjatywy katowickich kryminologów wyraził także Daniel Dzięwit – dziennikarz, autor tomu *Kiedy odchodzą...*, stanowiącego zapis rozmów z osobami dotkniętymi samobójstwem kogoś bliskiego. Książka została krótko zaprezentowana podczas konferencji.

Organizatorzy wydarzenia z wdzięcznością przyjęli również poparcie władz rektorskich dla majowego przedsięwzięcia. Zgodziła się je otworzyć prof. dr hab. Ewa Jarosz, Prorektorka UŚ ds. rozwoju kadry, a przede wszystkim wybitna specjalistka z zakresu pedagogiki, skoncentrowana na prawach dziecka.

Z uwagi na trwającą wiosną 2021 r. kolejną falę pandemii COVID-19 konferencja przybrała formę zdalną. Odbyła się za pośrednictwem platformy Zoom Meetings i równocześnie transmitowana była na stronie Koła Naukowego Kry-

minologii UŚ na Facebooku. Między innymi dzięki temu mogło wziąć w niej udział kilkuset uczestników z całej Polski, w tym praktycy pracujący na co dzień z dziećmi w kryzysie zdrowia psychicznego. Transmisja z wydarzenia została utrwalona i wciąż dostępna jest na stronie KNK na Facebooku³. Doczekała się niemal 4 tysięcy odbiorców, co pozwala zakładać, że treści w niej zawarte dotarły do grona kilkukrotnie przewyższającego liczbę zarejestrowanych uczestników konferencji.

Wygłoszone referaty prezentowały na tyle wysoki poziom merytoryczny, że Redakcja „Forum Polityki Kryminalnej” podjęła decyzję o wydaniu tematycznego numeru półrocznika i zaproszeniu prelegentów do przygotowania artykułów naukowych. Kilku autorów przyjęło zaproszenie, a ich artykuły zostały pozytywnie ocenione przez recenzentów. Dostępność pełnych tekstów tych opracowań zwalnia z obowiązku relacjonowania treści opublikowanych referatów. Warto natomiast kilka słów poświęcić tym wystąpieniom, których autorki i autorzy nie zdecydowali się na publikację.

Dwa z referatów poświęcone były różnym aspektom wpływu nowych technologii na zjawisko samobójstw wśród dzieci. Daniel Zero i Natalia Zielińska z Koła Naukowego Suicydologii WPiA UWM w swym wystąpieniu zasygnalizowali zarówno zagrożenia płynące z korzystania z Internetu, jak i możliwość użycia tego narzędzia w profilaktyce samobójstw. Z kolei studenci WPiA UŚ Miłosz Barłóg i Magdalena Górak zwrócili uwagę słuchaczy na plagę tzw. cybersamobójstw – ogłaszanych, a nawet transmitowanych w mediach społecznościowych, potęgujących tzw. efekt Wertera.

Kolejne dwa referaty krążyły wokół tematyki odpowiedzialności karnej za przyczynienie się do targnięcia się przez dziecko na własne życie. Studentka WPiA UAM Natalia Nowak skoncentrowała się na art. 207 § 3 k.k., a więc typie znęcania się prowadzącym do następstwa w postaci próby samobójczej pokrzywdzonego. Doktor Konrad Burdziak, opiekun naukowy Koła Naukowego Teoretyków Suicydologii WPiA USz, przedstawił zaś interesującą propozycję nowelizacji art. 151 k.k., tak, by przepis trafniej oddawał specyfikę pomocy i namowy do samobójstwa dziecka, zwłaszcza dziecka niezdolnego jeszcze do rozpoznania znaczenia swojego czynu.

W kolejnych referatach silniej wybrzmiewały aspekty psychologiczne. Studentka WNS UŚ Monika Materlik przedstawiła syntetycznie autorski model autodestrukcji – procesu prowadzącego dziecko do targnięcia się na swoje życie. Natomiast mgr Justyna Jastrzębska z Instytutu Psychologii UKSW rozwinęła charakterystykę tzw. efektu Wertera, pogłębiając obserwacje dotyczące psychologicznego mechanizmu naśladownictwa zachowań samobójczych.

Nieco bardziej interdyscyplinarnie podeszli do zagadnienia mgr Nathalie Sułkowska z USz oraz studenci UŚ Natalia Ledwoń i Mateusz Kołodziejczyk.

³ <https://fb.watch/5BN42hsf2c/> [dostęp: 10.12.2021].

Doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego zaprezentowała niezwykle aktualny temat wpływu pandemii COVID-19 i związanych z nią ograniczeń w funkcjonowaniu instytucji społecznych na poziom zachowań autodestrukcyjnych młodzieży. Dwójka autorów z Uniwersytetu Śląskiego starała się ocenić adekwatność rozwiązań prawnych z zakresu prawa rodzinnego, oświatowego i medycznego do dostrzeżonych problemów psychologicznych.

Spotkanie zwińczyło godzinne, niezwykle pouczające i uwrażliwiające wystąpienie Gościa Specjalnego – Tomasza Zielińskiego. Gość zgodził się wziąć udział w dyskusji angażującej także uczestników biernych.

Majowa konferencja z pewnością spełniła związane z nią nadzieje. Zgromadziła przed komputerami liczne grono odbiorców, co pozwala zakładać, że przyczyniła się do wzrostu świadomości i wiedzy na temat problemu samobójstw dziecięcych. Z prezentowanych referatów wyłonił się nie tylko obraz tego wysoce niepokojącego i zasmucającego zjawiska, ale też zarys jego przyczyn i pewnych środków zaradczych. Szczególnie wartościowe okazało się interdyscyplinarne ujęcie problemu, pozwalające na wymianę spostrzeżeń pomiędzy różnymi środowiskami naukowymi i zachęcające młodych badaczy do dalszego rozwoju naukowego. Pozytywny odbiór konferencji zainspirował organizatorów do podejmowania kolejnych złożonych tematów w podobnej formule. Tym samym konferencja „Samobójstwa dzieci w perspektywie prawnokarnej, kryminologicznej, psychologicznej i medialnej” otworzyła cykl ogólnopolskich spotkań jako I Śląskie Forum Polityki Kryminalnej.

Redaktor: Agnieszka Plutecka

Projektant okładki: Tomasz Kipka

Łamanie: Edward Wilk

ISSN 2720-1589

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersją referencyjną czasopisma jest wersja elektroniczna, ukazująca się na platformie www.journals.us.edu.pl

Publikacja jest dostępna w wersji internetowej:
CEJSH. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
<http://cejsh.icm.edu.pl>

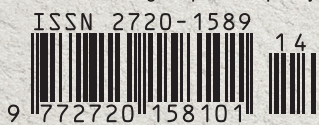
Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

Czasopismo dystrybuowane bezpłatnie

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl
Ark. druk. 6,25. Ark. wyd. 7,0.

Egzemplarz bezpłatny

Więcej o książce

